

СОФІЯ ПАРФАНОВИЧ

УЛІСНИЧІВЦІ

Видавництво М. Денисюка

ВИДАВНИЦТВО

МИКОЛИ ДЕНИСЮКА

ВИННИЦКА І. — Музика (по-
вість)

ГАЛАН А. — Пахощі

ДРАГОМАНОВА О. — По той
бік світу

КРИМСЬКИЙ В. — Етап

ПАВЕЛКО І. — Україна —
Русь і московізм

ПАКЛЕН Р. — Загадка сфінкса

ПАРФАНОВИЧ С. — У лісни-
чівці

САМЧУК У. — Марія

САМЧУК У. — П'ять по дванад-
цятій — записки на бігу

САЦЮК О. — Злат-жолудь

САЦЮК О. — Скрипка на ка-
мені

СКИТ У. — Сила і слабкість
комунізму

СТАХОВСЬКИЙ Л. — З Вене-
суельського щоденника

ТИС Ю. — Не плач, Рахиле...

ТИС Ю. — Симфонія землі

ФОРОСТІВСЬКИЙ Л. — Київ
під ворожими окупаціями

ЦУКАНОВА М. — Бузковий цвіт

ЯРОСЛАВСЬКА Д. — В обіймах
Мельпомени (роман)

«ОВИД» — український місяч-
ний журнал. Рік 1949.

АДРЕСА ВИДАВНИЦТВА:

Editorial Mykola Denysiuk
C. Surraligüe 790

Buenos Aires — Argentina

АДРЕСА ВИДАВНИЦТВА

В США І КАНАДІ:

Publisher Mykola Denysiuk

G. P. O. Box 1476

New York 1, N. Y. — USA

У ЛІСНИЧІВЦІ

SOFIA PARFANOWYCH

**LA FAMILIA
DEL
GUARDABOSQUE**

NOVELA

Editorial Mykola Denysiuk
Buenos Aires **1954**

СОФІЯ ПАРФАНОВИЧ

УЛІСНИЧІВЦІ

diasporiana.org.ua

Видавництво Миколи Денисюка

Буенос-Айрес

1954

Всі права застережені

Обкладинка і рисунки роботи
Б. Крюкова

Тираж 2.000 примірників

У ЛІСНИЧІВЦІ

Маленька річка снувалася срібною стрічкою серед піль. На правому її березі стояв ліс. Великі, кремезні буки росли в ньому впереміш із стрункими смереками та ялинами, що вибігали вгору зорями темнозеленої чатини. Смереки та ялини співали свою задумливу пісню, листва - ні дерева шелестіли й шуміли за кожним подувом вітру. До пнів могутніх дерев тупилися кущами ліщини, а ялівці клубочились у їхніх стіп, переплутуючись із гіллям та хмизом, і боронили доступ до лісу. Старі спорохнявілі вітроломи покривав малинник і ожинник, що утворював інколи непролазну гущавину. Вона цвіла весною і раннім літом біло-червоно-жовтими квітами, а восени червоніла й чорніла ягодами. Вже над снігом вона багряніла й золотилася листям, тоді, коли ялівці стояли, обсіпані безліччю синяво-чорних ягід.

Над річку ліс вибігав кущами, мережив її берег калиною, що до пізньої осені зберігала свої червоні коралі. Густі лози стелили дрібнолисте гілля на вітер та опускали його вниз, до річки.

Як тільки весна приходила до лісу, він оживав безліччю пташок. Вони співали й цвірінькали в його гущавині. На горі й на вершках дерев викрикували орли та кидали голодний клич яструби. Сороки і ворони походжали над берегом річки, а зграї горобців перелітали її, падаючи камінцями на поля, на другому боці. Там було село.

В лісі жили сарни й олені, він роївся від зайців та білок. Смерком виходили лиси на лови, гордо несучи свої пухнасті хвости. Взимку часом і вовки забігали з гір до цього лісу. Дикі кабани жили в ньому стадами. Вони рили лісову землю, випорпуючи жуків і червяків, вони ходили на поля, та, риючи картоплю, робили шкоду селянам. На них, як і на інших звірів, відбувалися часто лови.

По той бік річки стояла лісничівка. Був то білий, огрядний дім, покритий черепицею, обгороджений зеленим парканом. Він стояв на горбочку, над селом, що розсипалось дрібним маком у його підніжжя. Від лісничівки тяглись левади, покриті соковитою травою, та вибігали аж на берег, усіяний дрібними камінцями.

Життя в лісничівці починалося дуже рано. Ще й сонце не сходило, як уже скрипіли ворота, в стайні вовтузилася худоба, що її годували, а нагодувавши гнали до річки, на водопій. Домашня птиця кудкудакала й викрикувала. Її дружина пана лісничого сипала зерно.

Потім димок вибігав з комина: це варився сніданок. А як він був готовий, уставав Славко, синок пана Василя і пані Ганни Вірстюків. Коли було літо, він вибігав у самій сорочині на город, коли була зима, він видряпувався

на лавку й дивився крізь вікно. А дивитись було на що! До лісничівки сходились гаєві, прибували селяни в різних справах до пана лісничого, а найбільше в справі праці в лісі, чи купівлі дров. Торохкотіли фіри, коні порскали й іржали. Потім Славків батько вішав рушницю через плече й виходив, або виїздив верхи в ліс. Інколи він і Славка брав із собою, особливо тоді, як не мав далеко їхати. Мама залишалась у хаті на господарстві й готувала обід. Її маленька доня, Любочка, прокидалась від сну та діставала солодкого молочка. А старшенька Ляся помагала мамі в господарстві. Врешті, в лісничівці жив ще парубок Ілько який обслуговував коней та працював у полі. Була й служниця — Маруся.

Весело було жити в лісничівці. Але найкраще було зимовими вечорами: сім'я сиділа в теплій кімнаті, в печі тріскотіли запащні поліна, а пан лісничий розповідав різні події про людей і звірів.

Славкові здавалося, що немає краще, як бути лісничим. Коли батько питав його, чим буде, коли виросте, він не потребував надумуватися. Показуючи своєю малою рукою на ліс, казав: — я буду жити в такому великому лісі і буду такий великий лісничий, як тато. І буду мати фузію, а ти навчиш мене стріляти, тату, правда? — Ти налі маленький стрілець, — тішилася мама, беручи його на коліна. Та з них Славко швидко зіскакував: він адже волів гратися з хлопцями, чи взимі кататись на санчатах і ковзатися по замерзлій річці.

Так жилося в лісничівці. Час від часу хтось приносив

з лісу малих звірят, що в них убили, або виполохали маму. За цих звірят у лісничівці дбали та старалися їх приручити. Рая це була сарна, іншим разом рогач, лисик, чи дятель. Про них ми розкажемо в цій книжці.

СІЛЬВА ХОЧЕ ДО ХАТИ.

I. СОЛОДКЕ МОЛОКО.

Лісничий вернувся з обходу ліса. На голові в лісничого зелений капелюх із щіточкою, через плече перекинута рушниця, на ногах міцні черевики та вовняні панчохи до колін.

— Подивися, що я приніс! — казав він жінці, витрушуючи з мішка щось живе, яке там борсалось й пручалося.

— Саренка! — скрикнули разом пані Ганна й Славко.

Серед кухні стояло на чотирьох тоненьких ніжках ніжне сотворіннячко. Воно трусилось від страху.

— Яка гарна, мамо, — тішився Славко, гладячи її яснобронзову шерсть.

Так, Сільва була прекрасна. На її голівці були гостро наставлені вушка, двоє великих очей дивилися пильно та наче б крізь слъози. Чорний вогкий носик нюшив.

— Пі, пі! — заплакала вона, розкриваючи вузького ротика з рожевим язичком.

— Мамо, вона плаче! — затурбувався Славко, якому від співчуття теж схотілося заплакати.

— Бідна сирітка — зідхнула мама. Де ж ти дістав її, Василю?

Пан лісничий розказав, що підчас обходу лісу пси виполошили маму — сарну та погнали її в гущавину. Тимчасом він сам доглянув, її лігво в кущах, під вітроломом, і там побачив цю тваринку. Трохи вагався, що зробити.

Але кортіло йому принести Славкові сарнятко, що він йому обіцяв, розказуючи зимовими вечорами про ліс та життя звірів. Псів він зараз же покликав, бо не мав на меті полювання.

Сільві було не більше п'яти днів життя.

— Пі-і-і! — плакала вона тонесенько. Вона була залякана й голодна.

Тож мама наповнила молоком пляшку, наклала на неї гумову шапочку, що через неї годувала дитину, проробила в ній дещо більшу дірку, та пригортаючи до себе сарняче дитятко, вложила йому соску в рот.

Струмок теплого молочка розбудив голод та наказав забути страх. Сільва смоктала жадібно та ковтала зі смаком солодку рідину. В її очах засвітилося довір'я.

— П'є! — ляскав Славко в долоні, скачучи по хаті на одній нозі. — Мамо, вона буде моя? Правда?!

— Так, синку, але насамперед вона мусить підрости. Ти бачиш, яка вона ще маленька й тевадітна.

Славко присів до землі й говорив:

— А потім ти їй повісиш дзвіночок на шию, на такій синій стяжечці, як має баранчик з цукру, і прив'яжеш шнурочок. Правда, мамо, я буду ходити з нею на прохід?!

— Але ж то не песик, синку, не знати, чи вона схоче ходити на шнурочку.

— Дай, я буду! — Славко взяв у мами пляшку та готував далі Сільву. З того часу це було його наймиліше заняття.

II. ЛІТОМ У САДЬУ

Два тижні жила Сільва в хаті своїх господарів. Тато поставив у кутку в кухні дерев'яну скриньочку, вимостив її сіном, а мама покрила веріткою. Там жила Сільва. Та вона дуже швидко покинула це житло, бігала по хаті, заглядаючи в кожен куток. Далі вона навчилася стрибати. Спочатку перестрибувала стінку свого ліжечка, а потім діставалася на лавку біля вікна, та дивилася на ліс, що зеленів по той бік її хати.

— Здається, пора Сільву перемістити з хати в садок. За два тижні вона вже звикла до нас, а тепер зміцніла й може пастися. Вчора вона повискубувала сіно з свого ліжечка та хрупала його з неабияким смаком. Поглянь, які в неї гарні зубки — говорила мама.

— Коли в неї вже гарні зуби й учорашній обід їй не пошкодив, то й справді пора її випустити з хати. Це ж літо. — Сільва, Сільва — закликав тато, відчиняючи двері.

Сільва вибігла за своїм господарем, трохи несміло перестрибуючи поріг. Сонце і зелень спочатку занепокоїли її. Вона стояла перед хатою, хитаючись на своїх ніжках, та нюшила повітря. Воно було повне пахоців, десь здалеку доносився запах в'янучого сіна. Це ж був червень, час сіножатів. Видно, ці пахоці подобались Сільві: вона побігла далі за своїм господарем.

— Тут, у садку, буде тепер твоя хата, Сільво, — говорив лісничий, наче до дитини. Тільки будь чемною й не перестрибуй тин до квітника. А то пані дуже любить квіти і гнівались би на тебе, доньцю.

Сільва стояла серед квітучої трави та нюшила. Її вогкі нідрі роздувалися, й то наставлялися під вітер, то знову наближалися до трави. Нарешті, Сільва похилила голову та з дитячою цікавістю скубнула травичку: вона була соковита й смачна, смачніша, як усе, що досі Сільва знала. То ж стала зразу пастися.

— О, тату, дивись, дивись! — тішився Славко — вона їсть!

— Треба казати: пасеться, сину. Вона так само пасеться, як наш Шпак.

— І як наше телятко, тату, правда?

— І телятко й Бинька й Крася та Бочуля, — вичисляв тато своїх корів. — На цій смачній травичці вона швидко ростиме, а потім уже підемо до лісу, правда, Сільво? — гладив тато Сільвину шовкову спину.

— Тату, а де Сільва спатиме? В хаті?

— О, ні, вона відтепер спатиме тут, у садку.

— То ми принесемо їй ліжечко?

— Непотрібно, вона не схоче в ньому спати. Ліжечко було для неї замість візочка. Коли дитина підросте, вона вже не хоче лежати у візочку. Для Сільви ми зробимо ліжечко з сіна, он там, у кутку, під парканом. А врешті, вона й на траві спатиме радо.

Луки цвіли під червневим сонцем. Серед пишної зелені розсипались білі ромені, наче очкасті зірки. Фіолетові дзвоники хитались за подувом вітру й цілими лавами стелилися поміж рожевих зозулинців. Золотів базюнок своїми сонцями, що гордовито стреміли на соковитих білах. Молочай вже відцвіли, й їхнє насіння літало на легких крильцятках та снувалося понад сіножаттю разом з комахами, що брели та співали своїх комахиних пісень. Сині незабудьки припадали в долинках та стелилися ближче до зарінки та поміж лозами. Шелестіли трави й хвилювалися під вітром, наче вода великого озера. Під теплим сонцем пахтіли луки м'ятою й чебрецем та радували око своїми кольоровими квітками.

Досвіта, ще й сонце не сходило, виходили на луг косарі. Вони ставали в ряд, та взявши в руки коси, починали косити. Мах, мах, тільки й чути було гомін кіс та шелест зрізаної трави. Срібна роса, наче діаманти, скапувала з неї та грала веселковим вогнем у перших проміннях сонця. Потім сонце підіймалося вище, в'ялило траву, і вона пахла свіжо й холодно.

Косарі часто клепали коси. Тоді чутні були удари каменя об залізо, і цей тонкоголосий звук летів аж ген під ліс та до села. Налякані птахи випурхували з трави, і втікши за річку, сідали на вітах дерев. Часом одчайдушно тікав заяць.

У такий то гарний час Сільва зажила в садку, біля лісничівки. Вона трохи паслася, а трохи гралася. Так, сама з собою, як мала кізонька, підстрибувала та бігала по

траві. Вона вправляла свої ніжки та розвивалася. Молоко вона любила й далі, і двічі на день Славко приносив їй його в мисочці. Хліб, цукор, тістечка так само смакували Сільві. Як тільки рипнуть двері від хати, вона підбігала до паркану та відкривала рот. Хто виходив, мав завжди для неї якісь ласощі. А вже у Славка постійно був у кишені цукор. Разом із Сільвою він бігав по садку. Він ловив метеликів, або приносив свої іграшки, розкладав їх серед трави та розказував про них Сільві. Звичайно, вони мало цікавили саренку, та Славкові здавалось, що поскубуючи траву, вона дуже пильно прислухається до його розмови. Сільві почепили на шию шовкову стрічку з маленьким дзвіночком. Коли вона наслась, дзвіночок співав серед трав, наче якийсь пташок. Він спочатку непокоїв Сільву, а стрічка завдавала їй досади. Та швидко вона й до них звикла, як і до життя в лісничівці.

III. КЛИЧ ЛІСУ.

Недалеко від лісничівки текла річка Луква. Вона була невеличка й весело журкотіла по камінню.

Тільки ж, як кожна гірська річка, була норовиста. Коли падали дощі, вона швидко прибувала, робилася бурюю, прудкою й повноводою. Але в погідний, літній час вона журкотіла собі по м'якій ріні, й її вода лагідно сріблилася на сонці. По той бік Лукви шумів ліс.

Незабаром Сільва стала ходити пити воду до річки. Правда, спочатку пішов з нею тато, але побачивши, що

саренка, напившись, повертається назад, до садка, залишив це Славкові. Згодом Сільва й сама ходила на водопій. Вона паслася над берегами річки, де росла соковита трава. Туди заходив і Славко. Він залюбки ловив рибки в річці. Отак прибігали до нього сільські хлопці, вони брали старі, діряві горщики, решета з кухні та бляшані коробки і з оцим приладдям вказили в річку. Тут стояли тихцем та дожидали. Коли ж надпливала дещо більша рыбка й ховалася під камінь, вони обступали його та обкладали своїми горщиками. Один з хлопців підважував камінь, а тоді ціла компанія наближувала швидко горщики та підносила їх угору. Мутна вода збігала крізь дірки, а в котромусь горщику тріпалася рыбка. Та дуже часто малі рибалки в горщиках не знаходили нічого, крім піску на дрібних камінчиків. Іноколи вони навіть сварилися при тому, обвинувачуючи один одного, що, мовляв, зле тримав горщик і дозволив рибці втекти. Все ж таки це була приємна забава, і Славко любив її. Так хлопці рибалили, а Сільва паслася на березу. Часом вона переставала пастися, та, піднісши голову, дивилася на той бік річки. Відтіля долітав шум лісу й таємні голоси його жителів: пташок та тварин, що десь блукали в гушавині.

Сільва прислухалась до цих голосів і розуміла їх напевно краще, як людську мову. Тож одного вечора, коли сутінки впали на землю, а голоси лісу стали виразніші, вона, покірпа відвічному кличеві і вродженому інстинктові, через річку пішла в ліс.

Спочатку все тривожило Сільву. Шум лісу, голоси птахів, навіть нічна тиша. Тож ішла дуже обережно, при-

слухаючись до кожного шелесту, кожен звук її полохав. Але вона вправно пробиралася на своїх тонких ніжках крізь кущі й гущавину.

IV. МІЖ СВОЯКАМИ.

Ще крізь гущавину просякало бліде світло, що заливало зарінок над річкою та відбивалось від її плеса. Але біля підніжжя великих смерек уже царила темінь.

Сільва спинилася між деревами та прислухалася. Ліс шумів стиха своєю прадавню пісню, що її Сільва знала з життя в лісничівці. З ним, як і з шумом річки, вона зросла й жилася.

— Пугу! Пугу! — крикнула сова з висоти. Лісом пішов гомін. Десь шелеснули сухі шпильки з минулої осені, десь хруснула гіллячка. Сполоханий заяць шугнув з-під куща та погнався в гущавину. Сільва нюшила під вітер. З лісу доходили пахощі, що кликали й принаджували. Може, так пахнуло лігво, де Сільва народилася. Обережно обнюхуючи землю, Сільва посувалася вглиб лісу крізь ялівці та кущі ліщини, що разом з малинником становили підшиття лісу. Згодом ліс в одному місці прорід і Сільва вийшла на галявг'єку. Місяць, що тим часом зійшов на небі, залив її срібним сявом. Між травами й кущами, на галявині, паслося стадо сарн. До них Сільва прилучилася, і вже тепер без тривоги паслася на соковитій лісовій траві. Напасишся, вона лягла між кущами й задрімала. Як усі сарни, вона дрімала дуже чуйно, кожен подув вітру й кожен звук у лісі будив її та закликав до сторожкості.

Коротка червнева ніч дуже швидко поступилася перед світанковою блідістю. Лис пробіг, вертаючи з нічних ловів, та пірнув безшелесно в ліс. Зграя зайчиків гралася на галявинці під лісом. Вони стрибали, бігали та качалися. Усе, що діялося в лісі, було для Сільви нове, але, звичаєм звірів, вона не довго дивувалася: споконвічним правом вона належала до лісу й його мешканців. Стадо подалось крізь ліс до річки. Ставши над її берегом, сарпи пили воду, смокчучи її голосно. Напившись, вони повернулися та пішли назад у ліс, вже ж бо сонце виходило з - поза обрій. Сільва стояла над річкою й прислухалась. По той бік річки лежала лісничівка, де вона зросла й виховалася. Там скрипнули ворота, заспівали півні. В цю пору господар виходив з хати та давав Сільві хліба. При тому він приговорював до неї та лоскотав її за вухами, під шиєю, й поплескував по спині. Сільва любила ці пестощі, як і хліб, що давав господар.

Сьогодні він вийшов, та Сільви не було на звичайному місці, біля горожі. Обкинувши оком садок та не побачивши тваринки, господар похитав головою й зажурився.

— Ого, вже моя Сільва виросла й пішла до лісу. Не знати, чи вернеться вона, чи там і залишиться. Славко плакатиме.

— Сільва! Сільва! — кликав лісничий, наближаючись до річки.

Почувши знайомий голос і своє ім'я, що його Сільва досконало знала, вона без вагання ввійшла в річку та побрела додому.

Пестощі господаря, хліб і грудка цукру були такі ж, як і завжди. Сільва пішла до свого садка та лягла собі серед трави. Там і застав її Славко, як і щодня.

З тої пори Сільва ходила вночі до лісу, прилучалась до стада, паслася з ним та відбувала мандрівки. Вони ходили до пашника, де лісничий клав сіль — лизавку, а взимі ще й сіно.

Замість дзвіночка у Сільви на шні була тільки стрічка. Все ж, як благословлялось на світ, Сільва переходила через річку, а перший скрип воріт заставав її біля хати. В своєму садку вона щасливо проводила дні. Її пестила й доглядала ціла сім'я, і здавалося, що пестощі, ласкаві слова та цукор Сільві для життя конче потрібні.

У. ПОВІНЬ.

Минула половина серпня. В садку, біля лісничівки, почали дозрівати перші яблука — паперівки, а в лісі та по галявинах стали чорніти верхки ожинників. Гриби, що серед літа не показувались зі страху перед спекою й сушею, тепер ожили. Перші дощі, що впали на Спаса, пробудили їх від літнього сну. Оце з-під моху виставив чорну, оксамитну голівку козар, а його темночервоне підбиття яскравіло понад ситою зеленню моху. Білі гіркани обсіли шнурочком пні смерек. Вони любувались порошком і частиною. Спочатку були малі й круглі та досконало білі. Але швидко розрослися й виглядали, як малі тарілки, що на них хтось насипав кришок з хліба. Цар грибів, боровик,

народився теплого досвітку, на краю ліса. Його шапочка була біла, але зараз же сонце розмалювало її під колір свіжоспеченого хліба. Лісові трави й зілля покрилися насінням. Воно літало по лісу на білих шовкових крильцятках.

За першими дощами прийшли другі, а там одної ночі зірвалась буря. Надлетів сильний вітер, сповнив ліс гамором і тривогою. З чорних хмар зіскакували яскраві блискавки, і не одна з них ударяла в ліс, розколюючи пні могутніх дерев. А потім полив буйний дощ-злива. Вона тривала до ранку. Річка, досить смирна й плітка, обернулася в бурю й прудку топіль. Мабуть десь у горах впали ще більші дощі, бо вода в річці все прибувала. Вона несла гілля й цілі дерева, вирвані з корінням. На дні річки гуркотіло каміння, посередині ж утворився грізний вир, що крутився й півився та ковтав усе, що несла бурхлива течія.

Сільва стояла на березі та дивилася понад спінену воду: по той бік був дім та його господарі. Оце знову рипнули ворота. Не знайшовши Сільви в городі, господар вийшов над річку, що широко розлилась, сягаючи аж до луків за лісничівкою.

— Сільва, Сільва! — кликав лісничий.

Його клич летів над водою та відбивався гомоном у лісі. Сільва ввійшла у воду та брела, поки вода не стала сягати їй до грудей. Прудка течія понесла Сільву трохи вниз. Пробиваючись через воду, вона добрела назад, до берега, з якого йшла.

Цього дня Сільва до лісничівки не вернулась.

VI. СІЛЬВА ХОЧЕ ДО ХАТИ.

Буря знесла міст на річці та позабирала кладки. Навіть лісничий не міг дістатися до лісу. Заходили туди тільки гаєві, що жили по той бік річки. Дощі падали дамі та наповнювали русло річки водою.

Щоранку Сільва виходила на берег та пробувала брести. Але ж прудка й глибока річка дуже швидко загороджувала їй дорогу й вона верталася знову до лісу.

— Сільва, Сільва! — лунав клич Славка, господаря, чи господині.

І знову Сільва пробувала брести через річку, але безуспішно. Одного дня вона вийшла на берег, але вже не зійшла в воду, а наступного зовсім не показалась. Вона помандрувала зі стадом у ліс.

Два тижні тривала повінь. Смирна колись річка повиривала береги, позамулювала поля й закидала їх колодами й камінням. Потім настав вересень, і ліс знову ожив. Мох, що налився доволі води, вилискував сито-зеленим оксамитом. У ньому зарясніли помаранчево-рожеві рижики, а біля порохнявих пнів трохи згодом сотнями виринули опеньки. Білки мали жниво: лісові горіхи вже налилися зернятами, а шишки насінням. Тож «женці» увихалися, іноді різко скрикуючи підчас своєї мандрівки по деревах. Шерсть у лісових звірів потемніла, стала схожа на кору

дерев. Зайці, лиси, сарни, олені знайшли собі пару та помандрували в гущавину лісу. Сільва теж не ходила вже сама. Вона трималася разом з молодим цапком.

Від інших сарн відрізняла її ще рештка синьої стрічки на шиї. По ній також пізнав свою тваринку лісничий: його пси виполохали пару сарн, що паслися на галявині.

— Сільва! Сільва! — кликав їй навздогін. Сільва стала й прислухалася та нюшила.

— Сільва! Сільва! — кликав лісничий далі.

Сільва стояла, наче вагаючись.

На краю лісу, між кущами, стояв її любий. Він повернув голову до Сільви й дивився на неї великими вогкими очима. Вони кликали, вони надиди, як лісові надри.

Сільва повернула від річки і повільним кроком пішла в ліс.

Сільва вже більше не вернулася в лісничівку. Ліс та його життя прийняли її. Вона ж була їхньою рідною дитиною. Не раз ще зустрічав її в лісі пан Василь та кликав, наставляючи руку з хлібом. Але вона вже не відважувалась підійти близько, тільки дивилася великими розумними карими очима й нюшила. Потім, ідучи за вродженим тваринним інстинктом, вона стрибала між кущі та зникала в гущавині.

ДВІ МАТЕРІ.

Сучка Зіка, біло-жовтий, латастий пойнтер, бігла поперед пана Вірстюка, весело помахаючи хвостом та висо-лопивши червоний вовкий язик. Її ніздрі були в постій-ному русі. Вона нюшила. До її обов'язків належало ви-шукати дичину, а потім, коли її буде застрілено, прине-сти до свого пана. Оце й тепер він вийшов стріляти ди-ких качок. Через плече рушниця, звичайний зелений одяг, на капелюсі щіточка.

Цей вид завжди наповнював Зіку радістю. Полювання вона любила над усе. Тут, над річкою, комиші, а ліво-руч хащі. Густі малинники, колюча ожина боронять до-ступ в оцю гущу низькорослих кущів, сухого гілля та по-плутаних рамен вітроломів.

Ззаду за ними ліс. Зіка раптом спинилася, та спочатку, занепокоївшись, стала в звичайній для пойнтерів позі. Зачувши звіря, вона випростовувалась, а голову простя-гала в напрямі місця, де була дичина, наче показуючи туди носом. Одну передню ногу підігнула, ніби заклопо-тано, ніби не знаючи: йти далі, чи чекати наказу? Так, закам'яніла, Зіка чекала.

— Бер, бер, бер! — закликав мисливець.

Почувши наказ, Зіка пішла в напрямі куців і зникла між ними, тільки зашаруділо й зашелестіло листя.

— Зіка! Зіка! — кликав лісничий, почекавши хвилину.

Та не було ні Зіки, ні жодної дичини, що її мусіла вичолохати собака.

— Дивно, — думав пан Вірстюк, — що Зіка не вертається.

Натрапивши на дичину, Зіка, звичайно, гнала її в напрямі свого господаря.

Пан Вірстюк постояв ще хвилину, слухаючи, а тоді подався в той бік, де зникла Зіка. Продираючись крізь гущавину куців терня та ожиннику, пан Вірстюк розглядався пильно довкола. Рушницю мав наготові: може, собаці приключилось ягесь нещастя? Може, впала в нору? Диків теж було немало в лісі, з гір часом забігали вовки, а то й ведмідь, бувало, зайде. Та зустрівши таку дичину, пес повідомляє мисливця голосним гавчанням.

Розсунувши в одному місці куці, пан Вірстюк побачив Зіку. Вона припала до землі, наче бавлячись її вуха повисали м'яко біля голови, вона махала хвостом на знак приязні. Біля неї, на землі, лежало двоє маленьких сарняток, що їх кілька хвилин тому мати привела на світ. Зіка вилизувала дбайливо цих сарнятих дітей, сяюча від радости й повна материнської ніжності. Позаду дітей стояла мати-сарна, очевидно, ще змучена пологами. Вона тру-

силася всім тілом, а її великі карі очі були повні страху, німого благання. Здавалося, що сльози стояли в очах тварини.

— Зіка! Зіка! — гукнув лісничий. — До ноги!

Послушна сучка підвелась із землі, та, дивлячись винувато в очі своєму панові й підбравши хвіст під себе, подалась за ним назад з гущавини.

Вийшовши з кущів, пан Вірстюк нахилився, та, поплескуючи сучку по голівці, приговорював:

— Чемна, добра цюця! Ти бачила, як вона, бідна, боялася за життя своїх дітей?

Пан Вірстюк стояв на ганку та чистив свою рушницю. Він розібрав її на частини, а потім кожну з них дбайливо

втирає ганчіркою. Далі намастив оливою та витер оленячою шкіркою. Віля нього крутився Славко. Він, як гідний син лісничого, цікавився найбільше рушницею, подавав батькові частини та розпитував його:

— Тату, то карабін?

— Є два роди рушниць, сину: одну з них називають справді карабіном, хоч то не українське слово. Карабін заряджають кулями, і з нього стріляють більшу дичину, як от: вовків, диків, ведмедів, оленів та сарн. Меншу дичину й пташню полюють з рушницею. Набивають її шротом.

— А то карабін, чи рушниця? Славкові чорні, рухливі очі дивляться з цікавістю на зброю

— То карабін, хлопче, бачиш?

Батько показав замок, що його вийняв для чищення. Через люфу він перетягав шнурок, що мав посередині нав'язане клоччя. Протягаючи клоччя в обидва боки, батько чистив люфу.

— Карабін складається з кольби, люфи й замка, на якому є спусковий язичок. Ще є мушка...

— А я знаю, знаю, що то мушка. То, як стріляти, те треба наперед взяти звіря на мушку.

— Так, це правда. Предмет, у який стріляють, треба докладно взяти на оцю мушку, інакше не потрапиш.

Батько закінчив чистити одну рушницю та поклав її в кутку.

— Подай-но дубельтівку, Славку, тепер ми її почи-
стимо!

Батько зняв підкладку під люфами, вони відчинилися й рушниця розпалася на дві частини.

— Оце приклад. У нас також кажуть кольба, а оце дві люфи, відкіля називають її дубельтівкою.

Почистивши частини та намастивши їх легко оливою, батько склав назад усе, як було, та, відсунувши замок, зігнув рушницю й показуючи Славкові два отвори люфи, пояснював:

— Тут кладуться набої. Це шрот разом з порохом. За давніх часів до рушниць окремо насипали пороху, а окремо шроту. Тепер вони в одному готовому набої.

— Тату, ти мене навчиш стріляти, правда?

— А як же, ти ж син лісничого, гарно б то виглядало, коли б ти не вмів стріляти!

— А як я виросту, то сам буду лісничим, правда?

— Може й будеш, якщо це тобі до вподоби. Ти можеш учитися на щось більше. Мій батько не мав грошей послати мене до високої школи, але, якщо я зможу, пошлю тебе до Лісової Академії, і там ти багато дечого навчишся. В першу чергу, як доглядати ліс, бо головне завдання наше є не полювання, а догляд лісу.

Вони кінчали балакати, коли до ганку наблизився сільський хлопець Гнат, несучи щось на руках.

— Слава Ісусу Христу, пане лісничий! — поздоровив він. та поклав на землю маленьке сарнятко.

— Слава на віки! А ти ж що туг приніс, Гнате?

— Та то, пане лісничий, я йшов через ліс та й знайшов у корчах.

— А де ж мати? — запитав пан Вірстюк, заглядаючи гостро хлопцеві в вічі.

Хлопець трохи зніяковів.

— Та... певне, покинула дитину, а, може, й які пси її загнали...

— Гей, Гнате! — погрозив пан лісничий, — сарна ніколи не кидає свого малого, хоч би яка була небезпека. Щось набріхуєш мені. Ти ж знаєш, що не вільно забирати молодих у лісової тварини?

В тій хвилині біля ганку спинилася сарна — мати. Йдучи крок у крок за хлопцем, вона перебрела річку та опинилась у небувалому для неї світі, серед людей, біля їхнього дому. Може, й боялась бідна, але ж на руках оцього хлопця її мале. То ж, ставши біля ганку, дивилася великими, наляканими очима. Всю їх увагу зосереджено на дитині. В них тривога й німе благання.

— Бачиш, Гнате, вона зовсім не покинула дитини, тільки ти забрав її!

— Та я гадав, що Славко буде тішитися, та й що ми будемо бавитися тим сарнятком — майже крізь сльози проказав Гнат.

— То ви, пибеники, не маєте чим бавитися і йдете викрадати в сарн дітей? Зараз мені віднеси сарнятко до

лісу та поклади там, де ти взяв його. І пам'ятай, що цього не можна робити!

Гнат узяв сарнятку на руки та повернув назад. Був такий збентежений, що навіть не сказав: будьте здорові, або ж гарним бойківським звичаєм: у ласці Божій зіставайте!

— Тату, я піду з Гнатом! — просив Славко.

— Добре, але тоді хай і Ляся йде з вами.

Гнат несе на руках сарнятку, Ляся й Славко підбігають в боків та з цікавістю приглядаються до нього. Хоч маленьке, може, щойно сьогодні народилося, воно дивилося своїми гарними очима на новий і великий світ та з довір'ям тулилося до хлопця. За дітьми крок у крок ішла сарна-мати. Байдужа до всього, що не було дитиною, вона наче пильнувала, щоб діти віднесли її мале до лігва. Тільки коли діти проходили через кладку, сарна спинилася, але зараз же пішла вбрід через річку, не спускаючи з очей оцього дивного походу.

Так і зникли вони в лісі.

НЕВЕЛИЧКА ІСТОРІЯ ДЯТЕЛЯ СТУКАЧА.

І. ПАНОК У ЧЕРВОНІЙ ШАПОЦЦІ.

Історія ця справді невелика. Бо й скажіть самі, що ми можемо розповісти більше про дятеля, як тільки те, що він лазить по деревах та дзьобиком ударає по корі їх. Удари чіткі й лункі: стук, стук, стук! Луна стелеться лісом, відбивається в його гущавині та вертається стоголосом назад, і ви не знаєте, чи то тільки відгомін, чи, може, там, у гущавині, ще й інші дятелі вистукують свою щоденну пісню голоду.

Так, бо дятель не бавиться, а тільки хоче їсти. Б'ючи дзьобом об кору, він виполохує комах, а потім — ковть! — і вже нема бідного жучка, що жив під корою. Треба сказати, що ці жучки шкідливі. Вони нищать наші прекрасні ліси. То ж дятель наш приятель, і ми тішимося, що він стучить собі в лісі. Ми любимо його.

І в лісничівці любили дятеля - стукача, хоч жив він у них коротко. З жалем прощалися з ним, коли випускали на волю. Але ж по черзі!

ШТУЧНІ ЧЕРВ'ЯКИ.

Була зима. Ліс укритий снігом. Дороги й стежки позасипувані. Мовчать під намороззю дерева. Їхні віти наче б прикрашено білими квітами. Над лісом зимова холодна синява й бліде сонце. Біля підніжжя великих дерев кущі, присипані снігом, виглядають наче круглі, цукрові бабки. Так і хочеться відрізати шматочок та покуштувати. Але досить лизнути снігу — холодного, вогкого сніжку. Приємно!

В тому році зима випала гостра й довга. Під Йордан був дуже міцний мороз. Мовчазний і наче мертвий стояв ліс. Славко вертався зі школи. Остання частина його дороги була лісом, а там — через кладку, й уже дім. Та він ще не доходив до краю лісу, як побачив на снігу щось дивовижне: під могутньою сосною лежав, стуливши крила, птах. На голові, схожій на невеликий молоточок, він мав червону шапочку, а на чорних крилах білий малюнок. Червона груди і животик виглядали наче прегарна камізелка. На жаль, птах мав очі закриті, і, здавалося, що він не живе. Та Славко, узнавши від батька багато цікавого про життя звірів і птахів, розсунув пір'я й поклав пальці на груди птаха. Під пальцями відчув серце. Воно билося.

Славко приніс птаха до хати.

— Тату, я знайшов у лісі замерзлого дятеля, подивись! — кричав ще з порога. Поклав на стіл маленьке сотворіння, і всі обступили його. Славко розповідав, де підняв дятеля та як досліджував, чи живе.

І справді, в теплі кімнати птах розкрив очі.

— Живе! — сказав тато. — Та чи житиме — невідомо. Мороз і голод убили цього року багато звірів у лісі. І звичайна зима для них — тяжкий час. Деяких ми годуємо, як от сарн та оленів. Птахів також. Птахи нам дуже корисні, вони винищують комах.

І правда, на яблуні в саду висіла хатка для синичок. Перед нею було прибито дошку, на яку кожного дня підсипали насіння. Тут же, на гачку, вішали лій. У лісі також були харчівні для пташок. Але деякі з них, як дятелі, що їдять комах, надані власній долі. Тож, коли кора примерзає, а комахи засинають зимовим сном, їм нема чого їсти.

Дятель, що його приніс Славко, наче б проснувся: він став на ноги та розглядався по хаті. Було видно, що дуже знесилів, бо ледве тримався на ногах.

— Назовемо його Стукачем, — сказала мама. — Хай живе в клітці. Але чим ми його годуватимем? Це ж зима та ще й яка гостра. Ні тобі мух, ні червяків.

І справді, що його робити? Чим годувати Стукача в таку пору?

Сім'я Вірстюків мала неабияку журбу: ані хліба, ні навіть м'яса Стукач не хотів споживати. Його дзьоб був міцно замкнений і він рішуче відмовлявся від таких, неприродних для нього харчів.

— Треба йому дати щось подібне до комах, або червяків, — думав Славко.

— Але що? Та ще й таке, щоб рухалося? — питала Дяся.

Хлопець вирішив піти до маминої комори та щось підшукати. Там він побачив підвішені на шнурках куски сала. Діставши з кишені ножика, Славко відрізав невеликий кусок та приніс його в кімнату. Потім він нарізав кілька тоненьких кусочків, зовсім схожих на червяків. Узявши одного такого «червяка» в пальці, він потрусив ним перед очима Стукача. Нахиливши голівку, Стукач з цікавістю став приглядатися до нового й незнайомого червяка. Тоді Славко відчинив йому дзьоба та вклав туди сало. Стукач ковтнув з помітним задоволенням. Наступних «червяків» Стукач уже ковтав сам, широко розкриваючи дзьоб.

У хаті настала радість. Тато поплескав сина по плечі:

— Буде з тебе порядний лісничий, Славку. Бо лісничий мусить знати й любити не лише ліс, але й усе, що в ньому живе. А своєю винахідливістю, ти спас життя цьому лісовому громадянинуві.

Так Стукач мав уже що їсти й міг у теплі та достатку дождати весни.

ДОЖИДАЮЧИ ВЕСНИ.

Славко примістив Стукача в клітці. В одному кутку її він поклав кусок пенька, у другому поставив мисочку для води, та другу мисочку для харчів. Клітка була досить простора, тож Стукач лазив собі по її стінах, чіпляючись за дротики пальцями ніг та дзьобом. Двічі на день Славко

приносив Стукачеві тонких смужок сала та воду. Він уже не мусів обманювати птаха, рухаючи цими штучними черв'ячками: Стукач їв їх із смаком, вибираючи з мисочки. Треба сказати, що новий харч пішов йому на користь: упродовж двох місяців птах виріс та змужнів. Так само його дзьоб став більш твердий і міцний.

До людей Стукач швидко звик. Коли хтось підходив до клітки, він уже не тривожився, тільки, схиливши голову набік, з цікавістю розглядав гостя. Зокрема пізнавав він Славка, що годував його.

НАДІЙШЛА ПОРА ПРЕКРАСНА.

Спокійно й вигідно жилося Стукачеві в лісничівці. За вікном гули вітри — сніговії, морози заморожували все живе. На вікнах вони малювали квіти та закривали ними вид на поля, прикриті білою габою. Але Стукачеві було тепло й безжурно. До того ж сало виявилось для нього прекрасним харчем.

Згодом дні стали більші й ясніші. Сонце швидко розтоплювало льодові квітки на вікнах, що намерзали вночі, а довгі висючки під дахом, що вигравали діамантовими іскрами, воно топило в полудень. Ламаючись, вони падали з скляним дзвоном. Діти приносили їх до хати та гралися, доки вони не розтавали. Славко навіть смоктав їх, чому, певне, дивувався Стукач.

Швидко прилинув теплий, весняний вітер та струснув лісом. Шелестіли сосни. Шуміли смереки. З їхніх корон па-

дали шишки, а вітер — пустун видував з них насіння, і, взявши на свої крила, ніс у цікаву подорож світом. Дуби й буки бовтали в повітрі нагими вітами. Здавалося, що цілий ліс, прокинувшись, збирається в мандрівку. Навіть у кущах ялівцю вітер збиткував, і, ховаючись в їхній гущавині, співав тонкоголосо.

Три дні дув вітер. Він злизав сніг. З-під нього показалося зелене руно озимин. Ще тільки на прибережних левадах білили латки розмоклого снігу. Довгенько вони ховалися в гущавині. Тимчасом задзюркотіли потоки та побігли з веселим шумом через ліс до річки, щоб збудити її. Вона ж всю зиму проспала під кригою. Ще день — два, і річка стала протирати заспані очі та розправляти спину. Хрусь! Хрусь! Трісь! Трісь! — ломався лід на річці. Тепер уже було небезпечно дітям ховзатись по крихкому льоду. Вони з берега слідували за кригою, що, погойдуючись, плила вниз. Весело дивитись, як зима відпливає кудись на своєму кришталевому возі.

Згодом і ранні квіточки виставили несміливо свої голівки з-під листя. Тоді заспівали перші пташки. Горобці, що цілу зиму держались поблизу хати, пообсідали гілля дерев та цвірінькали весело й голосно. Вони вже не боялись холоду та голоду. Навіть малі синички полетіли з саду в ліс поглянути, чи нема часом на деревах свіжих червячків. Увечері й досвіта співали в садку шпаки, а кіс, сівши на гілку від яблуні, напроти вікна, насвистував свою радісну пісеньку. Навіть мушки прокинулися в полудень та проходились по вікні на слабих ще й хитких ніжках, іноді пробуючи крильцят, що засохли й знерухоміли підчас зи-

мового сну. Так, усюди була весна-красна. Її вже не могли спинити нічні приморозки, чи сніговії. Вона сіла на своєму престолі з квітів та крилець метеликів, випустила з рукава пташок і наказала їм співати.

Стук, стук, стук! — озвалося з лісу. Пішов го-мін безлистими деревами. Вони наче передавали новину одне одному. Це ж бо дятелі взялися до праці. У них почесний обов'язок: звільняти дерева від жуків, що лазять під корою та смочуть деревні соки.

Стук, стук! — озивалося ближче й ближче. З лісу прилетів дятель та сів на смереку, біля огорожі лісничівки.

Стук, стук! — ударив дзьобом об її кору, пробуваючи, чи міцна вона й здорова, чи, може, під нею комашня.

Один тільки Стукач сидів у клітці, як цілу зиму. Сидів і далі без діла, прислухаючись до лісових шумів і співів.

Стук, стук! — спробував він ударити дзьобом об пеньок, що стояв посеред клітки. Та пеньок був сухий, і загомонів глухо та мертво. Стукач сів на ньому, понурив голову, наче насунув на очі червону шалочку та пірнув у сонлу дрімоту.

ЛЕТИ СОБІ!

Вранці знову озвався гомоном ліс.

Стук, стук! — долетіло з-за вікна. Стукач стрепенувся та забив крилами об стінку клітки. Але вона була міцна й не пускала. Він знав це. Тож знову сів на пеньку й насу-

пився. Славко приніс йому їсти, але він до їжі не доторкнувся.

— Стукачу, Стукачику дорогий! Що тобі сталося? — питався Славко з жалем, — та ж учора ще ти їв, і твої червяки тобі смакували.

Стукач не рухався, і, здавалось, навіть не пізнавав Славка.

— Мамо! Стукач не хоче їсти і не йде до мене! — скаржився хлопець, мало не плачучи.

Мама оглянула птаха, але й вона не знала, що з ним скоїлося.

В обід повернувся з лісу батько. Славко розказав йому про свою журбу: Стукач розсердився, чи, може, захворів, не приймає харчів.

Стук, стук! — донеслося з лісу крізь відчинене вікно. Стукач, що сидів на пеньку з закритими очима, прокинувся та забився об стіну клітки. Кинувши погляд на нього, тато вирішив: — Прийшла весна, і Стукач хоче до лісу. Мусимо його випустити. Допомогли йому перезимувати, а тепер йому пора вертатися до своїх та до своєї праці.

Славко скривився. Він любив Стукача, як же тепер з ним розлучитись? Але треба, бо ні цього, ні наступного дня Стукач нічого не їв та в сонній журбі сидів, похнюпившись, на пеньку.

То ж настала хвилинка розлуки. Вся сім'я вийшла на ганок, Славко приніс на руді Стукача. Як завжди, так і тепер, він дозволяв брати себе, навіть сам сідав на руку

хлопцеві. Ясне сонце вразило його трохи спочатку і він прижмурих очі.

Стук, стук! — почулося з лісу. Стукач глянув весело вгору, а потім, розправивши крила, підлетів і зручно сів на яблуні.

— Лети, лети собі до лісу, дорогий Стукачику, і прощай! — кричала сім'я Вірстюків.

— А якби тобі було погано зимою, прилітай знову до нас! — запрошував Славко.

Стукач сидів на яблуні та дивився згори на своїх приятелів. Може, й йому шкода була їх покидати?

— Стук, стук! — озвалося з лісу.

Стукач розправив крила та, перелетівши через річку, зник у лісовій гушавині.

ІЛЛЯ ДАНИЛОВИЧ ЧЕРЕПАХА

В кошику було тісно й незручно. Багато черепах, великих і малих, склали там одна на одну. Вони вовтузилися, перебирали ногами та старались вилізти з кошика. Надто погано в такому кошику! Досі жили собі черепахи над берегом річки, ходили по вогкому, теплому піску, живилися листям та травою, ловили рибу, плаваючи зручно, наче широкі короткі баржі. Але одного дня прийшли люди, вловили черепах, кинули їх до цього кошика й повезли на базар продавати.

Було літо й сонце сильно пекло. Вітер ніс вуличний пил та сипав його в кошик, де ворушилися черепахи. Це ще гірше дошкуляло бідним тваринкам. Вони старалися вилізти одна на одну, виставляли голови з-під щитів та блискучими чорними оченятами розглядалися довкруги. Деякі намагались лізти по стінці кошика, але така незручна для них вправа кінчалася, звичайно, тим, що вони сковзувались та падали на дно кошика. До того, часто падали на спину, а кожному відомо, що це дуже неприємно й що довго потім треба мучитись, щоб повернутись знову животом вниз. А ще як спина така широка та тверда, як у черепахи.

Над кошиком спинилося двоє людей.

— Які гарні! — викрикнув жіночий голос.

— Багато кращі від нашої Таньки — зауважив чоловічий голос. — Проте, Танька простюшка, болотяна черепаха. А ці шільдретові, грецькі.

— Знаєш, що? Виберімо для Таньки чоловіка. Вона, бідна, нудьгує сама вдома. Привеземо їй гарного, грецького жениха.

Жінка сягнула рукою до кошика та видобула з нього одну черепаху, завбільшки з долонь. В повітрі замаяли дві пари коротких, кривих ніг, а з-під щитка боязко висунулась вузька голова і зразу ж заховалась. Але чорні блискучі очі, наче два дрібні коралики, дивилися з-під шкаралупи.

— Візьмемо його, але, щоб йому самому не було скучно їхати, додамо ще двоє малих. Буде ціла сім'я.

Більшу черепаху й двох малих поклали до паперового мішечка та зв'язали його шнурком. В дорозі вони дряпали пазурцями, стараючись вилізти, але щойно в хаті визволили їх з паперової в'язниці та пустили вільно гуляти по кімнаті.

У КІМНАТІ.

На натертій лаком, блискучій підлозі нові члени сім'ї робили свої перші кроки. Спочатку боязко та несміливо розглядали нову обстанову, а потім стали незграбно, цювільно посуватися вперед.

— Ой, мамо, лізуть! — крикнув Славко.

— А як вони будуть називатися та що у нас робитимуть? — запитала Ляся.

Мама взяла за крайчик щита більшу черепаку та піднесла її в повітря. Куці ніжки та короткий хвостик смішно затріпались.

— Цього старшого назвемо Ілля Данилович. Він з походження грек і приїхав сюди з далекого півдня, з-над теплих, морських берегів. Його горішній щит складається з менших лусок, що мають жовте й бронзове забарвлення. А цю рогову масу, що вони з неї побудовані, називають шільдкретом; тому й ці черепахи називаються шільдкретовими. Ілля Данилович буде чоловіком нашої Таньки. Оці два малі є побратими Клим і Максим. Вони будуть джурами Іллі Даниловича та Таньки, вони прислужуватимуть їм.

— Діти плескали в долоні від радості, Славно навіть підстрибував на одній нозі.

— Ах, мамо, це буде чудесно!

— Передусім, вони мусять відпочити, — сказала мама, — їх щойно привезли з далекої подорожі, з півдня, і вони хочуть пити й їсти.

Мама принесла з кухні велику миску та наповнила її водою. Діти кинули черепах до води. Тоді, як на землі вони були неповороткі та незграбні, у воді стали плавати дуже вправно, перебираючи своїми плоскими ніжками. Воду вони розрізали головою. Для цього мабуть вона була сплюснута з боків і загострена на переді.

— Хоч тепер і весна, але для південних черепах ще надто холодно на дворі. Навіть наша Танька спить ще в

коморі, у своїй коробці. Поки настануть теплі дні, черепахи житимуть у хаті.

Так вирішив тато.

У лісничівці було багато різних скриньок, і знайшлась одна, що мала скляні стіни. До цієї скриньки насипали піску й пустили туди черепах.

— Що ми дамо їм їсти, мамо? — питала Ляся.

— Черепахи їдять рибок. Ми постараємося ловити їх в річці. Поки ж дамо черепашкам салати, та спробуємо, чи не їли б вони лушпинку з яблука.

Отже, принесли кілька листочків салати й поклали перед черепахами. Розкриваючи поволі свої малі ротики, вони стали відкушувати зелень, смакуючи з очевидним задоволенням. Їли дуже повільно. Черепаха ніколи не спішить. Дуже поволі ходить, поволі й розважно їсть, тільки плаває досить швидко й вправно.

Так почали своє життя в лісничівці троє громадян: Ілля Данилович, і його джури Клим та Максим.

ІСТОРІЯ ТАНЬКИ ПОЛІЩУЧКИ ТА КЛОПІТ З ІІ ЯЄЧКАМИ.

Черепахи не були чимсь новим у лісничівці. Як ми вже знаємо, Танька досипляла свій зимовий сон. Лежала в коробці, вимощеній сіном, і ніхто нею не турбувався. Ніщо не зраджувало, що вона живе: ні віддих, ні рухи. Але вистачало внести її до кімнати, а ще більше — кинути в теплу воду, як вона зразу оживала та починала плавати. Тоді її годували і знову відносили спати.

Так, Танька була дуже спокійною особою. Якщо загалом черепахам щось сниться, то Таньці, певне, снилося Полісся, — її батьківщина, де безліч річок снується по темному, багnistому ґрунті, розливається широкими озерами, порослими осокою та очеретом.

На підмоклому ґрунті ростуть ліси, а дерева сплітають своє гілля, опускаючи його аж до води. У воді живе багато риб, а в намуді берегів — незлічима кількість різної кошачні, раків, слимаків і черепах. Там то одного дня вилізла з ячка, що його мама закопала в надрічний намуд, маленька черепашка. Незабаром вона навчилася плавати та полювати, як і пастися на траві. Це була Танька. Правда, тоді вона ще не звалася Танькою, і невідомо, як кликала її мама. Та у черепах такий звичай, що мама, відклавши ячка та закопавши їх у намуд, не цікавиться більше ними. Вологість і тепло вигрівають їх, а малі, вийшовши з шкаралущі, живуть собі, як знають.

Танька, як і її подружки, росла швидко й до року вже робила те, що мама: закопувала свої ячка в пісок, а сама плавала в річці, полюючи на риб. Та щасливе Таньчине життя одного дня скінчилося: вона замоталася в сітку, що нею люди ловили риб. Звичайно, селяни викидали черепах назад до води, але в цьому випадку вони продали цілий улов торговцеві, а той кинув Таньку між інших черепах та відвіз до міста, на продаж. У нас черепах не їли, хоча в інших країнах вважають їх дуже смачним харчем. Черепах купували люди для розваги, або відправляли до зоологічних садів. Таньку мама подарувала Лясі в день її іменин.

Було літо. В цю пору черепахи найбільш рухливі та жваві. Як тільки Таньку дістали з коробки, вона побігла в куток кімнати і там знесла яечко. Треба сказати, що Таньчине яечко було дуже гарне: біле, з легким рожевим відтінком. Воно було подовгасте, величини, може, трьох сантиметрів, та досконало овальне. Таких яечок Танька знесла чотири.

В сім'ї пана Василя була неабияка радість з того приводу, а до Таньки всі мали велику пошану: такий небувалий звір, а оце зараз же й яечка зніс!

Пан Василь приніс великий підручник зоології та вишукавши в ній розвідку про черепах, почав голосно читати.

Велика нафтова лампа світила на столі, пані Ганна шила, а діти гралися. Треба було дізнатися про звичай черепах, а зокрема — що робити з їх яечками. Тож на підставі вказівок книжки, їх поклали у вогкий пісок в горщику від квітів, примістивши його в теплі, та чекали, коли з них вийдуть черепахи. Але чекання було даремне. З яець нічого не вийшло, вони були порожні. Це й явилось причиною, чому вирішили знайти Таньці чоловіка.

Танька вела досить спокійне життя. В кутку сада загородили для неї місце, там вона діставала їсти й пити. Купатися носили її діти в річку, прив'язуючи до шиї шнурочок.

Літо минуло, як завжди, дуже швидко, а коли настали холодні дні, Танька зробилася малорухливою й сонною. Тож примістили її в коробці з сіном, де вона й знаходилась, коли в хаті появився Ілля Данилович із своїми двома джурами.

ЧИ ТАНЬКА ЙОМУ ДО ВПОДОБИ?

Дні стали довші й тепліші. Уже перша зелень вибігла з землі. Спочатку в лісі зацвіли підсніжки. Ці маленькі білі дзвоники появились на місці, де вчора ще лежав сніг. Понад мертвим листям минулої осені вони коливались на зелених ніжках-стеблинках, радуєчись весні. І діти тішилися весною. Ляся і Славко приносили перші квітяні китиці, що пахли снігом.

Потім зацвіли проліски. Були вони наче дрібні зірки, що поспішили злетіти на землю, доки ще кущик спромігся одягтись у листячко. Вони росли, звичайно, в тіні, а колір їх був різний: білий, і рожевий, і синій, і гранатовий. Їхні хусточки були наче з тонесенького шовкового паперу, або з метеликових крилець. Коли ж зацвіли в'язанки жовтих ключиків, на землі вже була трава, у повітрі тепло, а на небі ясна, радісна блакить.

Танька прокинулася від зимового сну. Її холодна кров почала бігти дещо жвавіше. Вона випростувала ніжки та дряпала ними об стінку коробки.

— Танька, Танька прокинулася — кричав Славко.

Удвох з Лясею внесли вони Таньку до кімнати, та поклали в теплу купіль. Танька зовсім оживилася. Тоді її примістили в шклянній скриньці, де жив Ілля Данилович із своїми джурами. Треба сказати, що Танька була більше від Іллі Даниловича й дещо інакша. Її шкаралуца не була такою опуклою, зате більше видовженою, а колір її був чорно-зеленкавий, як річний намул багнистих околиць Полісся. Такий одяг дало воно своїй донці — черепасі.

Чи Ілля Данилович тішився, що дістав жінку? Чи джуритішилися, що дістали господиню? Не відомо. Черпахи розсудливі й мовчазні, вони не зраджують своїх почувань. Може, десь там у їх малих голівках снуються якісь дуже поважні думки — та ми про це не знаємо нічого. То ж ніхто особливо не зацікавився появою Таньки, а вона стала їсти салату, щоб заспокоїти свій довгий зимовий голод.

— Що сказав Ілля Данилович, мамо? — цікавився Славко.

Він був певен, що, як у байках так і в житті, тварини говорять, а мама, яка знала все досконало, напевне розуміла, що вони говорять. І справді, мама, як дружина лісничого, знала дуже багато про життя звірів і від чоловіка і з книжок. Завжди вміла вона розказати щось цікаве і ніколи не лишала запитань дітей без відповіді.

— Сказав: добридень, моя люба!

— А що сказали Клим і Максим?

— Доброго здоров'я, дорога пані! Бачиш, це буде їхня господиня, майже, як королева. Перед нею вони повинні стояти струнко, задерши голівки, як вояки на параді.

І справді, Клим і Максим стояли під стінкою скриньки та випроставши голівки, дивились кораликами своїх очей на новоприбулу. Чи поздоровили вони її — не знаємо, але, як чемні джури, вони, напевне, віддали їй поклін.

Як би не було, Танька та Ілля Данилович стали господарями, а Клим та Максим їхніми джурами. А потім прийшло літо і вони всі зажили в саду, як це минулого року було з Танькою.

У СКЕЛЬНИХ ПАЛАТАХ

Лицем до полудня лежав камінний садок пані Ганни. З сірого вузлуватого каменя побудовано наче б гори. Здавалося, що це безладно накопичене каміння, та воно було позаду стрімке, а вниз спускалося зручними терасами. Посередині ж було маленьке озерце, що його пан лісничий зробив з бетону. Воно мало не більше метра довжини, півметра ширини й стільки ж глибини. Дно було виспане білим, річковим пісочком, і на ньому посаджено кілька водяних рослин. З річки приносили діти трохи ряски для золотих рибок, що жили в ставку. Влітку вони весело плавали, граючись із стеблами рослин та доганяючи одна одну. Славко мав у кутику садка лопатку й викопував нею червчаків та годував рибок. Це була його худоба. На зиму рибки йшли до скляної скриньочки в кімнаті. Тут жили весело й безжурно. З весною оживали наче б мертві скелі пані Ганни. На маленьких лучках, над берегом ставка, розцвітали підсніжки й проліски. Потім раптово, за одну ніч, вистрілювали з-під замерзлої землі крокиси. Білі, жовті й фіолетові, з золотистою серединкою, вони були прекрасні. Нагадували альпійські луки, де колись мандрувало подружжя Вірстюків. Альпійський верес, що його Вірстюки також привезли з своїх мандрівок, покривав перші тераси садка. Його темнозелена чатинка встигла ще восени нав'язати дзвіночки пуп'янків. Ще понад снігом вони підросли та розевіли на сонці, набуваючи згодом ніжно-лілейного кольору.

А. як уже ставало зовсім тепло, цвіли на камінні ро-

жеві й сині ф'юксы, покриваючи його зеленим кожушком своїх помотаних гілок. А там уже рожеві й білі гвоздички.

Весело було в цьому садку пані Ганни! Його сіре каміння тільки де-не-де виглядало з-під зелені, та різнокольорових дрібних квіток. На останньому хребті садка пан Вірстюк навіть зробив сніг з білого гіпсу, а на самому вершку поставив хрест. Там же стояла маленька хатка — притулок для сміливих туристів, що спиналися на ці небезпечні скельні твердині.

— Де ж ми примістимо на літо наших черепах? — радилась пані Ганна з своїм чоловіком.

— Звичайно, в Скельному Садку.

— Добре, а рибки? Черепахи зараз же з'їдять їх.

— Це резонне застереження. Довелось затримати рибок у кімнатному акваріумі. Можливо, що з часом вони вернутьсся на своє місце, а для черепах побудується інший ставок.

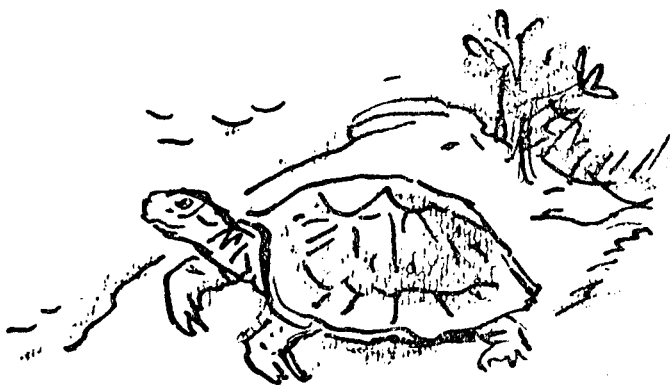
І ось, як настали ясні, теплі дні, зажила сім'я черепах у Скельних Палатах. Ілля Данилович та його товариші прийняли те, як самозрозумілу річ, вони мабуть родилися та росли в подібній країні. Але Танька-полішучка, що піколи не бачила такого краєвиду, мабуть, не відчувала задоволення. Бетоніві стіни ставка вона дряпала ногами, шукаючи в них, як у рідному намулі, собі харчу, хоча його було досить у воді: щодня Славко приносив туди маленьких рибок та салатне листя. Клим і Максим, що повинні

були дбати про харчі й порядки в хаті, не дуже перепрацьовувалися. Вони плавали собі в ставочку, та, наївшия, вигрівалися на прибережному камінні. Те саме, зрештою, робив і Ілля Данилович.

ВТЕЧА.

Гарно жилося черепахам у Скельних Палатах.

Недалеко шуміла річка, і її принадний плескіт мабуть нагадував Іллі Даниловичу життя на свободі, десь там над морськими берегами. Невідомо, може, там залишив він і

дружину й сім'ю, хоча по ньому не пізнати було, що він тужить за ними. Все ж таки, він найчастіше з усіх черепах покидав береги ставка та робив прогулянку в гори. Але, як відомо, він не був добрим ходаком, а тим більше високогірним туристом: спинатися по стрімких стінах ос-

жеві й сині ф'юокси, покриваючи його зеленим козушком своїх помотаних гілок. А там уже рожеві й білі гвоздички.

Весело було в цьому садку пані Ганни! Його сіре каміння тільки де-не-де виглядало з-під зелені, та різнокольорових дрібних квіток. На останньому хребті садка пан Вірстюк навіть зробив сніг з білого гіпсу, а на самому вершку поставив хрест. Там же стояла маленька хатка — притулок для сміливих туристів, що спиналися на ці небезпечні скельні твердині.

— Де ж ми примістимо на літо наших черепах? — радилась пані Ганна з своїм чоловіком.

— Звичайно, в Скельному Садку.

— Добре, а рибки? Черепахи зараз же з'їдять їх.

— Це резонне застереження. Довелося затримати рибок у кімнатному акваріумі. Можливо, що з часом вони вернуться на своє місце, а для черепах побудується інший ставок.

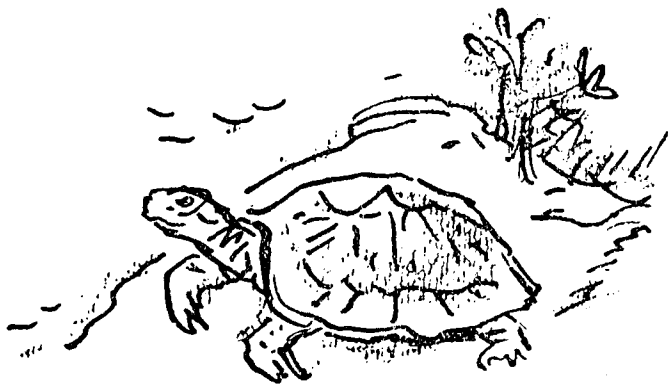
І ось, як настали ясні, теплі дні, зажила сім'я черепах у Скельних Палатах. Ілля Данилович та його товариші прийняли те, як samozрозумілу річ, вони мабуть родилися та росли в подібній країні. Але Танька-полішучка, що піколи не бачила такого краєвиду, мабуть, не відчувала задоволення. Бетоніві стіни ставка вона дряпала ногами, шукаючи в них, як у рідному намулі, собі харчу, хоча його було досить у воді: щодня Славко приносив туди маленьких рибок та салатне листя. Клим і Максим, що повинні

були дбати про харчі й порядки в хаті, не дуже перепрацьовувалися. Вони плавали собі в ставочку, та, наївшись, вигрівалися на прибережному камінні. Те саме, зрештою, робив і Ілля Данилович.

ВТЕЧА.

Гарно жилося черепахам у Скельних Палатах.

Недалеко шуміла річка, і її принадний плескіт. мабуть нагадував Іллі Даниловичу життя на свободі, деє там над морськими берегами. Невідомо, може, там залишив він і

дружину й сім'ю, хоча по ньому не пізнати було, що він тужить за ними. Все ж таки, він найчастіше з усіх черепах покидав береги ставка та робив прогулянку в гори. Але, як відомо, він не був добрим ходаком, а тим більше високогірним туристом: спинатися по стрімких стінах ос-

таннього ланцюга гір було для нього тяжко, майже неможливо. Найчастіше він падав та котився вниз. Правда, це не шкодило йому, бо висота не була надмірна та й рові щити берегли його. Найтрудніше було, лежачи горілиць, десь поміж фльоксами чи гвоздиками, обернутися спиною догори. Коли б це було у воді! Девілька рухів пласких, схожих на весла передніх ніг, і завдання виконане. Та на суші він довго вовтузився, і часом хтось із домашніх, побачивши його в такому тяжкому стані, допомагав йому.

Серед таких тяжких і небезпечних мандрівок по високих горах Ілля Данилович натрапив у одному місці на підземну печеру, що нею маленька річка збігала в ставок: туди була проведена для неї трубка від криниці. Прокопуючись уздовж неї, Ілля Данилович вибрався із Скельного садка. Довкруги шелестіли високі трави, здалека долітав шум річки. Туди й подався Ілля Данилович. Мандруючи поміж травами, він над вечір прибився до берега річки.

— Мамо! Нема Іллі Даниловича! — кричав Славко з садка.

— Пошукай добре, він, певне, десь задрімав між камінням.

Та ні Славко, ні мама не знайшли Іллі Даниловича в Скельних Палатах, і в суміжному саду. Вечірні сугінки

перешкодили їм шукати його серед трав та на зарінку, куди, як вони думали, помандрував Ілля Данилович.

А він заночував у нірці, під берегом, а як тільки на світ благословилося, пішов купатися до річки та з її прудкою течією поплив униз.

У ЛІСНИЧІВЦІ БЕЗ ІЛЛІ ДАНИЛОВИЧА.

Ілля Данилович зник для людей і звірів, що жили в лісничівці. Навіть пси Лапай і Розбій вернулися від річки зі спущеними носами: вони знайшли слід черепахи, але тільки до води, а далі, звичайно, шукати було неможливо.

Кілька днів діти сумували за Іллею Даниловичем. Вони ходили над річкою та по левадах, однак мусіли погодитися з тим, що більше не побачать черепахи.

А що ж діялось у Скельних Палатах без Іллі Даниловича? Його родичі, як завжди, плавали, їли й вигрівалися на сонці. Хто знає, може й сумувала та тужила Танька за своїм гарним, молодим чоловіком, що з ним так коротко їй судилося жити. Коли б ми навіть хотіли сказати, що вона сохнула від туги, ви не повірите нам: між її двома панцирями не можна було цього зауважити. А Клим і Максим? Наївшись, вони мабуть і не журилися нічим. Життя є гарне, а ще більше, коли у вас немає ні журби, ні жодної праці, як от школа, розв'язування задач, вичування віршів та інше.

Згодом прийшла осінь, і вода в ставку, хоч він був і маленький, стала холодна.

— Ах, який холодний ранок! — аж здригнулася мама, вийшовши вранці з хати. — Треба вже взяти сюди черепах, а то позамерзають у скелях.

Коли діти повставали та поспідали, мама дала їм дерев'яну коробку, вимощену сіном, і сказала:

— Лясю й ти, Славку, йдіть до ставка, заберіть черепах та поскладайте їх до цієї скриньочки. Їм пора вже спати.

— До ліжка, до ліжка! — кликав Славко, а потім, узявши трубу, що в неї трублять лісничі та побережники, затрубив:

Спати, спати!
Бо як не підеш,
Караний будеш!

Так, урочисто, попереду Славко з трубою, а за ним Ляся з коробкою для черепах пішли до Скельних Палат. Тут вони швидко знайшли черепах, що дрімали на березі. Славко протрубив ще раз знаний наказ, а Ляся, уможуючи черепах на сіні, говорила:

— Підуть маленькі, бідні Черепіки до хатки й будуть спати. Тут буде холод, сніжок, але в хатці їх нема чого боятись.

Мабуть черепахи були такої ж думки, бо вони дуже чемно й спокійно сиділи в скриньочці. Врешті, коли вам хочеться спати, так дуже хочеться, як черепахам під зиму, то й ви лягаєте до ліжка й спите. Заснула й Танька, заснули Клим і Максим. Їхню спальню влаштували в холодній коморі; там вони спатимуть аж до весни.

СТРАШНА ПРИГОДА.

Бистроводна холодна жовта річка несла Ілля Даниловича на своїх хвилях. Вона то підкидала його вгору, то знову заливала водою. Але, на щастя, Ілля Данилович, як всі черепахи, був дуже добрим вирком: він міг довго сидіти під водою, здержуючи віддих. Нарешті, плавання скінчилася. Річка викинула черепаху на пеня вітролому, що стирчав з води. Ілля Данилович почув під собою твердий ґрунт, і, незграбно ступаючи, виврався з води. Якраз з-поза хмар вийшло сонце та зігріло бідного мандрівника. Від сонячного тепла жвавіше закружляла кров. Ілля Данилович став розглядатися в новій околиці.

— Диви, яка жаба! — вигукнув Стефко, прийшовши з коровами до річки. Івась, що також вигнав з лісу своїх корів для водопою, став розглядати звірка, схожого на жабу.

— Та це ропуха, але диви, яка товста, певне, добре наїлася. Ану ж, чи вона живуча?

Хлопці стали кидати каміння на Іллю Даниловича. На диво, малі камінці відскакували від його рогового щита. Він же сховав голову й ноги між панцерів, хоронячи їх таким способом від нещастя.

Щораз більше каміння гупало об спину черепахи. Здавалося, що воно все ж досягне голови, яка не цілком містилася під панцирем.

— Іваане! Іваане! — почулося від села — Ану ж, жени корів. Таж треба їх доїти, а ти там бавишся!

Хлопці підняли великий камінь та гинули його на Іллю Даниловича.

Хай там здихає! — вирішили.

Проте, Ілля Данилович не згинув. Він завдячував своє життя та визволення тому, що великий камінь сперся на малі, що їх спочатку кидали хлопці.

Згодом, як уже небезпека минула, Ілля Данилович вигребся з-під каміння та пішов берегом річки шукати зручного, піщаного місця.

Увечері Іван розказав мамі, що над рікою була жаба, та така тверда, що каміння не потрапило її забити. Іванів батько, що був побережником і знав про черепах пана Вірстюка, зажурився: певне, це його черепаха втікла, а хлопці били її. Тож пішов уранці шукати черепаху над річкою, але його розшуки були даремні. Ілля Данилович, як і кожна черепаха, був полохкий, а поганий досвід з пастухами навчив його ще більше боятися людей. Перед ними він ховався глибоко в намуд, або в траву. Тільки панові лісничому сказав Когут, Іванів батько, що, мовляв, вашу жабу хлопці били камінням над рікою. Але нікому вже не вдалося знайти Іллю Даниловича. Про нього ще й потім розказували, як він ходить собі по лісу, блукає по Кичері. Та ніхто напевне не міг сказати, де його бачив.

НА ВОЛІ.

Весело жилось Іллі Даниловичу на волі! Річка висадила його на невеличку мілину під берегом лісу. Цю мілину затуляли лози, отже, ніхто не знав, що під ними є ма-

ленький клаптик землі. В піску Ілля Данилович викопав собі печеру та залазив туди наніч. Вдень же він рибалив і пасся під берегом.

Так він прожив літо. У нього не було ворогів, бо хто міг би прогризти його твердий, роговий панцер, а рибок у воді було досить. Проте, холодна вода річки не була до вподоби мешканцеві теплих вод Півдня. Уже в серпні Ілля Данилович почав мерзнути, при чому його рухи на воді ставали менше вправними. Попередня пригода навчила його якнайменше бути на суші, і якнайбільше в воді чи під берегом річки, у намулі. Можливо, що Ілля Данилович якось неприємно відчував свою самоту. Віп же дійсно був самотній та в зовсім чужому світі. Черепак, навіть отаких болотяних, як Танька, у нас, у гірських річках, не буває.

Ілля Данилович мав уже неабиякий досвід. Він знав теплі моря Півдня й береги бистої річки, він відбув мандрівку з далеких країн аж до нас, пізнав людей, і навіть звірів. Оце тепер вони виходили з лісу, та, нахилиючи голови над спиною Іллі Даниловича, пили воду з річки. Великі карі очі сарн і оленів дивились інколи здивовано, зустрівши у воді невиданого звірка, але без страху. Навіть риби, не знаючи, хто він такий та чим небезпечний, спокійно пропливали поруч. Лише жаби, побачивши, як ліз він на пісок, плигали до води, швидко втікаючи. Бо хоча хлопці казали, що він жаба, Ілля Данилович жабою не був. Подумаєш! Такі м'які, безсилі болягузі!

Ілля Данилович гордо носив свої рогові шляхетні пан-

цері, та, крім людей, нікого не боявся. Хіба що часом якась несподівана тінь чи шелест лякали його.

Рештки літа бігли швидко й дні ставали коротші та холодніші. Щораз довше Ілля Данилович спав під своїм намулистим берегом. Навіть лови майже занехаяв, бо рибки були звичні до холодної води, а Ілля Данилович не міг пристосуватися до неї. Він більше пасся, живлячись ожинами, що звисали з берега на зарінку, або ягодами калини, що падали вночі на траву, покриту інеєм.

Наближалася зима. Дерев загубили листя, мороз зледенів ягоди. Згодом на прибережній воді появилася тонісінька ожеледа. Річка знерухоміла. Для Іллі Даниловича це було нове, незнане явище. Але він уже не дуже цікавився річкою та її берегами. Непоборна сонливість налягала на нього, і одного дня, коли згори стали летіти холодні, снігові зірки, Ілля Данилович заснув зимовим сном.

Дзвінко шелестіло гілля доз. Шумів поживклий очерет, а вітер крутив у повітрі засохле листя. Згодом і його присипав сніг.

Чи прокинеться Ілля Данилович на весні, коли ясне сонце зігріє світ?

КАРА БОЖА З ЦАПОМ

I. ДИТЯЧІ ЛІТА ЦАПКА.

Малі сарнятка мають неоднакові імена. Коли вони жіночого роду, їх називають сарнами. Коли чоловічого, їх у нашій країні кличуть рогачами, або цапами. Зовсім маленького самця називають рогачик або цапок.

Так от, маленький цапок появився одного дня в лісничівці. Поки він не підріс і не дістав перших ріжків, діти думали, що він саренка. Але ж, як тільки у нього на голові появились два маленькі вузлики, всі знали, що це буде цапок. Так і стали його називати: Цапуньо.

Спочатку Цапуньо діставав молочко, що його смоктав із пляшки, а потім, як уже трохи підріс і на дворі була весна, він перейшов у садок і пасся на траві.

Та ні до чого Цапуньо не був такий схильний, як до

ігор з дітьми. Кидатись на них, наставивши голову, як справжній цап, та гнатися за ними по садку, було не абиякою радістю для Цапуня. Вони з Славком, як два пустотливі хлопці, змагалися й борюкалися. Славко ставав на карачки, та, наставивши голову до Цапуня, кликав:

— Цапуню, бий!

Цапка не треба було довго заохочувати: він зараз же підстрибував та йшов наступом на Славка, наче на другого рогача. Голова Цапка стукалась об голову хлопця, і той весело сміявся. Цапок, правда, не вмів сміятися, але було очевидним, що така забава йому дуже приємна. Але згодом, як Цапкові вирости ріжки, ці забави мусіли покінчитися, бо ж Славко ріжок не мав і дальші змагання були б для нього небезпечні. Ганятися ж один за одним вони не переставали, при чому наказ: Цапуню, втікай! -- розумів Цапуньо дуже добре. Тож кидаючи в повітря свої шпаркі, струнки ніжки, він біг і стрибав.

Під кінець першого року у Цапуня стали рости ріжки. Як ми вже згадали, це були спочатку два вузлики, покриті шкірою та зовсім м'які. Згодом вони стали тверднути та підростати. Коли вже вузлики підростуть, цапок біжить у ліс, тре ними об дерева й бореться зі своїми товаришами. Одного дня куценький ріжок появляється у цапка на голові. З цієї нагоди він, певне, дуже гордий. Це ж доказ, що він уже справжній, дозрілий цап і що йому можна навіть гнати за молодими сарнами. Прийшов і такий час для нашого Цапуня.

Все ж таки раз на день господина приносила йому до-

машній харч: картоплю, посипану мукою, квасоллю та квасолиння, що його збирали на грядках. У хату Цапуньо заходив, коли хотів. Він почував себе там, як дома. Навіть, коли двері були зачинені, він стукав об них головою так довго, доки йому не відчиняли. Згодом, підрісши, він і сам відчиняв двері. Тоді навчився ласувати в хаті й у коморі тим, що «погано лежало».

II. ПОДВІЙНЕ ЖИТТЯ ЦАПУНЯ.

Ще задовго перед тим, як у Цапуня вирости рижки, він почував себе цілком дорослим. Умів боротися, прудко бігав, а згодом уже й досконало стрибав. Як тільки онакував цю останню вправу, він перестрибнув через огорожу та почав пастися над річкою. Напасшися, зараз же вертався до свого садка та лягав, підібравши під себе ноги, й відпочивав із задоволенням ситої тварини. Незабаром заманив його до себе лис. Познайомившись з ним, цапок зникав іноді на кілька годин, а то й на кілька днів. Яких пригод зазнавав він у той час? Кого зустрічав у своїх мандрівках? Цього Цапуньо нікому не вмів розказати. Одне тільки певне, що він не цурався дому, яким була для нього лісничівка. Мабуть ні за що в світі він не відрікся б смачних речей, що до них звик в дитячих літах. Та й молода зелена квасоля, що її вдавалося часом скубнути на грядках, без дозволу господині, була куди смачніша за лісову траву. Тож погулявши, Цапуньо прибігав додому, перестрибував через паркан, головою відчиняв двері до сіней та комори й господарив собі між

мішками. Щоправда, знаючи його звички, пані Ганна виставляла муку на полицю, а призначене для Цапуня лишала на землі. Так міг він, без шкоди для господарства, їсти те, що йому смакувало.

Призвичаєний, що таке ласунство проходить безкарно, Цапуньо став ласувати й поза лісничівкою. Забіжить у село, вскочить до якоїсь хати, знайде там муку, або що інше смачне, і миттю з'їсть. Господиня тільки руками сплесне, та що зробиш? Це ж пана лісничого цап. Найбільше покричить, або дрючком погрозить. Але не дуже боявся тих погроз Цапуньо. Грабіжництво стало його другою вдачею. Гасати по грядках та шкодити таким способом у господарстві, було для нього великим задоволенням.

Ось полять дівчата на грядках, аж тут цап — гульк чезрез паркан.

—А хай тобі грець, як налякав! Цап ти дурний! — тільки скрикне дівчина, й не оглянеться, як цапок до неї з головою та ріжками. Бережись, бо кине на землю, а то й поб'є! Он, який став Цапуньо!

У лісі Цапуньо жив далі своїм життям. На другому році він мав уже другу гілку на рогах та був міцний і мужній. Мабуть до того прислужилися йому подвійні харчі.

Може, дякуючи свої красі й силі, він став провідником стада. Жив від тої пори в лісі, а до лісничівки і в село забігав тільки, щоб зробити якусь шкоду. І вже тепер він не приходив сам, тільки зі своїм стадом. Воно йшло смі-

ливо за своїм ватажком, та, наслідуючи йому, паслося на полях і городах.

— Подуріли! Мара б їх забрала! — нарікали люди.

III. ЦАПУНЮ, ВТИКАЙ!

Пан Вірстюк і сам трохи непокоївся. Таки й справді сарни були надто сміливі й нахабні. Оце якраз сидів у канцелярії один чоловік, та, пихкаючи люлькою, скаржився.

— Приходжу вчора вечором до хати, а жінка показує мені ноги, всі синяках. Цапуньо, — каже, — забіг до хати, скочив на двері від комори, та, вдаривши головою, відчинив їх і — до мішка з мукою. Я побігла проганяти, а він давай бити мене рогами. Насилу прогнала! Воно, знаєте, може й смішно, що така мала звірина збиткується над бабами, але ж це не дуже приємно для бабів...

— Звичайно, — погодився пан Вірстюк. Між іншим, кілька днів тому, прийшов до мене з подібною скаргою Омельчуків Іван. Каже, дівка полола в городі, а цап наскочив на неї, кинув на землю й потовк.

— Ну, то самі бачите, пане лісничий, що треба вжити якихось заходів. Люди шанують вас і тому не роблять з того справи. Але, коли б так хтось пішов до лікаря, чи до Каси Хворих, і коли б зробили «визум пердум» (так селяни називали «визум репертум», тобто вислід лікарських оглядин), мали б ви трохи клопоту.

— Зрештою, це не моя корова чи пес, а лісова тварина, — боронив пан Вірстюк Цапуня.

— Але всі знають, що ви його вигодували й що у вас він навчився робити шкоду.

Гість закінчив курити, й встаючи, додав:

— Пане лісничий, треба цапа застрілити, і буде спокій вам і людям. Так просила переказати наша громада. Ну, а тепер будьте здорові й не гнівайтесь. Ви ж самі знаєте, що до чого.

Дійсно, пан Вірстюк знав, що до чого, та все ж дуже зажурився. Навіть з дружиною радився. Як же стріляти Цапуня, якого всі в домі Вірстюків вважали за свою дитину? І однак треба було покласти край непорозумінням. То ж пан Вірстюк рішився.

Якраз надходив вечір. Червона куля, повільно спускаючись, заливала загравою ліс. У річці ломилась і морщилась широка червонозолота смуга. Риби, що підстрибували за комарями, виглядали, як золоті іскорки. Вікно лісничівки горіло в вечірньому світлі. Пан Вірстюк сидів за столом, викінчуючи звіт. Раптом почувся тупіт ніг та крик з городу: Тю на вас, щезайте! Один погляд перекопав пана Вірстюка, що це знову Цапуньо зі своїм стадом налетів на грядки пані Ганни.

Схопивши рушницю, лісничий вибіг на ганок та взяв на мушку Цапуня.

— Цапуню, втікай! — крикнув Славко перед вистрі-

лом. — Тату! Тату! Тату! Нащо ти застрілив Цапуня?! — плакав хлопчик.

Але пан Вірстюк не забив Цапуня, він тільки пустив йому в спину шроту. Цапуньо впав, але зараз же підвівся та разом зі стадом помчав у ліс.

— Не плач, Славку, нічого йому не буде. Я хотів його застрілити, але пошкодував. Дістав він лише трохи шроту. Це буде йому добра наука. Коли ж це не pomoже, доведеться застрілити.

Але помогло. З того часу ані Цапуньо, ані стадо не робили вже шкоди в селі. Іноді тільки Цапуньо вибігав на лісовий берег і дивився тужливими очима на лісничівку. Та вже він не наважувався туди зайти.

В ЛІСОВІЙ ГУЩАВІНІ.

1. ПЕРШІ ДНІ В ЛІСНИЧІВЦІ

Мале жовте латасте щеня ледве навчилосся ходити. Його товстенький тулуб кінчався великою головою та з трудом тримався на куцях лапках.

— Повинен був ще пожити трохи біля мами, такий ще маленький і слабкий, — жалувала нані Ганна псяче немовля.

— Нічого, звикне. А чим швидше, тим ліпше для нього. Є це звичайний кундель, нашої сільської породи, але мати його досконало справлялася на ловах з диками і його теж я потребую для цієї справи, — говорив пан Вірстюк, приглядаючись до песика.

— Яке потішне! Іде й заточується.

— Але велика голова й оці-куці, але грубі ноги вказують, що з нього виросте міцний пес.

— Не ліпше б тобі було взяти якогось породистого пса? Це ж простюх.

— Передусім, він зовсім не такий простюх, як тобі

здається. Довга шовкова жовта шерсть та лапаті вуха нагадують, що в ньому є щось від сетера. Врешті, до ловів на дика найкраще надаються два роди псів: ямники і наші звичайні сільські пси. Ямники, хоч малі, дуже добре справляються з нагінкою диків. Інша справа одинець. Нагінка на одинця для пса небезпечна гра і до цього треба, так би мовити, спеціаліста.

— Тату, що таке одинець? — подікавився Славко.

— Це, сину, старий, самотній дик. Звичайно, дики живуть стадами, чи невеликими групами. Мама, що їх, як і домашніх свиней, називають льохами, водять за собою молодих. З ними є й самці. Дики групами виходять на поля та риють їх, вибираючи з землі картоплю.

— Ага, я чув, як Микола вчора нарікав, що дики картоплю покусували.

— Вони і овес нищать. Пасуться й толочать його, завдаючи великої шкоди господарству. Тому ми на них і полюємо. А то розмножились би і не давали б жити.

— А що вони їдять в лісі?— питав далі Славко.

— В лісі вони також риють, вишукуючи личинок комах, хрущів, подекуди й коріння рослин з'їдають. Я покажу тобі, як виглядає в лісі їхня робота.

Чи і в лісі дики шкідливі?

— Ні, вони там навіть корисні, бо винищують личинки шкідливих комах. А коріння дерев росте надто глибоко, щоб могли його кусати. Але якщо йде про одинця, старого дика, що відбивається від стада і ходить сам, то він злий

і небезпечний. Два сильні ікла, які стирчать з його пащі, гострі, як ножі. Ними він тільки махне, і вже пса немає. Тож для полювання на одинця треба справних, а головня, обережних псів.

— То ти цього вчитимеш, тату?

— Ні, не я. Пес учиться від пса. Він ходитиме спочатку на лови з Рибаківим Розбоем, а потім і сам буде ганяти диків.

Рибак був старий селянин, що жив на галявині, під лісом. Він сам був досконалим ловцем-грабіжником. Така, по німецькому, називають «равбшіц». Не маючи дозволу на лови й зброю, вони полюють крадькома. За їх великий досвід інколи цінять їх лісничі й ловці, але карає закон, звичайно, коли зловлять на гарячому вчинку. Та Рибак якось ціле життя обходив ці закони...

— Тату, як песик буде називатися?

— А як би ти хотів його назвати, Славку?

— Чи я знаю? Може, хай і він також називається Розбій?

— Е, ні, бо як вликатимем, не знати буде котрого, чи нашого, чи Рибаківого. Але можемо назвати його Співак. Він, певне, буде добре гавкати, а ми вже мали подібного пса, що також був добрий до ловів.

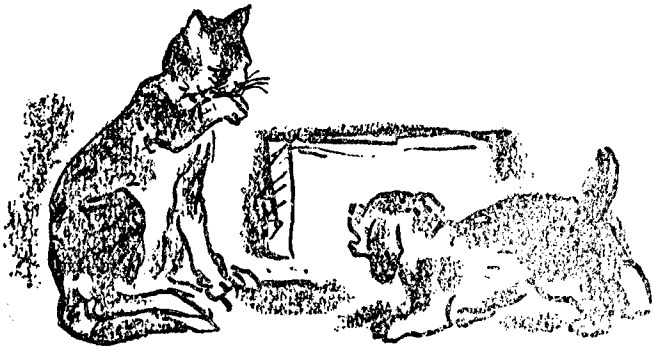
Малий Співак, наче б розуміючи, що про нього говорять, крутив кучим хвостиком та лашився до Славка. Але ж раптом, побачивши Мурку, що вскочила до хати крізь вікно, загавчав на неї тонко, по щенячому.

— Гав, гав, гав, гав! Киця подивилася зневажливо на такого малого ворога та спокійно пішла до своєї мисочки з молоком.

— Дивіться, таке мале, а вже чіпляється до кицьки. Та він ще не знає, чим пахне війна з котом. Хай йому Мурка плюне в очі й подере ніс, тоді він зрозуміє, що з нею справа не проста.

— Навіть очі кіт може видерти псові, правда, тату?

— Може. Через те пси й ненавидять котів. Але коли

їх дома разом виховувати, вони не ворогують, а інколи навіть любляться. Співак теж звикне до нашої Мурки. А як ловецький пес, і загалом не сидітиме дома, тільки в загороді, на дворі. Він мусить загартуватися для всякої негоди.

Співак не переставав гавчати на Мурку. То підступав до неї, то відступав, задкуючи, при чому наче б скаржився тонким скавулінням. Киця, наївшись, сіла, вили-

зуючи свій козушок. Все ж час від часу поглядала уважно на нового ворога. Врешті, їй мабуть набридло його докучання, бо зразу вона повернулась і плюнула Співакові в очі.

— Вав, вав, вав! — заплакав він, та, підібравши під себе хвіст, сховався під лавку.

— Бачиш? Оце тобі наука! — сміявся пан Вірстюк.
— Як зачіпатимеш кицю, ще й не так прикро буде.

Та Співак швидко забув образу. Як тільки Мурка скочла на піч грітися, виліз з-під лавки й ухопивши Ганниного черевика, став гратися ним. Узнявши в зуби, трусив його та підкидав, гавкаючи.

— Ах, ти, пустотнику! — крикнула пані Ганна, відбираючи черевика. — Навчися перше на ногах добре стояти! Хочеш гратися? От тобі ганчірка. Можеш її хоч і потерти.

Співак не був вибагливий. Він зараз же з тою самою охотою взявся за ганчірку, а коли Славко, жартуючи, став її віднімати, забава зробилася більш приємною й цікавою.

Хай росте, — говорив пан Вірстюк, — потім навчимо його стрибати через ціпок та щось носити. Коли ж він затямить ще й слухати та за наказом приходити, або кудись бігти, його домашню науку буде скінчено.

— Тоді він піде до школи Розбоя, тату?

— Е, ні, він ще надто молодий для цього. Спочатку ходитиме зі мною до лісу та вивчатиме ліс, його життя, буде винюхувати й вишукувати сліди дичини, при чому я навчу

Його, як поводитись підчас ловів. Приблизно до двох літ, він уже буде дорослим і ходитиме зі мною на полювання.

Так Співак почав своє життя в лісничівці.

2. НАУКА.

— Апорт! — наказував пан Вірстюк, кидаючи камінець. Перед тим господар плював на камінець та давав його понюхати Співакові.

Пес стояв у поставі, готовий до бігу: тіло витягнене, задні ноги вперлись у землю, передні легко доторкаються її. Розумні очі з цікавістю слідували за рухами руки господаря та напрямом, у якому полетів камінь.

Почувши команду, Співак стрілою кинувся навздогін за каменем. Відшукавши його в траві, схопив у зуби й ліг з ним на землю.

— Апорт! — крикнув удруге пан Вірстюк.

Це означало, що Співак мусить принести камінь назад. Та пес ще не розумів цього. Тож пан Вірстюк підійшов до нього, та, взявши камінь, держав перед носом пса, поволі відступаючи, провадив за собою тварину.

Повернувшись на те місце, де був раніш, господар поклав камінець на землю й наказав: Не руш!

Пес весело крутив хвостом і старався все ж таки взяти камінь та хоч погратися з ним.

— Не руш! — гукав пан Вірстюк, погрожуючи пальцем.

Але пес не розумів наказу й схопив камінь.

За це дістав легкого ляпаса.

Пан Вірстюк відібрав камінь та поклав на землю.

Тепер уже пан і пес стояли біля каменя. Співак дивився на нього ласими очима. З його пащі текла слинз, й він облизувався смаковито, так, наче б не камінь лежав перед ним, а шматок ковбаси.

— Не руш! — грозив пан пальцем.

Співак дивився своїми жвавими, веселими очима панові в очі. Він зрозумів: без наказу не можна нічого брати. Пан нахилився і поплескав пса по спині:

— Буде з тебе мисливець, — похвалив.

Пес швидко вчився. Правда, ношення, тобто «апортування» речей ще деякий час не йшло гладко. Але, зрештою, це не було дуже важним, бо не належало до завдань пса, що полює на диків.

Згодом пан Вірстюк навчив Співака нападати. Але ж пес не смів кусатись, а тільки мусів затримувати того, на кого напав, гавкаючи й загрожуючи зубами, доки не прийде господар та не займеться зловленим сам.

Тут головне-безоглядний послух. Ніякої своволі не може бути.

Дуже швидко збагнув це Співак. Він зрозумів, що тільки за наказом господаря вільно вживати зубів.

Незабаром почав Співак ходити з паном до лісу. Тут пан давав нюхати псові сліди дичини, наприклад, слід

дика. Вони довго йшли за тим слідом. Пес попереду, а господар позаду. Нарешті пес «чув» звірину і сповіщав про це коротким гавчанням.

Команда: Не руш! До неги! — і Співак стояв біля пана, пильно на нього дивлячись. Зараз же вони відступали: це не були лови, тільки наука, як розшукувати звірину.

3. В ЛІСІ.

Найчастіше пан Вірстюк ішов до лісу не на лови, а на обхід. Він повинен був знати стан дерев, мати на увазі старі й хворі, що підлягали вирубці. Також треба було вести облік дерев, що їх продавала Управа Лісу селянам, як будівельний, або як паливний матеріал. Лісничий мусів контролювати лови, себ-то, щоб вони відбувалися в дозволеній порі та на дозволених тварин. На самок великих тварин, як от оленів і сарн, вільно було полювати тільки за окремим дозволом, а на ведмедя було заборонено, бо він вигирав і тому стояв під гострою охороною. Навіть для полювання на лисів був означений час.

Пан Вірстюк вибирався до лісу рано. На подвір'ї кликав Співака, і той зараз же прибігав і радісно крутився біля ніг господаря, підстрибуючи та вимахуючи хвостом.

— Підеш до лісу? — питав пан, поплескуючи пса по спині.

О, Співак знає, що значить слово «ліс». Пес стає на

міцні задні лапи, а передні кладе на груди панові й теплим язиком лиже йому руки. Хвіст, закручений, як люлька, крутиться разом із задньою частиною тіла. Так Співак виявляв свою згоду йти в ліс.

По дорозі трапляється багато цікавого. Птахів Співак уже не гонить. Він знає, що це щеняча забава, не гідна старшого пса. Їх не можна зловити, а гавкати на них — зайва річ. От, заяць — інша справа. Той не полетить у небо. Його можна гнати з Кечери на Кізявицю й хоча б і не зловити, але зазнати насолоди погоні та вернутися з усміхненою пащею й гарячими очима та виваленим язиком.

Зустрічається якийсь хлопець. Співак прискакує до нього й завзято бреше. Може, це знайомий, що жбурляв у пса камінцями...

Хлопець кричить, кричить і пан Вірстюк:

— Співак! Співак! До ноги!

Нерадо відмовляється пес од зведення старих рахунків. Ще гавчить, але крутить задом, дає знак господареві, що почув і зрозумів. Здається, наче Співак складається з двох частин: передня гавкає і хоче вкусити, а задня, з півколом хвоста, ввічлива, весела й слухняна.

— Не вільно людей зачіпати! — учить господар. — Інша справа біля хати, і лише вночі.

Врешті, це не належало до обов'язків Співака. На те був великий ланцюговий пес Неро. Співак, Зіка та два ямники — Рудь та Гуляй — жили в загородці, призначеній для ловецьких псів. На прогулянку з паном часом ішли всі, а часом тільки дехто.

Пан і пес входять до лісу-молодняка. Він виріс із шишок, що їх роками родили старі смереки та ялини. Де-не - де вистрілюють угору вже досить міцні дерева. Повні соків і сил, вони вдираються в старий ліс та біля його підніжжя здобувають собі вкритий сухими шишльками терен. А ось стоять велетні. Рудіють та сіріють стовбурами й викидають свої могутні корони високо у блакить, співаючи відвічну пісню на вітрових хвилях. Тонко й гостро скриплять пні струнких ялин. Поміж ними де-не-де розсядеться коренастий бук. Крізь гущавину прокрадається золоте проміння сонця та сече латасті ясні узорі на зелені моху. Іноді виринають малі галявинки. На них — різкіші куці терличу, вкриті темносиніми квітками. Поруч — яскраві сонця арнік. Понад ними грона ожин, темнофіолетові китиці базників і солодкий запах медунки. Волохаті чмелі збирають з медунків нектар.

Стежка йде угору, стає все вужчою й більш кам'янистою. Обабіч неї гущавина. У ній півсутінок. Зрідка тільки крізь зелені склепіння видно крайчик неба. Внизу плується гілля. Де-не-де лежить вітролом та порохнявіє. Але ж і на нього вистрибує молода смеречка, що закорінюється в мертво тіло. Звали каміння, порослі мохом, порохняві пні зрубаних велетнів, тиша і темінь лісових нетрів. Угорі по деревах бігають білки. Бронзові, вправні, меткі. Перестрибують з дерева на дерево й гойдаються на гілках. Часом якась вибіжить на вершечок смереки, позирася з цікавістю вниз та чистить лапками ротик. Інша гризе шишки і видає згори шкаралущу. Понад деревами ширяють

орли, а яструби квілять у верхів'ях. Безліч лісових птахів викрикує та співає в кущах.

Співак уже вивчив ліс досконало. Він вишукує навіть найвужчі стежечки, знає всі проходи чи пролази через каміння й зрубані пні серед дороги. Пан оглядає дерева й потує собі щось у книжечці. Виходять на гору. Шумлять смереки й танцює вітер. Два яструби кружляють низько понад деревами. Співак шкірить зуби, грізно погаркує. Яструби поринають у зелень лісу. Пташки цвірінькають, а дятель, у смокінгу з червоною камізелькою, вистукує дзьобом.

Відпочинок. Пан Вірстюк сідає на камені та щось вираховує в своєму записнику. Співак лягає близько й закриває очі, але так, що в них залишаються чорні, видючі смужки. З пащі звисив язика й хекає голосно, як машина... Він наче дримає, але вуха чуйно нашорошені й ловлять кожен звук у лісі. Раптом Співак перестає хекати, замикає пащу й розплющує очі. Це на одну мить, щоб послухати. Вуха й ніздрі працюють. Видно, нема нічого цікавого, бо Співак знову хекає й відночиває. Рожевий язик перекладається то на праву, то на ліву сторону.

Час від часу Співак устає, підходить до пана, обнюхує його та торкає вогким носом. Рад би лизнути. Пан гладить розумний лоб свого друга, плескає по його гладких боках і каже, що зараз вони ідуть. Співак розуміє: крутить задом, махає хвостом і знову лягає під кущ. Все ж йому не спиться. Вів устає, обходить вершок гора, шукає щось під кущами і, заспокоєний, вертається назад.

— Час нам іти, приятелю, — говорить пан Вірстюк до Співака. — Мусимо оглянути зруб у Погарі.

І знову пан і пес ідуть лісом, проходять яр, що в ньому журкотить прудкий, гірський потічок, та опиняються в Погарі. Уже здалека чути сухий скрип пили. Лежать зрубані дерева. Одно, друге, безліч. Довгі, з відрубаним вігтям, скапані живицею. Ще вчора вони шуміли молодю, свіжою чатиною, і на них співали пташки.

Лісоруби працюють. Пила ходить туди і назад. Дерев

скриплять боляче й жалісно. Дорізавши майже до кінця, виймають пилу. Ще стоїть на пні струнка могутня ялина. Але один удар обухом, і вона хилиється та падає з гуркотом, звалюючи подорозі дві молоді смеречки. Зелена густа її чатина розкинулася широко по землі. Шишки обсыпались довкола.

— Сто п'ятдесят сім! — вигукує Гриць, та синім олівцем позначає це число на зрізаному стовбурі.

— Слава Ісусу Христу, газди! — вітає пан Вірстюк.

— Слава навіки! — відповідають газди.

— Як робота, матеріял?

— Добрий матеріял, нема що казати. А недавно ж тут ще був молодий ліс...

— Так, ліс росте, дерево кріпшає. Тільки ми старіємось, Іване. Наші ровесники — дерева молоді, а ми будемо вже в могилі, коли вони стануть такими ось деревами...

— То правда, таке право в світі. І Іван чвиркнув крізь зуби.

Пан Вірстюк сів на пень та обговорював вируб з Грицем. Швидко вони перейшли до другої справи — дичини.

— Диків, пане лісничий, намножилася сила силенна. Тут, як почали рубати, то виполошили цілу зграю, пішли врозтіч. Але бо дуже газдам шкоду в полі роблять. Щоночі вартують, палять огні. Десь помагає, а десь не дуже.

— Як там ваш Бер, Грицю, на лапу вже стає?

— Вилизується. Він уже не один гостинець дістав від дика й якось з того лиха виходить. Коли пан лісничий вибираються на полювання?

— Десь з неділі. Візьму перший раз Співака. Піде він з Рібаковим Розбоем.

— Та певно, най привчається. З него пес файний, груди он які має міцні, а лапи, як у ведмедя. І дурний теж не має бути.

Гриць оглядає Співака оком знавця.

Співак, як би знав, що розглядають його прикмети, наче розуміючи, що мова йде про нього, махає хвостом і дивиться людям пильно в очі.

Так, для нього незабаром почнеться нове цікаве життя.

3. ОСІННЬОЮ ПОРОЮ

Жовта стерня прослалася аж ген під ліс Де-не-де стоять вівси на горішніх полях. Картопля ще не вибрана, її матина жовкне й засихає. Запах в'ялости пливе в повітрі, навкруги — осінь.

Вітер дме. Білі пухинки бодяків та опале листя біжать кудись у далечінь. Ліс глухо гомонить. Скриплять стовбури ялин, свище, співає молодняк, грізно воркочуть старі велетні. Здається, що ліс зрушив із своїх підстав і зараз почне ступати й нищити все на своєму шляху. Чорні хмари низько налягають над землею. Хай тільки стихне вітер, і з них сіятиме холодна осіння мжичка.

Жовтневі ночі глухі і темні. Навіть, як зорі свігать, на землі нічого не побачиш. У таку ніч з лісу виходять дики. Інколи йде їх ціле стадо. Чути, як хрустять гілки під їхніми ратицями. Час від часу рохне матка, кличучи за собою молодих. Дики знаходять картопляне поле й починають там поратись. Уранці господар тільки ахне, побачивши шкоду. Тож треба доглядати полів, якщо вони

поблизу лісу. Люди ставлять з кори, або з частини буди і в них проводять ночі. Перед будою палять вогонь. Палахкотить сухе бадилля та хмиз. Яскраві, фіолетово - червоні язики то повзуть низько, то стріляють стовпами вгору.

У буді двоє людей. Інколи два чоловіки, часом хлопець і дівчина, найчастіше такі, що не байдужі одне одному. Вони по черзі розповідають про різні, здебільша фантастичні, події. Потім одне спить, а друге певний час вартує.

Врешті, не люди відстрашують диків, а вогонь. Завданням цієї сторожі є доглядати ватру. Дики загалом боязкі, на людей не нападають, хіба матка може кинутись, обороняючи своїх малих. Небезпечним є лише дик - одинець, хоча й він у таку ніч зацікавлений більше картоплями, а не людьми. Тож сторожа може собі спокійно розповідати байки, або й спати. Тільки треба, щоб палахкотів вогонь.

4. ЛОВИ.

На полі товкся осінній вітер. Шелестів засохлим бадиллям, гнав перед собою клубки бодяків та співав тонко в лозах над річкою. У лісі тиша. Тільки верхів'я смерек шумлять та готять високо під бурим небом.

Люди й пси йдуть лісом. Два жовті ямники пана Вірстюка, сторожко піднявши вуха, нюшать. Співак, який ще не ходив на лови, біжить за ними, але ж пан Вірстюк кличе його до ноги. Пес ще не знає поведінки на ловах. Він мусить учитися від оцих ямників.

Попереду йде Дмитро Рибак. Без нього не можна собі уявити ніяких ловів. Та й Дмитро сам радше не їв би й не спав би, але лови йому ввійшли в плоть і кров. Попереду нього біжить латастий Розбій і нюшить. Раптом пси натрапили на слід звіря й подались бігом у гущавину. Зараз же десь з нетрів почулося гостре скавуління й пронизливий гавкіт.

—О! Допали!

Пан Вірстюк подався за псами.

Продираючись через гущавину знайомими пролазами, лісничий ішов на голос псів. Тут побачив: Обпершись задом об стовбур великого дерева, стояв дик. До нього підбігали ямники та старалися його вкусити за ногу, чи за стегно. Дик боронився від них зубами. Пси зручно підскакували й відскакували, невпинно гавкаючи. Так, вони повинні були тримати звіря, аж поки не прийде ловець. Та це вимагає від псів досвіду й великої обережності. Один хибний рух, і дик страшним своїм іклом розпере живіт тварині, та, як ганчірку, відкине її набік. Гра ця небезпечна, але пси люблять її. Зокрема люблять її ямники, що хоч малі та кривоногі й здавалось би незграбні, проте дуже добре справляються в такому випадку.

Тепер вони вміло тримали дика.

Стріл. Дик стрибнув у повітря та побіг, уже не звертаючи уваги на псів. Але вони кинулись навздогін.

Утеча дика, проте, не триває довго, він слабне. З його шлунку дзюрчить кров.

Ранений звір так само небезпечний, і коли обережність псів зменшилась, не один з них платить життям.

Друга куля лісного поклала дика на місці.

Співак увесь час мусів триматися ноги пана Вірстюка. Він тільки слідкував за дією та помагав виполохати звірину. Завтра він піде знову на лови, і його вже випустять на конаючого дика. За інстинктом ловця, пес відскакуватиме, захищаючи своє життя. Врешті, він і сам ходитиме на лови та ще й на одинця. Це його призначення.

Убитих диків зносили в одне місце, прив'язавши їх попередньо до дрючка. Тут кожен, хто поклав дика, брав собі ікли та долучував дома до своїх ловецьких трофеїв. Туші ж відправляли до Головного Лісництва.

5. НЕБЕЗПЕКА.

Співак був уже невідступним товаришем свого пана. Ліс він знав дуже добре, як і кожну звірину. На ловах не раз зазнав покалічень, та це були рани невеличкі, до того ж набуті в чесному бою.

Полювання на диків-одинців не належало до звичайних у лісництві. Це була аматорська гра. Польські панки, діставши дозвіл, радо вибиралися на такі лови.

Правда, тут було більше шуму, паради та пиhi, як справжнього мисливства. Такий панок приїздив, прекрас-

по одягнений, усе на ньому так і сягло. Новенькі високі чоботи з хромової шкіри, блискуча рушниця, і що ви хочете. Ще й кухаря з собою віз, і льокаїв. А вже чи вмів він стріляти, чи не вмів — інша справа. Для того були лісничі.

Перед в усьому вів Рибак, що доглядав за порядком та був незаступний через свій великий досвід. Правда, пани привозили й своїх псів, інколи закордонної, славної раси, але далеко їм до наших простих, доморослих псів.

Починалися лови, пси гавчали, в лісі стояв гамір і шум. Часом лунали постріли, і луна стоголосно розносила їх по всіх закутинах.

Цим разом Співак ішов у парі з Розбоем. Зникли в гущавині. Раптом пан Вірстюк почув жалісне скавуління свого пса.

— Ого! Чи не сталося чогось злого?

І лісничий побіг у напрямі скавуління.

Могутній дик боронився перед Розбоем. Довгі й гострі ікли раз-у-раз пороли повітря, шукаючи псового живота. Та Розбій зручно насакував і відсакував.

Але ж що діялося з Співаком? — Він лежав кілька кроків оподалік, відкинутий ударом іклів. Його живіт був розпоротий, лилася кров, кишки вилазили з черева. Смергельний страх був у очах пса. Він безперестанку скавулів.

Побачивши пана, він хотів піднести голову та спробував помахати хвостом. Але голова безсило впала на землю.

Зручним пострілом у серце пан Вірстюк поклав дика і

зараз же підійшов до Співакє, та став біля нього навбє-
лішки.

— Бідний песику! — пестливо говорив господар.
Невже ж тут твоя смерть? Але не піддавайся, якось бу-
демо рятувати.

Пан Вірєтєк тричі затрубив у рїжок. Зїбралися люди,
а з ними й польський граф, що полював на того одинця.

На землі лежала забита тварина. Велике тіло простяг-
нене в смертельному корчі. Могутня голова, два міцні
їкли стирчали з пащі. З грудей ще сочилась кров. Її
багрянї краплї падали на зелень моху та виглядали, наче
б хтось розсипав калину.

— Але ж то оказ, пане дзєю! — говорив граф по-
польськи, спираючи свою ногу, обуту в блискучий чобїт,
на тіло дика. — Гляньте на ці ікли! Скільки йому літ
може бути, пане Рибак?

Хоча Рибак не дочував, проте він дуже добре знав, про
що може йти ловцеві в такому випадку. Він же ж хвали-
тиметься своїми ловецькими трофеями.

— Е, йому певне з десять літ. Подивіться на ці ікли.
Щось вони вже проробили в своїому житті.

— Шкода тільки, що не я його поклав, та це врешті
не таке важне. Зараз ми сфотографуємо нашого дика.

— Грицю, ходїть-но сюди! Прошу тримати апарат, і
як скажу: раз, два, три, потягнете за оцей гудзичок.

— Слухаю ясного пана, — говорив Гриць, — я

вмію поводитися з апаратом, бо на кожних ловах фотографую панів.

— Ну, то добре.

Граф став біля дика, спер ногу на його карк, гордовито закопчив губу, рушницю злегка похилив, на знак, що якраз вистрілив з неї.

Хто міг би сумніватися, бачучи цю картину, що пан не забив оцього звіря? Мало того, що не сумніватимуться,

але ж у найновішому випуску «Нови Свят» чи якогось іншого журналу, що появлявся в Кракові, чи Варшаві ще й буде опис цих ловів та зручного пострілу, яким граф поклав небезпечного звіря. Ще й фото забитого пса буде долучено, бо й його сфотографував пан...

У той час, як граф насичувався своїм тріумфом, пан Вірстюк рятував пораненого пса.

Перше зробив носі з чатини та поклав туди Співака.

Пес лежав, постогнуючи. Рибак держав його за ноги. Пан Вірстюк вложив до живота нутроці та зшивав його ввареною ниткою. Видно було, що пес дуже терпів. Його очі були повні жаху та болю, за кожним уколом голки він так і корчився. Але не виривався. Він тільки старався дістати язиком панову руку та лизнути її. Співак знав, що пан старається врятувати його. І хоча операція проходила без наркози, пацієнт витримував її мужньо.

— Бідний песику! Болить? Але ж я хочу, щоб ти жив. Ти мій дорогий приятель і товариш!

— Ба, з вас, пане. Вірстюк, добрий лісничий, але я бачу, що ви й за доктора можете бути. Ні один з них не зробив би операції так вправно, як ви.

— Що ж, біда навчить ворожити, а особливо коли треба рятувати життя людині, чи тварині. А на війні ж як? Мало читали, чи чули оповідань про те, як людина рятувала людину, і, хоча необізнана, виконувала складні операції? Так і тут: лови — війна, а життя цього пса мені дороге.

Операція скінчилася, на живіт накладено тугу пов'язку, Співака поклали знову на носі та на віз і так повезли додому.

— А то що таке?! — скрикнула пані Ганна із страхом.
З воза знімали носі.

— То Співак. — сказав пан Вірстюк, — зіскакуючи на землю. — Дик тяжко поранив його, не знаю навіть, чи житиме. Та я зробив усе, щоб його врятувати.

У кухні, в теплі, недалеко від печі, постелили кусок старого кожуха й поклали на ньому Співака.

— Лежи спокійно. Від цього залежатиме твоє життя — говорив пан Вірстюк, гладячи голову свого приятеля.

В очах пса світилося страждання, але разом і безмежна подяка. Він лизнув руку свого господаря.

— Мій Боже! Бідний пес! — говорила пані Ганна з сльозами в очах. — Як же його тепер доглядати?

. 6. БОРОТЬБА ЗІ СМЕРТЮ

Тяжкий час настав для Співака. Він лежав на своїй постелі, та, видимо, гарячкував. Паща його була відкрита, він дихав тяжко й швидко, язик у нього був сухий, аж порепався. Проте, лежав спокійно й терпляче зносив муки. Навіть старався крутнути хвостом, коли пан наближався до нього.

— Мусиш його добре доглядати, Славку, — повчав батько. — Перша річ, не дозволяй йому здерти перев'язки. Правда, це станеться раніш, або пізніш, але хай хоч три дні черево буде зв'язане. Бачиш, яке воно роздуте? Я боюся, щоб шви не розійшлися, бо тоді буде кінець.

— А чому живіт такий великий? Співак же не їсть нічого.

— Це надуті кишки його розпирають. Та в моїй ветеринарній книжці написано, що коли гази відійдуть і живіт стане пласким, хворий є врятований. Це знак, що в нього немає запалення очеревини.

— Що таке очеревина, тату?

— Це оболонка, що вистелює живіт. Вона хоч тонісінька, та дуже важна, бо прикріплює нутроці й держить їх у ладу. Її запалення, звичайно, смертельне, чи для людини, чи для тварини. Тепер найважливіше, щоб Співак його не дістав. Бачиш, який сухий язик у нього, треба йому давати пити. Найкраще воду. Коли ж черево спласне, почнемо давати молоко.

— Бідний, бідний Співак! — говорив Славко, сидячи біля пса та держачи мисочку з водою перед його ротом.

— Пий, маленький!

Але Співак навіть не підносив голови. Його великі, повні смертельного жаху, очі дивились жадібно на воду: очевидно, спрага мучила його.

— Спробуй його напувати з ложечки, — радив тато,

— він такий хворий, що навіть голови повернути не може.

Славко взяв ложечку, та, зачерпнувши води, влив її псові до рота. Вона звогчувала порепаний язик і приносила хворому полегшення.

Отже, Славко був медсестрою для Співака. Його заміняла іноді Ляся, тато теж, як тільки був дома, піклувався своїм любимцем. Разом з водою Співак діставав краплі проти болю, що їх приписав запрошений до нього ветеринарний лікар. Діставши подвійну їх кількість увечері, він спав цілу ніч.

Так минуло три дні. Четвертого дня, вранці, настала радість у лісничівці: череву у Співака сплало, язик став вогкий, і пес піднявся на ноги.

— Будуть з нього люди — говорив пан Вірстюк, поплескуючи свого любимця злегка по голові.

Співак лизнув його руку й ліг знову. Того дня він дістав уже замість води молоко, а наступного дня куліш із молоком. П'ятого дня Співак сам скинув перев'язку та став лизати рану. Побачивши це, Славко доніс батькові.

— То нічого — відповів пан Вірстюк, — тепер він уже може обійтись і без перев'язки, хоч рана ще свіжа.

— Тату, але він лиже її весь час.

— Це теж нічого. Усі тварини лижуть рани. Від цього мабуть вони й не гнояться. В книжці написано, що слина убиває у тварин бактерії, які викликають гноїння. Тому й рани у них гояться дуже добре. Буває навіть так, що

коли у тварини рана на голові і вона не може її вилізати сама, друга тварина робить їй цю послугу.

— Ага, тому й кажуть, що хтось вилізався з рани.

Так оце Співак вилізувався з тяжкої рани. Може, якби не вдала й негайна операція та не дбайливий догляд, він би не жив. Та на цей раз лихо минулося. Воно було доброю наукою для пса, і на ловах він став ще обережніший, як досі. Проте, за два роки трапилось йому знову те саме, і знову пан Вірстюк врятував йому життя, що висіло на волосинці.

7. ОСТАННІ ЛОВИ.

І знову була пізня осінь. Уже й картоплю викопали та звели додому. По голих полях тільки вітер гуляв у безмежній сваволі. Відлетіли у вирій дикі гуси. Косяки журавлів зникли за обрієм. Тиша западала скрізь. У селі гегали гуси, наче й вони збиралися відлітати. Хмари пливли низько над землею. З них врядигоди злітали перші порошинки снігу.

До лісничівки приїхали гості, наповнили її гамором та шумом, а потім пішли на лови диків. Одинця, що на нього мали полювати, лісничий добре знав. Він був відважний і навіть не ховався перед людьми. Підчас обходу лісу пан Вірстюк не раз трапляв на сліди цього велетня та дивувався їхній величині. Співак обнюхував їх і погрозило гарчав. По його спині пробігала хвиля нервового збудження. Тоді скалив зуби, і мабуть пригадавши собі свої рани, скавулів та скаржився.

— Гей, приятелю, не одної біди ти вже зазнав, і треба тобі бути дуже обережним — говорив до пса пан Вірстюк.

Так прийшов час на лови цього звіря. Розбоя вже давно не стало між живими. Минулої осені роздер його дик. Хоч який досвідчений був пес, але не врятувався. Перед у ловах вів тепер Співак. Він був у розквіті сил, його зручність і обережність запевняли успішне подювання. А проте — хто знає?..

І знову Співак виполохав звіря та гнав його з гущавини. Знаючи ворога, він робив це із завзяттям та ненавистю. Іноді старався укусити дикові ногу, чи стегно. Але ж зараз же відскакував та дожидав, щоб дик знову почав утікати. Тоді кидався за ним, і скеровував його біг у напрямі, де були стрільці. Так вони ганяли лісом, аж поки не опинились над млакою. І тут сталося щось несподіване: серед погоні дик раптом спинився й черкнув зубом, відкинувши Співака. Пес пробіг ще пару кроків, і впав на землю, жалісно виючи. Пан Вірстюк застав його коначим. Дик розпоров Співакові живіт та подер кишки. Під час останнього бігу вони замоталися об кущ ялівцю та ще гірше порозривалися. Безпомічний, лежав пес на землі. Пан Вірстюк став біля нього навколінки та здавленим голосом прощався із своїм другом. Він гладив його голову та говорив ніжно:

— Прощай, мій дорогий приятелю! Стільки літ ми прожили разом, а оце тепер смерть досягла тебе.

Співак підніс голову та зараз же вона знову впала на землю. Його передні лапи напружились, наче до бігу. Та

вже він не бігтиме. Дежілька корчів, і лапи знерухоміли. Ціле тіло також напружилося й застигло.

Пан Вірстюк стояв над мертвим Співаком, з очей його мимохіть текли сльози. Гриць, що надійшов у ту пору, тільки похитав головою:

— Отож, по всьому, небоже! Уже ти більше не підеш на лови із своїм паном!

А потім, звертаючись до лісничого, додав:

— Шкода пса! Добрий був. Та що вдієш, лови — це війна, а для пса — особливо. То вже йому ліпше згинути на війні, як десь хиріти та здихати від старости.

Тає Співак поляг у чесній боротьбі з міцним ворогом. Та його ніхто й ніколи не забуде в лісничівці.

З КНИГИ ЖИТТЯ.

1. ХАТКА НА САМІТНІЙ ГАЛЯВИНІ.

Під чорним лісом, на галявині, далеко від села, стояла самітня, бойківська хатка. Була така стара, як господар, а, може, ще старіша. Напевне, старіша, бо ж давніше будували у нас, на бойках, хати з міцного дерева, і вони переходили з роду в рід. У них родилися і вмирали цілі покоління. Спершу, це були курні хати, тобто не мали коминів, і дим з ватри клубочився під сволюком. Він надавав своєрідного запаху хаті: пахнув живицею. Люди казали, що це дим зберігає хату з покоління в покоління. Потім уже люди стали будувати хати з коминами та крити їх гонтами, або бляхою.

В хаті у Дмитра не було великої обстановки: лзва в куті, над нею образи, замаєні сухим зіллям, свяченим на Спаса. Перед лавою великий стіл, у куті постіль, застелена соломкою та прикрита господарським полотном. Над нею жердка, де висіло два сіряки та дідів кожух. Поблизу порога мисник, на ньому кілька глиняних горщиків та мисок і пара тарілок у квітах.

У тій то хаті прожив Дмитро Рибак своїх вісімдесят

літ, виховав дітей і внуків та на старість лишився сам. Ні, він не був сам: поблизу стояв ліс, було безліч пташні. І хоч Дмитро не чув їхнього співу тепер, та в його вухах весна будила його, як замолоду, як щороку. Він виходив на подвір'я та свистів у тоненьку бляшку. З лісу прилітали орябки та сідали на стару, дику грушку, що росла біля хати, або на паркан. Їх уже не ловив і не стріляв Дмитро, він тільки радувався їхнім відвідинам. Руки й ноги його дрижали, відомо — старість. Але ж часом, як хтось з панів, що знав його, приїздив на лови, міг зробити й йому і собі приємність. Оце з хати винесли стільця та поставили його під деревом, на кількасот кроків. Пан давав рушницю Рибаківі й він стріляв у стілець. Ні, його руки не дрижали. Вони певно й твердо тримали рушницю. Дмитро прицілювався, збитий, падав стілець на землю; як замолоду так і тепер, Дмитро не схиблював.

— Це ваш Вільгельм Тель — говорив граф, поплескуючи старого по плечу, а потім вкладав йому до кишені сіряка п'ятку.

Дмитро низько кланявся й цілував панову руку, бо так він привик ще з дитинства.

А потім, коли ще сонце не зайшло, дід мерз і серед літа одягав кожуха та ходив поплід ліс. Ішов межею свого поля та молився. Його беззубий рот ворушили слова молитви. Благословенням вони стелились на поле й ліс, і на життя, що було позаду. Вони прокладали вузеньку стежечку у вічність.

Потім була ніч. Чорний ліс шумів, до нього тулилася мала, самітня хатка, що в ній блимало світельце. Часом

дим виходив з хати: це Дмитро варив собі картоплю, за-
ливав її молоком, що приносила невістка, та вечеряв. В
півсутінках хати його велика тінь хилталась на стіні, а
тремтячі руки несли поволі дерев'яну ложку.

2. ПІСЛЯ БОГОСЛУЖЕННЯ.

Неділя — гарний час на селі. Уже вранці, як ви тільки
пробудитесь, ви радісно думаете: сьогодні — неділя. На
полях тиша, не гомонять коси й інший господарський
струмент. Не чути на полях співів, ані вигуків людських.
Недільна тиша, скрізь святковий настрій.

Уранці дзвонять дзвони. Спершу на утренью. Тоді ви
снідаєте та збираєтесь, думаючи: тільки б не спізнитися
на Богослуження. Потім ідете стежечкою поміж полями.
Обабіч шумлять жита, замаєні волошками та маком, ше-
лестить овес і пахне квітуча картопля. Її білий і синій
квіт наче річкою пливе понад зеленою матиною. А там
десь, загублений серед збіж, чи серед неба, співає пташок.
Сонце сяє м'яко. В таку пору справді хочеться моли-
тися. А тут за прогоном і церківця. Присадкувата, бой-
ківська церківця з дерева, крита гонтами. Ви бачили бой-
ківську сільську церківцю з її своєрідним виглядом, таким
дорогим кожному бойкові? Ви ще на цвинтарі, під старими,
могутніми липами, але вже чуєте, як з церкви долітає
спів і запах кадила. Крізь відчинені двері вони летять
понад полями та стеляться аж ген понад потік, аж там
попід Кечери. А ви назбирали подорозі польового зілля,
поклали його перед образом, сівши на лавку, молитесь

собі побожно, розклавши старого молитовника, ще бабу-ниного.

Так і сім'я Вірстюків ішла в неділю до церкви моли-тися. Потім, уже після відправи, вони виходили на цвин-тар. Туди висипався різнокольоровий народ: дівчата й жін-ки, одягнені в строкаті бойківські мальованки, або й ша-лінові спідниці, завітчані хустками, запашними м'ятою, що її по листочкові вклали в хустинку, йдучи до церкви. До пані Вірстюкової підходили газдині та розмовляли про те й інше. Пан Вірстюк стояв між громадкою газдів та обговорював господарські й лісові справи. Поговоривши, сім'я Вірстюків верталася додому. Найчастіше йшов з пи-ми Дмитро Рибак. Це був старий звичай, що Рибак, най-старший газда в селі, йшов у неділю на обід до лісни-чівки.

Сивий, як молоко, та глухий став він останнім часом. Але дідусь держався добре й жив споминами з минулого. Людську мову він потроху відчитував зі складу губ, а трохи відгадував. Але ж згодом нічого нового не вміли й не могли люди сказати Рибаківі. Зате ліс і його події ціле життя розкривали перед Дмитром велику книгу муд-рости. З неї він черпав повними пригорщами. Її читав з дерев, сплених пнів і ріща гущавини, слідів тварин. Бо ж в оцій книзі він віднаходив себе молодим, а потім ціле життя диким стрільцем — равбшіцом.

Правда, тоді, коли він ходив на заборонені лова, він не розказував про те нікому. Але тепер... О, тепер Рибак радо розповідав недільними пополуднями про своє життя в хатці під лісом і про дії в лісі.

3. ДИБИЙ СТІЛЕЦЬ.

— Коли я навчився стріляти — і сам не пригадую собі. Ще, певне, малим хлопцем, десь тут, у лісничівці. Але бо від тої пори був не один лісничий. І скажіть самі, як тут не стріляти? Ліс під самою хатою, там усяка всячина. А ви знаєте, який наш харч: бульба, трохи капусти та вівсяний чир. То там уже не було гріха, ані перед Богом, ані перед людьми, як стара покладе часом у горщик зайця, як на столі, замість чиру, стоїть печеня з цапа, або з дика. Панові шкоди не було, бо в лісі того повно, а людям ще й поміч: одним зайцем, одним диком менше, отже, менше й шкоди на полі. Та й знали про те і люди і лісничий. Але не ходили на мене скаржитись, тільки поміж собою перешіптувалися. Із стрільбою мене не злапали, бо я був обережний. Стрільб мав дві, а часом і три: як знайдуть одну, то лишиться друга, або й третя. То вже такий був у Стрию добрий чоловік, що я йому дичини, а він набоїв. Де я держав ті стрільби? Та, певне, що не в хаті і не в стайні. Ого! Там би знайшли, не раз у мене шукали. Але не було та й кінець. А де були? У дуплах в лісі, та й то там, де ніхто не заходив. Там стежку знав тільки я та олень часом. Але бо раз яким засів на цапа, не остерігся. Акурат яким го застрілив тай білував, звідкись вискочив злісний. Може, він засів на мене, так як я на того цапа. Досить того, щом відсидів дві неділі в гарешті, стрільбу мі відібрали, а кари не заплатив, бо не було з чого. Але бо потім, яким вийшов з гарешту, закликали мене до пана грабйого тай він

сказав: маєш щастя, Дмитре, що минули ті часи, як хлопів на стайні різками били. Бо ти собі то заслужив. І той цап не перший у тебе. Але ми радилися з лісничим, що з тобою зробити: з хати тебе не проженеш, хати не перенесеш, а ліс лісом. То ми вирішили прийняти тебе на гаєвого. На лісі й на звірині ти розумієшся, й як сам ти злодій, то хоч від інших злодіїв стерегтимеш ліс. — І так було.

То вже самі знаєте, жодні лови без мене не обійшлися. Де була стрілянина, там був і Дмитро. Знають мене пани і зі Львова і з Варшави та й ще з інших міст і сел, де панська посілість. Бо тут, коло нас, у нашій Болехівщині ліси були великі, хоч і тепер їх не бракує, а там вже й Перегінщина, високі Горгани, де й вовки й ведмеді, що і до нас заходять, а на кінці Гуцульщина й Черногора. А за давніх часів то там така гущавина, такі провалля, що й птах не залетить. Ну, то до нас з'їздилися на лови пани зі всіх усядів. Але, як кажу, Дмитра Рибача всі знали. То вже я з ними ходив. І дичина була, та й не без грошей..

Але ще тоді, як я ходив собі так сам по лісі, не одна пригода мені сталася і не раз смерть мені заглядала в очі. Від звірів і від людей. Але вам скажу, що не було мені гірше, як раз підчас війни. Бо то, знаєте, фронт ішов нашим лісом. З того боку на Магурі стояв руський, а звідси наш ніби австріяк. По горах стояли гармати, а понад селом не раз літали шрапнелі, як ворони. Трохи страху люди наїлися, то правда. Але війна є війна. Проте,

жити було файно. Вдень стрілянина, а вечорами одні й другі сходилися в нас у хатах, грали в карти, пили, співали та читали кобзаря. Бо то і з того і з того боку свій нарід, одна віра християнська, одна руська мова, ніби українська, як тепер називають. О, файні були люди, дуже файні! Але сидять вони ось раз у мене в хаті та й забавляються. А тут входить вояк, (наша хата була по австрійському боці), і так мельдує: пане лейтнант, мельдуо послушно, знайшли стрільби в лісі!

Мені серце забилося, яким таке почув. Дивлюся — а то мої! І де вони, холера, їх вишукали? Яким увидів, що мої стрільби забрали, том не втерпів, сльози мі потекли з очей, вставім, стою коло порога тай не рушуся, ноги, як в землю вросли, а плачу тай не можу затриматися. А той лейтнант, як то ввидів, кличе мене тай питається, чи то мої стрільби? Мої — кажу. — Та ти знаєш, що був приказ, щоби зброю віддати, і що куля в лоб тому, хто буде мати стрільбу?! — Знаю, — кажу. Але стрільби не на людей, а на звірів, і я мав їх, і не відібрав мені ні суд, ні кримінал. — Абтретен! — скомандував офіцер воякові. Той вийшов, а він віддав мені стрільби. — Маєш, — каже, — назад свої стрільби, алє сховай їх так, аби ніхто не знайшов! Бігме, кажу вам, що я не знав, чи цідувати мої стрільби, чи, може, пана лейтнанта. Ну, але таке було, тай минулося. Але добрі були й одні й другі. Файні люди були, тепер, може, таких уже й нема.

4. ГОРЕ ПЕРЕМОЖЕНОМУ

І знову була глибока осінь. З це не йшли люди поміж зеленими житами й квітучою картоплею. Обабіч стежки тягнулися жовті стерні, а холодний вітер шшестів у сухому бадиллі будяків...

— Файний час, паничу! — хвалив цю пору року Рибак.

Він найбільше приятелював із Славком, що був дуже уважним слухачем. Йому він розповідав про свої пригоди та життя лісу. Молодість здружилася з старістю так, як у лісі: стара деревина хилиться та опирається на молоду. Біда тільки, що Рибак не чув нічого, про що так радо запитав би Славко.

— Дуже, кажу, файна пора. Та й людям: аво позбирали з поля та й тепер відпочивають. Але найфайніша в лісі, для оленів. Узяв би я вас, паничу, з собою, щоб ви побачили риковище. То є на що подивитися! Певне, що треба знати, де йти. Кожну звірину треба підійти, й то в лісі найважніша робота. Звірина має нюх, де вже нашому до нього! Зачує вас здалека. То ви мусите дивитися відки вітер віє та йти проти нього. Але, як ви вже вмієте ходити по лісі, то не одне побачите. Отже, побачите й оленів та й їхнє весілля, що ми називаємо риковищем. Певне, ви цікаві, як то виглядає?

— Йде собі такий олень лісом. Голову несе гордо, як би був сам цар. А на голові роги. Скільки галузок, стільки є літ оленеві. Але я сам рідко бачив шість, або сім гілок. Іде собі, кажу, такий лісом та й не сам. Що краший,

що сильніший, то більше стадо веде з собою. Його він добуває в тяжкому бою. Якраз тепер, восени, вони ричать: там один у гущавині, а тут другий. То один одного викликає на бійку. Таке вже на них приходить, що вони потребують боротися. Отже ж, сходяться обидва стада. Лані стають збоку і великими карими очима дивляться на бійку. А два олені зчіплюються, б'ють один другого рогами, гребуть копитами та кидають землю позад себе. Бійка завзята, і буває, що в ній один одного уб'є. Але найчастіше вони не борються на смерть, а тільки до перемоги.

Як ви так дивитесь збоку, то вам аж страшно: зчіпляються рогами й тупцюють. Або один одного б'є рогами, аж гомін лісом іде. А лані стоять собі й дивляться. Але й битві настає кінець: сильніший повалить слабшого та й покалічить. Той уже бачить, що натрапив на сильного. Як годен, встає і навіть не подивиться на стадо: відвернеться та піде в ліс, звисивши голову. Із стада за ним не йде ні одна тварина. Лані вичекали спокійно, а тепер прилучаться до стада переможця. А що сильніший олень, то веде за собою більше стадо. А той один, як набере сили, знову викличе на битву переможця. Як буде мати щастя, то відвоює собі його стадо. Молоді олені, що не здужають боротися, теж плентаються в стаді, коло ланей. Але ватажок глядить на них звисока й згорда. Правда, най привчаються і най ростуть та вбиваються в силу.

Таке то буває з оленями, та ще й інше трапляється в лісовій гущавині. Я вже старий і не здужаю підходити

звірину. Але ви виростете й ходитимете в ліс та й побачите не те, що тут по полях, чи по хатах. Інший там світ.

5. ХТО ЗАСТРІЛИВ?

— Приїде, бувало, якийсь панок на лови. Хто знає, де він учився стрільбу в руках тримати? А стріляє — пожалься, Боже! Отже, їхали вони, як на велику виправу. Новіські костюми, блискуча шкіра й сталь, там усякі панські прибори й розкоші. Псів теж привозили з собою породистих, учених десь по школах. То знов інший з панною їде, і все в нього наче на показ.

— Було таке: йшли ми на оленя. Підходимо, бачу пається. А мій панок не видить. То я йому кажу: он там, дивіть, пане! Он олень. Не знаю, чи видів він, чи ні, але який то може бути стріл, як ви не видите гостро, та й добре не приціліться? Але нани горді та зарозумілі. Борони Боже, йому що сказати! Стрелив, бачу, що схибив, але мене самого кортить. То я кажу: добрий стріл! Ясний пан трафив. Тепер я піду тай принесу дичину, а панові пора на снідання. Панок, задоволений, йде собі, а я фізію в руки та й пішов лісом. Ви гадаєте, що трафив? Та де, ані крапля крові не впала. Такий з нього стрілець! Забив я оленя, певне не того, але іншого, тай принесли ми панові його здобичу. А він тішиться, як малий хлопець, поклепує мене по плечі та й до кишені папірець пхає. Ви знаєте, не раз була п'ятдесятка, а не раз і сотка.

— Сотку я дістав за ведмедя. Е, гадаю, йому ведмедя

треба. Він най між панни йде, а не до ліса. Вишпекулював собі таке: йдем лісом і скрадаємося, бачу, олень у гущавині. Ведмідь! — кажу. А пан, чи з того страху, чи з тої охоти весь труситься. Руки йому скачуть, а фузія, як листок тремтить! Ігі на такого стрільця! Ведмідь — кажу, та й показую пальцем. Він стрілив, я похвалив, що файно та й пішов у ліс. Пан мав свого ведмеда, а я мав свої лови та ще й сотку в кишені.

— Та не всі такі. Бували між ними й зарозумілі й за-

гонисті, не дай Боже! Такий один пішов на ведмедя та й застрілив ведмедицю, що була з малими. Ото був згріжений! Мав він клопоти від того, кудась його навіть до суду кликали, бо то не вільно, за те кара була велика.

Але що панові? Він, певне, якось собі порадив. Там по судах самі свої. Один другому кривди не зробить. То вже не знаю, як му там випало. Але малих двоє було, ми забрали та й доставили до надлісництва, а відтам уже кудась їх повезли між інших звірів, що десь їх тримають по містах у клітках, людям на показ. Отже за тоту ведмедицю пан нікому нічого не дав, але, певне, рад би був дати, якби то була вона мужесьького роду.

Таке то трапляється в лісі. Ішов би та йшов ним днями й ночами, і ще не перейшов би. А там уже кожне живе на свій лад, та й по свому Бога хвалить, хоч то німіна. —

Так, недільних пополуднів снував свої спогади дід Дмитро. Коли ви дивилися на нього, ви забували, що перед вами старий дідусь, з тихим голосом і тремтячими руками. Ви бачили вічно молоде життя, а довкола шумів ліс, повний таємниць і геройських подій.

МАЛЕНЬКІ БАТЬКИ І ЩЕ МЕНШІ ДІТИ.

1. ЗЕЛЕНІ ПТАШКИ.

Панство Вірстюків стояло перед вітриною skleпу й приглядалося клітці з кольоровими птахами. Були то малі, сині й зелені папуги. Вони сиділи на жердках, інші спиналися по стінах клітки, чи по її склепінні, повернені спиною вниз. Деякі з них їли зернятка, вилущуючи їх своїми викривленими дзьобиками, або відломлювали кушочки вапна та зі смаком його з'їдали.

— Глянь, Василю, як гарно цілуються оці двоє! — сказала пані Ганна.

І справді, на гілці сиділо двоє пташок, та, притуляючи дзьобик до дзьобика, наче б цілували одне одного. Вони зовсім не звертали уваги на те, що діється в клітці й поза нею, на рух возів і людей за вікном. Співали й цвірінькали собі весело. Так одна, друга й третя пара пташок.

— Знаєш, Василю, купімо собі парочку. Вони такі милі й гарні.

— Мало ще маємо менажерії в хаті? — засміявся пан

Василь — Завжди приносять якусь біду з лісу, чи з поля, а ти годуй ту худібку та ще й прибирай за нею. Інколи клопіт такий, як оце було з Цапунем, або жаль, як за Сільвою, чи Іллею Даниловичем, коли вони покинули наш дім.

А ми все таки купимо, Василю. Добре?

— Врешті, ти знаєш, що я не люблю держати птахів у неволі. Кожна тварина почуває себе в клітці нещасливою, а особливо птахи, що звикли до свободи в небесних просторах. Тому я й не дозволяю ловити щигликів, або держати шпаків у клітках.

— Мені не здається, що ці пташки почувають себе в клітці нещасливими, — сказала пані Ганна — Отже, зайдімо та розпитаємо про їх життя, й може, таки купимо парочку...

У склепі було гамірно, й ніде правди діти, не дуже приємно пахло. Була там клітка з малпочкою, що поводилася, як і всі малпи: кривлялася, дряпала свій козушок, старалася нав'язати зв'язки з людьми та дістати від них якихось ласощів.

У скляній коробці повзали черепахи. Деякі з них їли салату. Сучка-бульдог годувала своїх малих, лежачи в дерев'яній скриньці. На стінах клітки з пташками: маленькі жовті канарки співали та щбетали, а велика клітка з синіми й зеленими папугами робила найбільше шуму. Як і на вітрині, вони співали, цвірінькали, билися й цілувалися.

— Можете сміло брати їх, панство. Вони походять з

Америку, але ці вже родилися в клітці й зовсім не тужать за волею. Дуже гарно себе почувують та виводять малих.

— Що ж, візьмемо парочку, Василю? — просила пані Ганна — Діти теж розважатимуться цими чужоземними пташками. Якраз завтра Лясині іменини й ми зробимо їй милий подарунок...

— Ну, нема гірше, як жінка чогось захоче! — засміявся пан Вірстюк, дивлячись на продавця.

— Це правда, пане, й не знаємо іншого способу, як тільки задоволити її бажання. Та я думаю, що цим разом пані добродійка висловила зовсім доречне бажання, і панство матиме велику потіху з оцих пташок. Доберу вам гарну парочку. Чи більше подобаються вам сині, чи зелені?

— Візьмемо двох зелених — вирішила пані Ганна.

Так оце панство Вірстюки купили самця та самочку — палужок. У самця над дзьобом — зелена шкірка, а у самочки біла. Так їх відрізняють. Пачечка зерняток, вално, що його називають сепією, бо виробляється із скелету морської тварини цієї назви, та гніздечко запакував продавець окремо. Палужок він примістив у картоновій коробці з дірочками. Так, запаковані, вони поїхали до лісничівки.

2. ЛЯСИНІ ІМЕННИНИ.

Уже задалегідь Ляся тішилася й думала: що то їй принесе день святої Уляни, її покровительки? З такими думками вона й заснула. Прокинувшись вранці, в день іме-

нин, вона побачила на стільці, біля свого ліжка, білу суконочку з мережками та велику синю стрічку для волосся. Суконка була прекрасна! Фальбанки й мереживо робили її легесенькою, як пушинка. До того ж ще оця широка шовкова синя стрічка, що буде так гарно виглядати в її бронзово-золотистому волоссі. Так, це був дарунок від мами. Ляся побігла до неї, та, цілючи їй руку, дякувала за суконочку.

— Мамусю, така чудесна суконочка! Я так задоволена нею, і дуже, дуже тобі дякую!

Мама тулила доню до себе та говорила:

— Добре, що вона тобі подобається, доньцю. По обіді прийдуть до тебе твої товаришки, а ми нашу Лясю одягнемо, як княжну... Мама заплете гарно коси своїй доньці, а великий бант, що ми його зав'яжемо з правого боку, буде надзвичайно пасувати до твоїх довгих кіс. Це правда, до Лясиного волосся, що мало колір осіннього листа, прекрасно пасувало синє, наче небо над лісом, що його позолотив перший приморозок.

— Але що тато подарує своїй улюбленці? — питала мама.

— Ой, мамусю, я не знаю, а ти, певне, знаєш. Скажи!

— Ні я не знаю теж, то великий секрет... А проте, угадай!

Ляся задумалася.

— Книжку! — вигукнула.

Мама похитала заперечливо головою.

— Перстенець?

— Не думаю, ти маєш уже один із синім камінцем. Для чого б тобі тато купував другий?

— То я й справді не знаю. Ми краще ходім до нього й побачимо. Мати і донька застали пана Вірстюка в його канцелярії. Він якраз кінчав улаштувати панужок. У клітці з білого металю весело щебетали дві зелені пташки.

— Ой, татусю, зелені пташки! — скрикнула Ляся
— Я ніколи не бачила зелених пташок!

— Це папуги, і це тобі від тата дарунок на іменини.

Тато пригорнув свою доню, поцілував та склав їй іменинні побажання: рости велика й здорова, будь щаслива й весела, як пташинка. Ти ж пташечка наша, щебетунка.

В тій хвилині увійшов Славко. Він тримав у руці кошичок, що його виплів майстерно з ялівцевого коріння. Кошичок був повний квіток, які Славко назбирав на лєваді, над річкою. Вони були простенькі, але свіжі й запашні, і на них блищали крапельки роси.

— Це я для тебе, на іменини, Лясю, — трохи ніяковіючи, подав сестрі квіти Славко. Але зараз же додав з гордощами: — І я сам виплів отой кошичок.

Так, це було велике діло! Ще задовго до іменин, Славко вчився плести такі кошики у Лесичового Андрійка, що пас худобу в лісі. Він був майстром на все село, а його кошики навіть його мама носила на торг до міста продавати. Були вони зручні для всього: грибів, ягід, яець. Але Славко виплів малого кошичка, що був призначений на клубки з вовною й гачок — під Лясине плетиво.

— Чудесний кошачок, Славку! — тішилась Ляся. — Ти справжній майстер, я не потрапила б такого виплести.

Славко міг бути гордий з свого першого кошачка. Згодом, він ще й не такі виплітав.

— Бачиш, Славку, що я дістала від тата? Папуги!

— Такі зелені пташки! Де ти зловив їх, тату?

— Я не зловив, а купив у склепі. Вони не живуть у нас на волі, тільки в Америці. У нас же вони виховуються в клітках. Ляся їх годуватиме, а як у них будуть діти, ти теж дістанеш парочку.

Потім, після обід, коли до Лясі прийшли Мухка й Орія, її приятельки, і Ляся була препишно одягнена в нову сукню, з синьою стрічкою на голові, папуги викликали подив і захоплення дівчаток.

З НЕДОБРА СТАРА.

Так оце папужки зажили в лісничівці. Вранці Ляся чистила клітку. Підсунувши вгору дверцятка клітки, вона вигортала щіточкою сміття та стелила чистий газетний папір. У дві скляні мисочки вона насипала зернят і води. Ванна вистачало на довгий час. Прибираючи пташину хатку, Ляся приговорювала: — Прошу тебе, стара, будь чемна і ввічлива до свого чоловіка, а то він нарікає на тебе. Як же можна бити чоловіка? Він такий милий, він так любить тебе, а ти така недобра.

Очевидно, що Стара, бо так назвали самочку, не дуже розуміла, чого Ляся хоче від неї. Але, коли б і розуміла,

мабуть не багато це змінило б її ставлення до Старого. Так, бо вона не любила його — на превеликий жаль цілої сім'ї Вірстюків. Оце Стара сидить на березку мисочки та їсть, розкидаючи полуку довкруги. Хай тільки він наблизиться до мисочки, вона крикне таї трах його дзьобом! Бідний Старенький стане в кутку клітки й приглядається та чекає, аж його жінка наїється так, що в неї воло повне. Тоді вже й він іде несміливо до мисочки та їсть, вилущуючи зернята. Бувало часом, що Стара сидить на гілці та, приплющивши очі, дримає. Але дуже часто вона щось викрикувала, а то й ганялася за Старим по клітці. Та він дуже швидко забував кривду, і, сівши на гілці, співав весело. Мабуть, співав про кохання. Розспівавшись на весь голос, він забував мабуть, що жінка в нього недобра та підходив до неї, наставляючи дзьобик до поцілунку. Раз, другий йому вдалося поцілувати Стару, але потім вона, наче б щось пригадавши собі, дзьобала його в голову. Бідний Старий! Він виказував їй стільки ввічливости, уважності й любови. Та вона не любила його, Може, там, у великій клітці, в склепі, вона залишила коханого чоловіка, і тепер не могла привикнути до нового. Через її неввічливість і назвали її Стара, та вже й його Старим, хоча він був зовсім молоденьким пташком.

Тільки його пісні любила Стара та прислухувалась їм радо, сидячи на гілці. Можливо, що в них він співав про її вроду та про своє нещасне кохання, а вона, як кожна жінка, любила про це слухати, хоч би й від нелюбя. Ціла сім'я Вірстюків співчувала Старенькому й обурювалась на Стару. Та ніхто не знав, що діялось в її пташиному серці.

4. РОЗЛУКА.

Проминули осінь і зима. Наші Старі так само жили в клітці. Старенькій — у неволі в своєї недоброї жінки, що часто його била. Але він ніколи не образив її жодним пташиним словечком, ніколи не вдарив.

Андрій Стецюк, найближчий сусід Вірстюка, старий, розумний селянин, говорив не раз, розглядаючи заморських птахів: — Те, що вона його не любить, видно, але бо й він сам винен. Якби бабі не догоджував, а взявся до неї гостро, часом не пожалував би й буків, була б ліпша. Хто ж таке видів: він до неї приспівує, а вона його б'є?!

І мотав головою з незадоволенням. Мовляв, нема правди в світі, коли жінка, хоч би й пташина, б'є чоловіка. Та що ви вдієте? Самець був ласкавий і ніжний, і Андрій Стецюк не потрапив би його навчити нічого поганого.

Гніздечко, що його дають папугам, це будка, долучена назовні до клітки. Одні дверцятка підсувають, та прив'язують дротом оцю будку. В стіні, що лучиться з кліткою, є кругла дірка, як, звичайно, в пташиних дімках. Треба сказати, що всередині гніздо дуже невибагливе: підлогу нічим не застелено. Спробуйте покласти там сір'я, ганчірку чи вату, зараз же пташки викинуть їх з гнізда. І дивно: писклята їхні, маленькі й безпомічні, лежать на голій дошці.

До гнізда Старі ніколи й не заходили. Холодне і пусте, воно було зайвим.

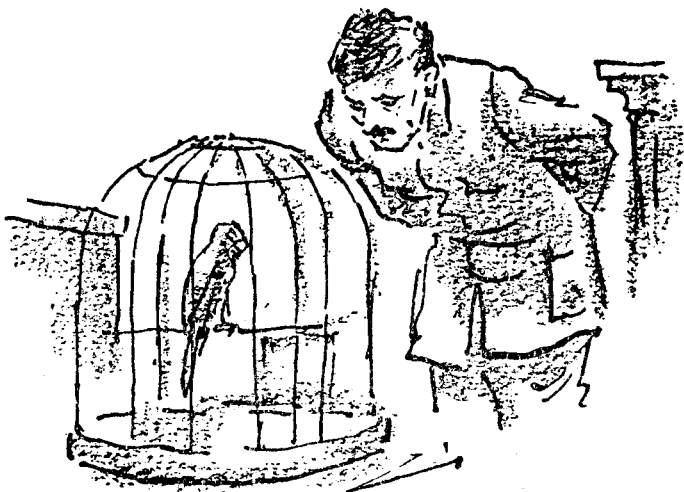
— Не буде дітей у цієї пари — говорила пані Вір-

стюкова, дивлячись на їхнє недружнє життя. — А шкода, було б так гарно, коли б вивелись малі.

Стояло літо. На полях були жнива. У спілих житах жінки в червоних хустках та колірових спідницях виглядали, як великі квітки. Вони працювали хильцем, виліскуючи блискучими серпами. За ними йшли чоловіки в білих, полотняних одягах та темних «лейбиках» на спині і були схожі на бузьків. У руках у кожного з них граблі, чи перевесло. Пов'язавши снопи, вони складали їх в копи. Жито шуміло у женців над головами, а сонце припікало з безхмарного неба. Хоч і важкий, але й гарний це час на селі: жнива.

В домі Вірстюків життя текло незмінно. Пан Вірстюк не обробляв поля, віддаючи його селянам на спілку. Він був тільки лісничим, і, як говорив завжди, його справа з лісом, а не з полем. Діти ж якнайповніше використовували літню пору. Підчас вакацій нема науки, лише річка, поле, ліс і свобода.

Збирали ви коли малину? Це найприємніше заняття. Оця гущавина малиннику, що тулиться до старих, спорохнявілих пнів на зрубі, вся засіяна червоними, соковитими ягодами. Візьмеш їх у рот, а вони самі розпливаються: солодкі, соковиті, нагріті сонцем, запашні. Ні, таки й справді малина найкраще смакує з куща, і ні цукор ні сметана їй непотрібні. А тут ще й як весело! Дівчата співають та перегукуються, щоб не загубитись у кущах, над головами гудять джмелі, збираючи мед з високих, лісових квіток. Летить та сріблиться на сонці на-

сіння молочаю. Шумлять старі смереки-насінники, що їх залишили на зрубі.

Тут і змагання: хто швидше наповнить коробку, чи відрець, і в кого кращі та більші ягоди. І не раз ви чуєте вигуки: «Ой, як капелюхи!» «А багато ж, багато!»

Це хтось щасливий, що натрапив на добрий збір, швидко наповнить свою посуду та вийде першунем...

Чи ж дивно, що в такий час Ляся хвилювалася й поспішала, збираючись у ліс. То ж дала вранці харчі пташкам та й забула зачинити дверцята. Ніхто не цікавився більше пташками. Пізно по-полудні, прийшовши до хати, пан Вірстюк помітив, що в клітці напуг панувала незвичайна тиша. Ніхто не співав, ніхто не кричав і не лаявся. Що це таке? — подумав господар.

На гілці сидів самець, а Старої не було. Клітку було відчинено.

— Де ж твоя Стара, маленький? — запитав пан Вірстюк. — Вона не була добра, але все таки ти мав пару. Як же ти житимеш тепер самотою?

Папужок сидів на гілці, напушився й мовчав. З його дзьобика не вилітало ані словечка скарги.

5. САМІТНИЙ ПТАШОК.

Вірстюки стояли біля клітки й радилися, що зробити з малим, самітним пташком.

— Невідомо, як він прийме самоту. Є пташки, що гинуть, коли в них згине пара, а навіть, кажуть, є такі, що себе вбивають, — говорив пан Вірстюк. — Не знаю тільки, як є з папугами? І, звертаючись до пташка, додав:

— Кого ти будеш любити тепер, бідний, маленький пташку?

Самець, не відзиваючись, забився в куток клітки.

— Знаєш, аж неприємно. Він же ніколи не закривав дзьобика. приспівуючи, — сказала пані Ганна.

— Уже знаю, що робити, я десь читав про це...

Пан Вірстюк приніс мале дзеркальце та повісив його на стіні клітки. Пташок наче б прокинувся, підійшов до дзеркальця, та, сівши напроти нього, заспівав, защебетав. Потім став цілувати пташка в ньому, прикладаючи ніжно дзьобик до скла. Він дивився в очі тому пташкові в дзеркалі та говорив йому про кохання.

— Принаймні той пташок із дзеркала не б'є його — думала пані Ганна.

— Наступного тижня буду у Львові й куплю йому жінку, — вирішив чоловік.

— Тільки щоб добру, — жартувала пані Ганна — а то може трапитись, як у людей: одна жінка лиха та й друга не добра.

— Подружжя, мабуть, як у людей так і в птахів залежить від щастя.

Коли б не те, що жінка у папуги була недобра, Ляся дуже переживала б утрату. Тепер же вона говорила до пташка:

— Ти вже не будеш Старенький, ти будеш мій Маленький. Твоя Стара пішла, то хай собі йде. Вона тільки й знала, що бити тебе. Не плач за нею. Я люблю тебе, і ти мій хлопчик.

Ляся притислась лицем до стін клітки та наставила губки, як для поцілунку. Маленький підійшов до неї, та, сівши на гілці, перехилив голівку й дивився з цікавістю на її губки. Згодом, присунувся ближче та злегка торкнув їх дзьобиком.

— Мамо! Він поцілував мене! — вигукнула Ляся з радістю. — Мій малий, коханий пташок!

— Все ж таки краще буде, як він дістане жінку. Знаєш, у звірят бувають різні хвороби, а зокрема у папуг. Я навіть читала про якусь таку хворобу, заразливу для людей.

— Ні, він здоровий. Він такий веселенький і чепурний. Так, Маленький був справді здоровий. Тепер він пове-

селішав знову та приспівував отому пташкові в дзеркалі, або Лясі, коли вона наближалась до його клітки. Досі він не цікавився людьми, очевидно зайнятий своїм подружжям. Та тепер, коли подруги не стало, він став горнутися до людей. Ляся почала годувати його з руки. Спочатку він боявся. Потім сідав на гілку та дзьобав зернятка. Згодом уже без страху сідав на руку.

Досі клітка з пташками висіла на ганку, бо було тепло. Тепер Ляся взяла її до кімнати та пробувала випускати Маленького для прогулянок. Але він не міг привикнути до великого простору кімнати, й бився об стіни, так довго, дски не знаходив своєї клітки. Тоді сідав на неї, чекаючи, щоб його впустили. Що він любив зелень, Ляся переконалася, коли клітка висіла на ганку. Біля неї стояв на століку аспарагус. Його гілки сягали стін клітки. Тоді пташок обскубував ніжні листочки рослини. Після того діти завжди приносили йому з лісу свіжих галузок.

6. МОЛОДА ПАНІ ДОМУ.

Пан Вірстюк приїхав зі Львова. У невеличкій коробці він привіз пташинку. Проробивши в стіні коробки дірку він приклав її до вічка клітки. Крізь нього пурхнула до середини синя пташка.

— Ой, тату! Яка чудесна синя пташка! А крильця в неї аж гранатові, а животик синенький, як небо!

Ляся не могла надивуватись красі пташинки.

— Так, я купив цим разом синеньку. Продавець за-

певнював, що вона молода, недавно народилася таки в нього, та що буде доброю жінкою для свого чоловіка. Бо я розповів продавцеві, який нещасливий був наш пташок у своєму першому подружжі.

Здається, що продавець добре розумівся на звірятах. Маленький підійшов швидко до нової пташинки та наставив до неї дзьобик. Вона ж віддала йому поцілунок з радістю, і так, як би вони віддавна любилися.

— О, мамо! Вона його не б'є!

І справді. Обидві пташки посідали на гілку поруч, та, дивлячись в очі одне одному, заспівали.

Тут треба сказати дещо про спів папуг. Люди звикли думати, що папуги кричать. І справді, великі, що їх бачимо в зоологічному саді, мають не дуже приємний голос. Що ж до малих папуг, то вони видають два роди співу. Один — це таке собі цвірінкання, схоже на горобине, тільки голосніше та більш різноманітніше. Другий — це справжній спів. Вони співають. Звичайно, не так, як солов'ї, але їхня пісня, певне, про кохання, є дуже милою. Співають обое, самець і самочка, але частіше співає самець, особливо, коли самочка сидить на яечках і взагалі зайнята дітьми та господарством.

Отже, молода Синенька Пані була дуже мила, ввічлива, сама співала й з радістю слухала пісень, що їх співав її чоловік. Вона була, як ніжна заморська квітка, а він, як листочок. Вийшла з них прегарна пара. Коли б ви не підійшли до Срібного Дому, ви завжди бачили обох пташок притулених одне до одного. Гарні часи настали для Маденького. Втративши Стару, він знайшов своє щастя.

7. ЯКІ ВОНИ ТЕНДІТНІ!

— Мамусю, Мамусенько! Яечко! — вигукувала одного ранку Ляся.

Вся сім'я Вірстюків зібралася біля клітки. Там, якраз на середині, лежало маленьке яечко. Воно було завбільшки з лісовий горішок, дуже гарного вигляду та чисто білого кольору.

— Будуть мати дітей — вирішила мама. — Але чому вона кинула це яечко серед клітки? Для чого ж тоді гніздо?

Справді, вже кілька днів Синенька Пані заходила до гніздечка. Щось там робила, вистукуючи дзьобиком. Час від часу виставляла голівку крізь дірку, мабуть тільки для того, щоб дістати від чоловіка поцілунок.

— Може, тому вона кинула яечко на підлогу клітки, що не має що постелити у гнізді? — здогадувалася пані Ганна.

— Ні, це не тому, ми ж пробували раз покласти до гніздечка вату, та котресь зайшло й викинуло її — заперечив пан Вірстюк.

Може, то було тоді, як у них ще не було яечок, і може, вони справді не люблять вати? Я принесу пір'я та вистелю в гніздечку і покладу туди яечко.

Так і зробила пані Ганна. Та на диво й на журбу цілої сім'ї Вірстюків, Синенька Пані зараз же зайшла до гніздечка й викинула так яечко, як і пір'я. І знову Вірстюки обдумували цю справу.

— Може, тому, що ми взяли яечко в руки? Є птахи,

що не люблять цього й таке яечко вважають за не свою дитину. Ліпше лишім їх в спокою й хай собі порядкують самі, як знають.

І дійсно: наступного ранку, вже тепер у гніздечку, лежало нове яечко. Того ж першого, що лежало серед клітки, ніхто не займав. Тільки згодом, коли вже було ясно, що це яечко нікому не потрібне, Ляся забрала його та поклала в маленьку скляну коробочку, вимощену ватою. З часом таких непотрібних яечок знайшлося більше.

Так оце Синенька Пані неслася.

— Скільки вона знесе яечок, мамо? — питала Ляся.

— Побачимо, але такі малі пташки не несуть багато. Може, п'ять або шість.

Цим разом було шість яечок. Лискучі, всі однакові,

вони лежали одне біля одного, й зразу ж Синенька Пані стала їх насиджувати.

Сиділа вона тихо, розкинувши крильця, та тулила до грудей яечка, огріваючи їх матерним теплом.

У той час Маленький співав з усіх своїх сил. Але на співі не кінчалоя його завдання. Він заходив часто до гніздечка, чи то попестити свою дружину, чи, може, натішитись яечками. Ще частіше він сідав на гілці, напроти гніздечка та годував відтіля свою жінку. Вона не мала тепер часу ходити до мисочки та ще й лущити зерно. Він робив це за неї, а потім годував її кашкою, що містилася в його волі. Вистачало їй тільки виставити з гніздечка дзьобик, і він зараз же підходив та годував її. Так, це була дуже добра пара, це було дуже гарне подружжя.

Час ішов. Минуло три тижні. Одного дня в гніздечку озався тоненький голосочок. — Пі, Пі! — Був такий тихий, як хід малого годинничка. Вам треба аж прикласти його до вуха, щоб почути. Але був!

— Щось пікає в гніздечку, мамо! — сказала Ляся.

Пані Ганна приклала вухо до стінки гніздечка і також почула тонісінький писк.

— Мабуть, вивелося вже — думала пані Ганна. Як ми вже знаємо, гніздечко мало вигляд будки. Верх зачинявся на гачок. Це для того, щоб можна порядкувати в гніздечку. Тож пані Ганна піднесла вічко та заглянула до середини.

Синенька Пані розпростерла крильця, та, захищаючи яечка, зі страхом дивилася на людей, що турбували її. Вона видала вигук переляку. Зараз же прибіг самець та став біля гнізда, погрозливо викрикуючи.

-- Не бійтесь, Маленькі, ми не зробимо кривди ні вам, ні вашим дітям, — заспокоювала їх пані Ганна — ми хотіли тільки побачити, що воно там у вас народилося.

І справді, наче бажаючи показати, чи похвалитися, Синенька Пані трохи відсунулась. У гнізді лежало писклятко. Воно було не на багато більше від яечка. Велика голова кінчалася м'яким дзьобом, обабіч великі очі, покриті непрозорою оболонкою. Пташенятко не мало ще крилець, замість їх — два короткі цурпалки. Ними воно спиралось об землю. Ніжки теж ще не витворені. Тендітне тільки це покрите рожевою шкіркою, що через неї просвічували внутрішні органи. Було помітно, як б'ється сердечко. Але ж під дзьобом, на шийці, було воло, виповнене жовтавою кашкою. Очевидно, мама вже нагодувала мале. Пані Ганна закрила вічко.

— Не треба непокоїти Синенької, вона тепер має подвійне завдання: висидіти решту яечок і вигодувати тих, що народяться.

— Але ж воно таке слабеньке, може, й не житиме, Мамусю?! І яке ж погане! Такі великі очі та ще й слізі, а дзьоб завбільшки, як воно ціле. І голеньке!

— Побачимо, що буде далі. Воно, певне, швидко розвинеться, а тоді вже й пір'ячко дістане — заспокоювала доню пані Ганна.

Це була велика подія в сім'ї Вірстюків. З того дня всі з великою цікавістю чекали на появу нових писклят та обговорювали всі події, що відбувалися в Срібному Дімку.

З шістьох яечок вивелось четверо писклят: Їх ще й далі вигрівала мама біля своїх грудей. Лежали там і два останніх яечка, але продовж тижня з них нічого не вилуповувалося. Тож Ляся забрала їх та поклала в свою скляну коробочку. Очевидно, вони були порожні. Про них говорив пан Вірстюк:

— Природа розумно господарить. Цим батькам було б тяжко вигодувати шестеро малят зразу, тож якась частина яечок завжди є порожня. Як бачимо, ці писклята дуже безпомічні й зовсім ще не здатні до життя. Не те, що в наших курей чи качок — зараз же стають на ноги й їдять. Їх ще довго доведеться батькам годувати, поки вони зможуть стояти на ніжках та самі їсти. Але й тоді їм спочатку треба буде давати варене яечко, бо їхній м'який дзьоб не потрапить луштити зернят.

Таке пояснення давав пан Вірстюк, що знав багато про тварин, а зокрема про птахів. Так воно на ділі й було.

8. ДІТИ ПІДРОСЛИ.

Дальших три тижні дружина Маленького вигрівала своїх тендітних діток. Їхні голосочки, спершу ледве вловимі, ставали з кожним днем міцніші та виразніші. Було то таке собі пташине квиління. Праці в обидвох Маленьких було дуже багато. Їхні нащадки потребували їсти цілий день. Тож так мати, як і батько, мусіли їх годувати. Найчастіше було так, що Маленький годував свою дружину, а вона вже годувала дітей. Таким способом, харчі прохо-

дили двічі через вола, змягчувались, і були цілком відповідні для писклят.

Спочатку вони були такі безсилі й тендітні, що не могли вдержати великої голови, і вона лежала на підлозі гнізда, спираючись на цурпалки крил. Щоб нагодувати такого недоноска мати мусіла дзьобом піднести його голову та розкривши дзьобик дитини, веласти туди харч. Синенька Пані робила це вправно, з матірною запобігливістю. Коли ж тільки виставляла свою голівку з гнізда, на гілці появлявся Маленький та годував її.

Дні пташиного життя йшли швидко. Згодом писклята вже могли стояти на ніжках, їхні очі прозріли, паростки крилець помітно росли, з дня в день видовжуючись та розвиваючись. Згодом голе тільце пискляти виглядало, як посипане мачком: рівними рядками засіялись на ньому зав'язки пір'я. За яких чотири тижні жовтороті малята були вже майже готовими пташками.

Усі події в Срібному Дімку були для цілої сім'ї Вірстюків дуже важні та цікаві. Вони всі слідували за пташиними дітьми, і кожен день приносив нову радість. Коли ж батько, чи мати котрогось дня не мали часу заглянути до гніздечка, Ляся завжди знала, що там діється та за обідом розказувала про те, як писклята ростуть та розвиваються.

— Цікаво, якого кольору будут діти? Бо ж батьки так дуже різняться — думала пані Ганна.

— Є закон, що його називають за прізвищем ученого, законом Менделя. Він перевіряв цей закон на мишках, квасолі та інших тваринах і рослинах. Згідно з ним, у бі-

лої та чорної мишки в першому поколінні були одна чорна, одна біла і двоє сірих мишенят. Але цей закон значно складніший, як би здавалося, бо тут має значення й те, котрий колір є панівний, чи сильніший. У наших папужок не відомо, чи панівним кольором є синій, чи зелений. Не відомо також, чи вони обоє чистої породи, чи мішаної. Можливо, що в самочки, або в самця одне з батьків було спне, а друге зелене. Тоді й у дітей появляться прикмети дідів.

Так пояснював пан Вірстюк справу спадковости прикмет.

Як би там не було з оцими всіма вченими справами, папуги аж ніяк їх не додержувались. Ані цього разу, ані жодного з наступних. У них раз виводилися зелені діти, раз темносині, потім яносині з зеленавим відтінком. Отже, заздалегідь угадати було неможливо.

За шість тижнів маленькі стали зовсім порядними пташками: вони були опірені та вистрибували з гнізда. Спершу це діялось дуже несміло. Писклятко кілька днів розглядало світ, ставши в дірці гніздечка. Заздрим очком дивилось воно, як батьки їли. Треба сказати, що Маленька перестала сидіти в гнізді. Вона заходила туди тільки для того, щоб погодувати дітей, сама ж радо сиділа на гілці, біля свого чоловіка. Пестощам тоді не було кінця, а підростаючим дітям починав дошкуляти голод... Тому одне за одним наважувалися вони вистрибувати в клітку.

Коли вистригнуло перше, Ляся стала радитися з мамою:

— Мамусю, одне писклятко вже покинуло гніздо. Що воно їстиме?

— Зараз побачимо, доньцю. Вони ж мають матір, і та ліпше від нас знає, що в таку пору потрібне їй діточкам.

Писклятко стояло серед клітки, хитаючись на слабких ще ніжках та жмурило очі, що їх разило надто яскраве світло. Батьки були помітно схвильовані та обоє щось голосно викрикували. Згодом мати нагодувала дитину так, як і в гніздечку.

— Спробуємо їм дати варене яечко, як це дають курчатам, — говорила пані Ганна. Ляся боялась за своїх пташок.

— А йому не пошкодить яечко?

— Не повинно б. Та ми побачимо, чи воно їстиме?

І дійсно, дрібно посічене яечко наперед спробувала мати, згодом же почало клювати й писклятко. Воно робило це досить несміло й незграбно першого дня, але другого, чи третього вже зовсім хоробро бралосся до діла. Далі, глянть — уже сягає до мисочки та бере зернятка й лущить їх своїм викривленим дзьобиком.

Згодом Срібний Дімок загомонів на всі лади та густо заселився. Аж шестеро пташок жило тепер у ньому. Вони пурхали по клітці, лазили по гілках і стінах, цвірінькали й співали. У кімнаті, довкруги клітки, лежала полова. Марися, що прибирала кімнату, хитала незадоволено головою:

— Не можна хати втримати в порядку. Всюди повно полови! А крик і гамір такий, що голова розвалюється!

Марися була важною особою в домі. Її незадоволення мало значення. Та, правду кажучи, в хаті стало аж надто шумно.

— Що зробимо з пташками, Василю? — питала пані Ганна чоловіка — Малеча така криклива, що свого слова не почувеш, та й Марися нарікає. Мені самій остогидла ця полова. Знайдеш її і в волоссі, і в зупі, і в ліжку, і в черевиках...

— Ха-ха-ха! — реготався пан Вірстюк. — Ось, привикнемо, та їстимемо грис, як колись наш Цапуньо...

— Жарт жартом, а треба щось із тими птахами зробити. Не будем же держати цілу банду в хаті.

О! Не було нічого легшого! Усі Лясині приятельки, всі Славкові товариші дуже цікавились сім'єю Маленьких, а коли в них появились діти, не одна пара дитячих очей заздро гляділа на них. Тож одного дня панство Маленькі залишилися самі: одну парочку дістала Мушка, а другу Славків приятель Юрко.

В хаті знову стало тихіше. Обидві пташки спізали й щебетали, полова перестала літати доверху.

9. ЩАСЛИВЕ ПОДРУЖЖЯ.

Не видно було, щоб Маленькі журилися за дітьми. Мабуть пташки свідомі того, що, підрісши, писклята вилітають у світ, і далі ними не турбуються.

Спокійні дні настали тепер для Синенької Пані: вона не мусіла сидіти в гнізді, вигрівати дітей та годувати їх. Наївшись, сідала на гілку, вишелопувала собі пір'ячко та слухала пісень свого чоловіка. Правда, це шолопаня навіть спонукало пана Вірстюка читати окрему книжку про звичай папуг. Здавалося, що Маленькі мають воші,

чи якусь біду. Але книжка роз'яснила, що пташки так упорядковують своє пір'я й ніяких вошей у них немає.

Отже, Маленькі жили мирно та безжурно. Тричі на рік Синенька Пані несла яечка та виводила дітей. Враховуючи потрібний на те час, бачимо, що відпочинок між одним і другим материнським обов'язком не був великий. Але обоє Маленькі виконували його з радістю, і завжди з незмінною дбайливістю. І в сім'ї Вірстюків чергове виведення малечі було наймилішим і повним сподівань часом. Згодом у Лясі назбиралася ціла скляна коробочка порожніх яечок. Вони лежали на рожевому шовкові, й ними Ляся пишалася та хвалилася перед гістьми.

Коли самочка починала нестися, в сім'ї Вірстюків завівся такий звичай: вони закладалися, щодо кількості яечок. Один казав — шість, другий — сім, третій — десять, як хто. Хто вигравав, діставав подвійну пайку шоколадового тортю.

Далі придумали новий заклад: скільки писклят вийде з яечок? Хто виграв, діставав шоколаду. І, нарешті, третій заклад: якого кольору й скільки буде писклят? Тут уже закладались тільки діти, а програвали завжди батьки: вони муіли тому, хто виграв, купити якийсь дарунок. Як би ни було, так для Маленьких, як для сім'ї Вірстюків це були прегарні й премилі часи.

Щасливе подружнє життя Маленьких тривало й тривало роками. Зими замінювали весни, а літо уступало місце осені. Рік ішов за роком. Що б не діялось на світі, в лісничівці було затишно й приємно. Уже тяжкі хмари нависли над світом та віщували війну. Але Маленькі жили

собі й далі виводили дітей. Діти у Вірстюків теж підросли. Ляся вже навіть покинула рідний дім та ходила до гімназії в Стрию, а додому приїздила на Свята. Славко скінчив народню школу. Навіть Андрійко, який був ще немовлятком тоді, коли шумувала повінь і Сільва не могла дістатись до дому, тепер уже мав шість літ та робив гармідер у хаті більше, як усі писклята разом. Його ще не цікавило життя звірят, натомість м'яч, кубики й книжки з образками були йому куди цікавіші.

Замість Лясі, в клітці прибирала сама пані Вірстюкова, або служниця. Але Маленькі співали собі й були щасливі.

10. ЗАМОВК ПТАШИНИЙ СПІВ.

Харчі для папуг були завжди однакові: мішане насіння, вално та вода. А там і зелені гілки. І житло в них було те саме, й ціле їхнє життя йшло без змін. Але ж одного ранку в клітці стало тихо.

— Чому це пташки не співають? — подумала пані Ганна. Вона зазирнула до клітки й побачила, що там нерухомо лежав Маленький. Простер ніжки, згорнув крильця, щільно закрив очі.

Що сталося?!

Пані Ганна взяла пташка до рук, відчинила дзьобик, старалась оживити його своїм теплим віддихом. Але він не ворухився.

— О! Милій мій пташку, невже ти не живеш?! Хто ж співатиме нам пісень? Хто неситиме твою дружину та

разом з нею виводитиме діточок? Хіба можливо, щоб ти замовк навіки?! Ти ж учора ще був веселенький та повний пташиної радості. Де ж поділася твоя маленька душечка?

Пані Ганна мала сльози на очах. Жодні спроби оживити пташка не помогли. Дзьобик, завжди готовий до пестоців, був мертвий і холодний. Ніжне пташине сердечко захолодило. Був, як листочок, що його буря зірвала з дерева: зелений, лискучий, але не живий.

Синенька Пані сиділа в кутку клітки, на гілці, й переляканими очима дивилась на чоловіка. Вона мовчала.

— Василю, Василю! Маленький згинув!

Голос у пані Ганни дрижав. Пан Василь розглядав неживого пташка та журився разом з дружиною.

Пані Ганна поклала пташка назад до клітки та говорила до самочки:

— Бідна, бідна Маленька, покинув тебе твій добрий, милий чоловік. Як же ж ти житимеш тепер сама?

Його поклали до дерев'яної коробочки, вимощеної сіном. Пан Вірстюк забив її цвяшками, і ціла сім'я пішла з ним на цвинтар. Викопавши ямку на гробі Ганниного батька, поховали там Маленького.

— Відтепер він співатиме Дідусеві. Дідусь так любив

дерева, квіти, пташків і звірят. Хай же Маленький летить у далекі, незнані світи, відшукає Дідуса та передасть йому від нас привіт і заспіває йому таких пісень, як співав нам.

Сумно стало в хаті без Маленького. Самочка сама не співала. Вона забила у куток клітки, закрила очі, й так сиділа, напушившись. Не помагало і дзеркальце, що його поставили в кутку. Вона й їсти не хотіла.

— Що ж ми зробимо з Синенькою? — радилась пані Ганна з чоловіком. — Сама вона загине, купувати ж для неї нового чоловіка так швидко по смерті коханого Маленького...

— Та й не знати, чи Синенька хотіла б мати іншого чоловіка, замість свого любого?

Тож панство Вірстюки вирішили: віднести Синеньку до Мушки, що її батько вчителював у тому ж селі. У Мушки було два сини від Синенької. Їх Ляся подарувала приятельці ще тоді, як не було знати, що вони обидва будуть самцями.

— Підеш жити до синів, Маленька. На старість добре мамі жити при дітях. Не будеш сама, й вони співатимуть тобі так, як колись їхній батько...

Так і зробили. Синенька зажила з синами, згодом привичаїлася й живе там до сьогодні. А панство Вірстюки часто відвідують її. І кожного разу приносять вони для неї зелену гілку, хоч би це було й серед зими.

ЛУКАВИЙ ВУЖ.

I. ДОВГІ РОКИ РОСЛИННОГО ЖИТТЯ.

Пані Ганна мала багато квіток. Вирощувала їх влітку в саду. Але й у хаті в неї було багато рослин: аспарагуси, що мають довгі віти, всипане дрібною чатнякою листя, полудневу сосну, що її називають аравкарією, папороті з глибоко вирізаним листям. Мала вона також рослини, що цвіли: геранії, які застелявали вікна яскравим квітом, бегонії з холодним і блискучим листячком та дрібними квітами — рожевими, або червоними. Всіх квітів пані Ганни не перечеислив би й не назвав би.

Найцікавіший з усіх був старий довгоногий філодендрон. Його вона дістала, коли ще був молодого рослиною та мав два широкі, наче лопатки, листки. Перші листки філодендрона мають бережки цілі, і є вони м'які, ясно-зелені та лискучі. Але згодом від одного листка відгалуджуються інші. Виглядає так, наче б один листок родив другий, був його матір'ю. Де-далі листки стають більше витинані та темніші й твердіші. Разом росте стовбур цього куща, вигинається колінами й звивається, набираючи схожості з гадюкою.

Спитаєте: як же ж оця гадюка стовбура: лежить на землі, чи звисає? Ні, вона пнеться вгору. Тримає її міцне, тверде коріння. Глянеш, аж десь на стовбурі зав'язується маленький вузлик. Він швидко росте та видовжується. Це корінець. Він спочатку зеленуватий, потім робиться бронзовобурим. Якоюсь відвічною мудрістю рослин кермується корінь і врешті знаходить землю. Навіть з кількадеметрових висот оте коріння сходить униз і востає в ґрунт. Воно, наче на руках, піддержує філодендроновий кущ. Але коріння філодендрона сплітається, й коли у вас є трохи уваги, вам здається, що ви бачите крізь нього зелені джунглі Південної Америки, батьківщини філодендрона. Він разом з ліянами творить гущавину, де цвітуть предивні рослини та чаються хижі звірі.

Ще одним цікавий філодендрон: він задалегідь чує, що буде дощ. Уставши вранці, подивіться на кінці його листків. Коли побачите на них по краплині води, не майте сумніву, що буде дощ. Люди кажуть: буде дощ, бо філодендрон плаче.

Філодендрон пані Ганни ріс, його стовбур видовжувався та витончувався. При землі він ще був завгрубшки з п'ястук, далі крутився й пнявся вгору, аж поки не потоншав до об'єму пальця. Його листя чим вище — ставало дрібнішим, а згодом зовсім перестало рости. Це діялося впродовж довгих років життя філодендрона. Вже постарів і знемігся батько. Внизу, з коріння, він випустив кілька молодих кущиків.

Пані Ганна підійшла з гострим ножем до багатолітнього

покрученого стовбура. Оглянула ще раз свого улюбленця й сказала:

— Оце тепер молодь ростиме, а ти підеш на заслужений відпочинок.

Понад молодими, здоровими приземними паростками пані Ганна зрізала стовбур. Він упав на землю й був наче вул, що звився кільцями. З прорізу ринула прозора холодна рослинна кров. Пані Ганна перев'язала рану, як людині. За деякий час вона заросла, а молоде листя стало життєрадісно плодити нове. Воно теж плакало, коли мали надійти осінні дощі. Вершечок старого стовбура пані Ганна теж зрізала та засадила, і він відмолодів і почав друге життя.

II. КАА З ДЖУНГЛІВ.

Старий стовбур лежав на землі. Кільця його гнучкого тіла наче були ще повні життя й притаєного руху. Зелене, лискуче тіло опоясували жовтобронзові перстені — коліна. Здавалося, ще хвилина, і рухнеться гадюка, засичить і зачне свій чарівний танок на руїнах' поганської святині.

Мабуть відчула це й кицька Мая. Вона, що так радо ховалася в філодендронових джунглях, тепер зі страхом задкувала, нюшачи. Коли ж пані Ганна непомітно наступила на один кінець «гадюки» й вона зробила слабкий рух, Мая найжила шерсть, плюнула й стрибнула на плече своєї пані. Схожість стовбура з гадюкою була незаперечна.

Отже, пані Ганна доробила до стовбура голову й хвіст з гумової ругавиці. Це теж була колись рослинна кров.

Вона скапувала краплями кавчуку з дерев у Південній Америці. Може, дерева ті росли поруч прабатька цього філодендрона, що повзав по багнах Гватемалі, тоді як мати цієї гумової рукавички була живицею. На голові «гадюки» пані Ганна накреслила луки брів, ніздрі, та насадила зелені баньки пацьоркових очей.

— Каа! — крикнув Славко, що читав про Мауглі й його приятелів.

— Так, це він! — сказала Ляся, згадуючи найкращу книжку свого дитинства.

— Ш-ш-ш! — зашипіла й найжилась Мая.

Деякий час Славко грався новою забавкою із своїми товаришами. Він був, очевидно, Мауглі, а Каа огорталася любовно навколо худорлявого тільця хлопчика.

Але швидко Славкові іграшка набридла. Він став будувати рейки, семафори та апарат Морзе. Тоді пані Ганна знайшла гарне місце на стіні, й поміж забитими цвяшками розмістила звиви тіла філондендронового вужа, завжди незмінно зеленого. Голова відстала від стіни, а баньки очей світили лукавим світлом. З пащі висувався червоний розціплений язик, і так Каа, займаючи майже цілу стіну, став домашнім вужем. Він, правда, не злавив пити молока, не зазірав до колиски дитини, — як розказують про вужів, зате день і ніч стежив за всім своїми зеленими очима. Вони не погасали навіть вночі й сяяли якимсь несамопитим блиском. Здавалося, їхній власник потай готується до стрибка. Але Каа був смирним вужем, ні на кого не кидався, тільки терпляче беріг житло своїх господарів.

Минуло два роки. Наставала радісна, свіжа весна. Згодом ночі стали теплі, солодко-важкі, а дні блакитні й золоті. Нове життя пробивалося з насіння й набувнявілих пуп'янків.

Одного з таких днів пані Ганна глянула на стіну, де дрімав Каа. Вона довгий час не помічала його, зайнята щоденними турботами. І казки вона мала час забути. Оці дитячі казки про приязнь людей і звірів, навіть казки дорослих про приязнь і любов людей.

Але Каа? Що робив він досі? З двох перстенів його тіла вистрілили молоді, зелені паростки! І знову вони стали розповідати чудесні казки про життя, про його незнищиму силу та перемогу, навіть тоді, коли на землі відбувалися страшні катастрофи. Паростки говорили про насіння, яке почало кільчнитись, коли його видобули з шарів допотопних наверстувань. Про пшениці, виплекані з зерна, знайденого в гробницях фараонів, що його тисячі літ назад виростив феліх на полях фараонів, у плідній долині Нілю. Які чарівні казки про переможне життя став розказувати Каа, прокинувшись від сну-летаргії.

І знову блиснув ніж. Він відтяв звена з молодим листям. Пані Ганна закопала їх в землю. З них вибуяла зелень воскреслого життя.

Хвіст Каа прилучено гумовою трубкою до його дуже скороченого тіла. Обвинений доверуги образка, що на ньому видніють гори, він і до сьогодні дивиться лукавими зеленими очима. Здається, що з них світить відвічна мудрість.

ГІРКА НЕВОЛЯ.

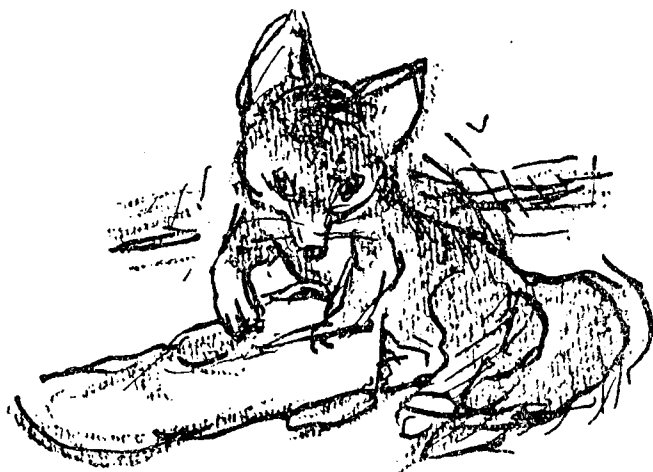
Тільки що зайшло зимове сонце, і рожево-фіолетна тінь стелилася по землі. Сніг виглядав, наче синій. У лісі була тиша. Часом тільки хрускала галузка, що її мороз чи вітер зламав, або щось шелестіло в гущавині.

Пан Вірстюк їхав ровером дорогою. Вздовж неї біг невеличкий рівчак. Раптом щось зірвалося з дороги та стрибнуло в рівчак. Молодий лисик мабуть задрімав, а тепер, наляканий, погнав стрілою наперед. Добру хвилину людина на ровері та тварина змагалися в швидкості. Пан Вірстюк їхав своєю дорогою. У нього не було наміру заподіяти щось злого лисові. Але його цікавило, хто скорше змучиться, він чи лис. Дійсно, лис почав приставати першим і врешті упав на сніг. Пан Вірстюк спинився, зіскочив з ровера, та, спустившись у рівчак, узяв лиса за шкіру. Він зовсім не боронився. Був це молодий лис, мабуть виснажений зимовим недоїданням. Пан Вірстюк поклав його за пазуху кожуха та повіз із собою додому.

Як тільки лисик зігрівся в хаті, йому піднесли мисочку теплого молока. Став його хлещати з очевидним задоволенням. Видно було, що життєдайна рідина повертала йому сили та радість життя. Наївшись, він бігав по хаті,

а далі став гратися, як малий цуцик: старався зловити свій хвіст, витягнув з-під ліжка Ганнині пантофлі, тягав їх по землі, зовсім так, як це робить цуценя. Кожен новий предмет він вважав за іграшку та торгав його й носив по хаті.

Так, лис дуже миле звіря. Його жовтий кожанок зимою значно ясніший, ніж влітку, тепло його одягає. Великий

пухнати хвіст, що допомагає йому в бігу, малим лисеняткам служить для забави. Було б у вас двоє лисеняток, ви б побачили, як весело вони граються та борюкаються.

Кажуть, що лис, пес, вовк та ще борсук — одна родина. Хоч вони не рідні брати, але родичі.

За кілька днів Ляся принесла додому нового громадя-

ГІРКА НЕВОЛЯ.

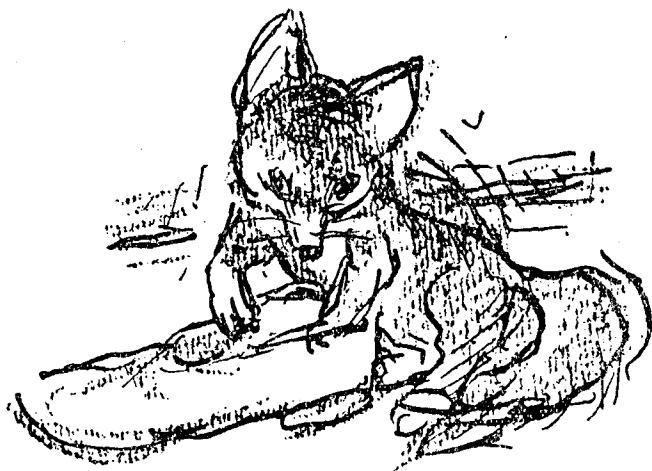
Тільки що зайшло зимове сонце, і рожево-фіолетна тінь стелилася по землі. Сніг виглядав, наче синій. У лісі була тиша. Часом тільки хрускала галузка, що її мороз чи вітер зламав, або щось шелестіло в гущавині.

Пан Вірстюк їхав ровером дорогою. Вздовж неї біг невеличкий рівчак. Раптом щось зірвалося з дороги та стрибнуло в рівчак. Молодий лисик мабуть задрімав, а тепер, наляканий, погнав стрілою наперед. Добру хвилину людина на ровері та тварина змагалися в швидкості. Пан Вірстюк їхав своєю дорогою. У нього не було наміру заподіяти щось злого лисові. Але його цікавило, хто скорше змучиться, він чи лис. Дійсно, лис почав приставати першим і врешті упав на сніг. Пан Вірстюк спинився, зіскочив з ровера, та, спустившись у рівчак, узяв лиса за шкіру. Він зовсім не боронився. Був це молодий лис, мабуть виснажений зимовим недоїданням. Пан Вірстюк поклав його за пазуху кожуха та повіз із собою додому.

Як тільки лисик зігрівся в хаті, йому піднесли мисочку теплого молока. Став його хлентати з очевидним задоволенням. Видно було, що життєдайна рідина повертала йому сили та радість життя. Наївшись, він бігав по хаті,

а далі став гратися, як малий цуцик: старався зловити свій хвіст, витягнув з-під ліжка Ганнині пантофлі, тягав їх по землі, зовсім так, як це робить цуценя. Кожен новий предмет він вважав за іграшку та торгав його й носив по хаті.

Так, лис дуже миле звіри. Його жовтий козушок зимою значно ясніший, ніж влітку, тепло його одягає. Великий

пухнатий хвіст, що допомагає йому в бігу, малим лисеняткам служить для забави. Було б у вас двоє лисеняток, ви б побачили, як весело вони граються та борюкаються.

Кажуть, що лис, пес, вовк та ще борсук — одна родина. Хоч вони не рідні брати, але родичі.

За кілька днів Ляся принесла додому нового громадя-

нина. Був це борсук. Ідучи лісом, Ляся помітила, що якесь звірятко вилазило з нірки, і, нахилившись, зловила його за шкірку. В її руках затріпалось сотворіннячко, завбільшки з невеличкого пса. Голова його кінчалася рилком. На бурому кожушку мигтіли жовтаві смуги. Було це молоде й недосвідчене звіря. Хоч воно й боронилося, Ляся держала його міцно за кожушок на шиї. Так і принесла до хати.

— А ти що за біду тягнеш, Лясю?! — скрикнула мама, сміючись.

— Борсук, борсук! — вигукнув Славко.

Він знав уже добре, як виглядають звірі, що жили в лісі.

— Що ж ми зробимо з ним? — питала мама.

— Буде наш лисик мати товариша — вирішила дівчинка. — Він є сам, і, може, йому сумно.

Не можна сказати, щоб лисикові погано жилось у лісничівці. Навпаки, він почував себе, як дома. Але борсучок для лиска добрим товаришем не став. Своє перебування в хаті він вважав за велику кривду й тяжку неволю. Здавалось, що це тільки зразу, що він звикне до нових обставин, як і лисик. Та борсучок нічого не хотів їсти, а далі з трудом навчили його їсти м'ясо. Може, вид лиска, що смачно з'їдав свій обід, діяв на нього, як добрий приклад. Але він увесь час скитався по хаті, наче шукаючи виходу, а коли вже добре втомлювався, залазив у темний куток і там засинав.

Боли борсучка вклала до скриньки, він помітно непокоївся та бився об її стіни. Людей лякався, і не було способу переконати його, що ніхто не бажає йому лиха. Очевидно, в нього така вже вдача: непривітна та невесела. Слушно завжди похмуру людину називають борсуком. Ви чули, може, як батько лає сина: «Прийдуть гості в хату, а ти не привітаєшся, не заговориш, сидиш, як борсук».

На щастя, таких людей - борсуків немає багато, особливо немає їх у Новому Світі, бо тут постійно вчать людину бути привітною і посміхатися. Як би не було з тим усміхом, але в борсучка єдиною мрією і бажанням було — вийти на волю. До неволі він ніяк не міг звикнути. О, ми це дуже добре розуміємо! Але ж діти воліли б, щоб борсучок зник і почував себе так гарно, як лисик. Але навіть лисик, навіть він не цікавився товариством борсучка. Він просто зневажав його і волів Лясиному панчоху, чи калашу пана Вірстюка, як такого невеселого співмешканця.

Одно було певне, борсучкові не подобалося в хаті. Йому куди краще жилося під землею.

— Що ж, треба випустити борсучка — вирішив батько, — хай собі йде, відквіля прийшов. Ніякої приємності від нього немає, і ти бачиш сама, що він незадоволений з життя в нас, Лясю.

— А що буде з лисиком, тату? Він любить нас, і йому добре в хаті, — питав Славко.

— Лисика ми випустим теж. Скоро буде весна, і хай собі йдуть у ліс та живуть, як їм до вподоби.

І дійсно, як тільки на річці рушила крига, обох по-

братимів випустили на волю. Та вирішили не випускати лисика біля хати, бо боялись, що він, як колись Цалуньо, приходитиме назад та буде ловити курей. Тож поклав обох звірків пан Вірстюк до напличника, та, закинувши на спину, сів на ровера й поїхав у ліс. Борсучка випустив біля його нірки, лисика — в гущавині.

Хай собі живуть і полюють на волі.

ЛАСЕ ЛАСТОВЕНЯТКО

1. У ГНІЗДІ.

Під дахом лісничівки було гніздечко. Його виліпили ластівки з глини та прикріпили в тому місці, де збігаються обидві частини даху, та ще й на схід сонця. В тому місці було воно від непам'ятних років. Завжди навесні прилітали до нього ластівки, в ньому вони виводили дітей і разом з ними щебетали весело. Їхнє щебетання вітали синій ранок та тепле сходяче сонце. Зараз же мати-ластівочка вилітала з гнізда та кидалась у повітря, щебечучи. Вона літала високо-високо й була схожа на малу крапку, загублену серед неба. То знову знижувалась і кружляла в повітрі, щебечучи своїм ясним, тонким голосом. Раптом тріпотіла крильцятами, та, майнувши зручним колесом, падала наче стріла, майже доторкаючись до землі, але зараз же підбивалася й звичним льотом влітала під дах до гніздечка. Тільки й білили її груди та животик, зверху прикриті чорними блискучими крильцятками.

З гніздечка виставлялося завжди декілька жовтих дзьобиків та білих шийок, чорні, наче пацьорки, очка сяяли на чорних блискучих голівках. Вони жмурились до сонця.

Ластовенята ждали, щоб мати принесла їсти. Як тільки вона появлялась та ставала на краєчку гнізда, писклята викрикували голосно та всі нараз роззявляли дзьобики. Мати-ластівочка вкладала туди мушку, раз одному, то знову другому. Зараз же кидалась знову в повітря, щоб ловити нових мушок. Та малим жерунам ніколи не було досить. Вони зранку до вечора квилили, а їхні блискучі оченятка дивились цікаво й жадібно навздогін матері, слідкуючи за її льотом.

Так жили ластівочки під дахом лісничівки. З самого ранку аж до вечора ластівки кружляли в повітрі, щебетучи біля дому.

2. РОЗБИШАЧКА ЮСТИНА

У Лясі була приятелька: сільська пастушка Юстина. Вона заходила до Лясі, гралася з нею її іграшками, причому співала бойківських пісенок та розказувала різні сільські історії. Ласувала вона радо, а цукор любила над усе. Часом і стрічку до кіс дарувала їй Ляся. Юстина мала чорні виразні очі, що дивилися злодійкувато з-під хустини. Вона знала, де й яке гніздечко, яка це пташинка, скільки ячок знесла та скільки малих вивела. Лазила по деревах тихо й зручно, як кицька, викрадала з гнізд ячка або пташок. Вона навіть джмелів не боялася, бо, знайшовши в землі їхнє гніздо та обганяючись від них гілкою, викрадала їм мед. О, Юстина не боялась нікого, навіть пана Вірстюка: вона крапа із саду зелені, ще тверді яблука.

дуже погано. На розправу він не пішов, замкнувся в своїй хатці, залінив отвір та ліг спати. Проти того довелося вжити сили: його власний оборонець Роман узяв цілу хату разом із Слимаком на спину й притягнув до суду. Оце тепер Слимакова хата стоїть перед суворим обличчям суду, а Павло спить. Хай собі суд радить на здоров'я!

Прокурор: Обвинувачений, прошу вас відповідати, мовчанкою тільки шкодите собі!

Немає відповіді.

Оборонець: Прошу Високий Суд дозволити мені говорити від імени мого клієнта. Він є нездоровий.

Прокурор: Чи приклав лікарське свідоцтво?

Довелося шукати в актах, та ніякого свідоцтва Павло Слимак не приклав. Справа була проста, він був здоровий, як тільки може бути здоровим слимак, але вдача в нього брутальна й нечемна. Врешті, він звик легковажити небезпекою, замкнувшись у своїй хаті. Хай там інші турбуються своїми шкодами! Тож мусів Суд вести розправу, не почувши від нього ні слова.

Оборонець: Прошу, Високий Суде, вислухати моїх слів...

На лаві Присяжних рух. Це Ічок задрімав підчас розправи, і Мая хотіла збудити його поштовхом у бік. Але тому, що його тіло наїжене голками, вона поранила собі лапку, та, пом'явкуючи, почала її смоктати. Ви теж, поранивши пальця, зараз же стромляєте його в рот.

Предсідник: Панове Присяжні, прошу спокою й уваги!

Оборонець: Високий Суде! Ми чули, які злочини закидають панові Павлові Сликакові, але коли ми їх розглянемо, то вони не виглядають так тяжко. Пані Настурція й Петунія втратили дещо з своїх листків, це правда, але ж листки й так раніш чи пізніш мусіли б поживкнути й відпасти. Врешті, їхне призначення годувати голодного.

Прокурор: Пане Меценасе, ви не праві. Листки є власністю пань покривджених, і нікому до того діла, що з ними станеться, немає. А годувати вони мають своїх дітей: Пуп'янки, Квітки та Насіння, але не чужих грабіжників.

Оборонець: За параграфом морквайцять, розділ заяцільйон Карної Процедури, пан Слика має право добувати собі їжу. Він не нищив усіх тих листків зі злоби, тільки для своєї потреби відживлятися.

Прокурор: Йому давали завжди доволі харчів, а згідно з параграфами, не вільно вбивати нікого, ні шкодити кому, коли цього не вимагає життєва необхідність: заспокоєння голоду.

Оборонець: Так, це правда! Але ж харчі, що їх давали панові Сликакові, неповноцінні. Були ними мертві листки й бракувало в них Вітаманів, Мінеральних Солей. Крім того, вони шкодили своєю одноманітністю. На доказ правди, прошу переслухати пань: Вітамін А, Б, Ц, усіх пань Мінеральних Солей та лікаря, спеціаліста від відживи, Доктора Черногуза.

Прокурор погоджується переслухати свідків, і на цьому, на той день, відкладають розправу. Дальший біг розправи дня 10. липня 1934 року. Звіт скорочений, щоб не нудити Читачів. Кому цікаві подробиці, читайте, будь ласка, акти справи Павла Слимака.

— З переслухання свідків виходить, що Пань Вітамін А, Б, в листі Капусти зовсім не було, але ж Пані Вітаміна Ц була в цілій своїй достойності. Далі були Мінеральні Солі... але не було Пані... (тому, що лікар Черногуз ужив дуже наукової латинської назви, ми не зрозуміли її й не запам'ятали, також і судовий писар на цьому місці посадив велику чорнильну пляму). Як би не було, лікар Черногуз стверджує, що цих Пань для життя не конче потрібно, але для здоров'я й доброго настрою вони можуть бути корисні. Беручи до уваги одноманітний харч, низьку температуру тіла пацієнта, обмежену спроможність рухів, обнижений обмін речовин, змінені обставини життя, не зовсім справне діяння кишок... коротко (гарне мені коротко: двадцять сторінок машинового друку, повного латинських назв!) коротко: такий харч міг спротивити Панові Слимакові.

Суд дещо довше затримався над лікарським актом, і справа неприйнятної харчу довела до жвавого обміну думок між Оборонцем і Прокурором. Врешті, довелося зробити перерву, бо Суддя Присяжний Мая мусіла йти подряпати в своїй скриньці з піском, а Суддя Присяжний Ічок, діставши мисочку борщу, їв надто поквално та ще й голосно м'якавав язиком, що перешкождало промові Оборонця.

Промова Оборонця:

Високий Суде! ,

Оцей, тут привний мій клієнт, пан Павло Слимак (Сміх між публікою, Предсідник дзвонить) — Прощу не сміятися! Він є в хаті, хоч і спить. А раз його хата є на розправі, раз він без хати не вміє обходитись, але понеже хата має двері, а хоча двері заліплені й позаяк поза ними є нога Пана Павла, і тому, що пан Слимак має ногу, то він є привний на Суді.

Коротко: Пан Слимак обвинувачений у тяжкому пошкодженні тіла квітів і грабункові. Як ми чули з лікарського акту, до деякого протиправного діяння примусив його неприйнятний харч (Рух на лаві присяжних). Так, панове, бо кожному з вас спротивило б повсякденне сире листя з Капусти (Привні схвально покивають головами, Мая пильно вилизується, проте, уважно прислухаючись). Чи мав він, питаю вас, через саму ввічливість до Пань Настурції й Петунії голодувати, а то й умерти від авітамінозу? (Мая здригається, Ічок мовчить, сумно вистромивши голову). Чи, може, мали йому вилетіти й вицербитись зуби через брак Мінеральних Солей? Питаю вас, Панове Судді Присяжні, чи можна цього вимагати від кого-небудь? А ще коли смаковитий і здоровий харч є поблизу? Так, отже, мій клієнт діяв у власній обороні, захищаючи своє цінне здоров'я й життя. Це раз. Далі: лікарські оглядини лікаря Городника не ствердили поважних пошкоджень тіла Пань Настурції й Петунії, ані біль-

ших шкод у Пана Горошка, ані великих втрат краси квітника Панни Ганни.

Предсідник: Пане Оборонець, шкода часу! Своєю довгою й нудною промовою ви тільки шкодите Обвинуваченому, а довге засідання шкодить нам усім.

Оборонець: Все ж таки, хвилинку уваги! Так, я відкидаю обвинувачення щодо пошкодження тіла Пань Настурції й Петунії. Якщо йде про грабунок на шкоду пана Горошка, то додаю, що він не спав і бачив, як Пан Слимак позичав собі в нього листків для своїх природних потреб. Власне, шкоди він не зазнав. Панна Ганна, власниця квітника, не потерпіла зовсім, але всі помічники (бо як назвати власницю такого великого квітника на балконі?) є поміщики, всі однакові, й шкодують біднякові пару листочків.

Після такої зворушливої промови Оборонця, Судді Присяжні пішли на нараду. Тимчасом Мая з'їла смачний обід, ще й гарно вилизала свого козуска, і стала добродушніша. Усі коти після їжі хочуть спати. Що ж до Маї, то вона взагалі не дуже була схильна карати обвинуваченого, бо як її господиня не бачила, вона й сама любила поживитись тим чи іншим листочком з її квітника. Пан Ічок також не багато цікавився судівництвом. На розправі не любив ходити й цілий час зівав. Від думок у нього завжди боліла голова.

Досить нарадившись, Судді вернулися в залю та видали такий присуд: Обвинувачений Павло Слимак допустився деяких протизаконних дій, а саме: легкого пошкодження тіла Пань Настурції й Петунії, і привласнив собі невелику

кількість майна Пана Горошка. Але ж Пані пошкоджені наступних днів народили кілька молодих і гарних листочків, а пан Горошок сам зрікся відшкодування. Тож, враховуючи дні тюрми, що їх Павло Слимак відсидів підчас слідства, треба його звільнити від провини. Але деяку кару для прикладу треба на нього накласти, щоб він не міг далі робити шкоди на балконі Панни Ганни. Тому Суд Присяжних пропонує:

Засудити приваного тут Павла Слимака на вигнання з оцього раю. Хай вертається до свого парку, де ніхто не буде йому тицяти харчу під ніс.

Публіка вислухала присуд із задоволенням, а Суд затверджує вирок. Виконання його доручають Оборонцеві — Романові. Розходяться. Роман бере хату з Павлом Слимаком, закидає на спину, та, стогнучи під її тягарем, відносить до парку. Кидає в кущах над ставком. Хай тепер Павло Слимак сам дбає про себе!

Пояснення: Суд складається з таких осіб: Прокурор. Цей пан перед розправою студіює акти справи, все, що написане підчас переслухання обвинуваченого, а підчас розправи відчитує їх, або на їхній підставі з'ясовує злочин. Предсідник веде розправу та видає присуд. Щоб, однак, громадянство мало вплив на вимір справедливості, обирають щороку з-поміж нього людей, що їх називають Суддями Присяжними. Вони судять не на підставі параграфів, вивчених з книжок, а тільки на основі людських почувань, розуму, законів чести й совісти. Оборонець — це адвокат. Він старається зібрати всі докази, що можуть уневинити клієнта, так називається для нього людина, що він

її боронить. Параграф—це припис, чи розпорядок законів, тобто великого знання про справедливість, що від сотні, а то й тисячі літ списані в товстезних книгах.

Вітаміни — це складові частини рослин. Вони надають нашому тілові здоров'я та хоронять його перед хворобами. Їх називають буквами А, Б, Ц, Д. Наприклад, вітаміна А зберігає здоров'я наших очей, вітаміна Б запобігає нервовості, вітаміна Ц, що є в помаранчах, цитринах, салаті, надає силу нашим зубам, гарний здоровий вигляд нашим яснам, нашій шкірі. Вітаміна Д є в риbachому трані, (ви, певне, його вживали не раз, і як він вам смакував?) вона хоронить нас перед кривухою, то значить, як ми її їмо то наші ноги є рівні, а не повигинані й погані. В нашому тілі вона й сама витворюється під впливом сонячного проміння. Ви любите погрітися на сонечку, правда? Від нього ваша шкіра стає бронзовою, це, власне, здорово, бо там, у цьому бронзовому кольорі, десь і схована та вітаміна.

Мінеральні солі: Вони теж потрібні для здоров'я нашого тіла. З них одну ви дуже добре знаєте, це кухонна сіль, що нею ви солите редьку, коли її їсте з хлібом і маслом навесні, а мама солить харчі підчас варення. У молоці є розчинене вапно, що надає сили нашим кісткам, у жовтку яйця фосфор, що надає здоров'я нашим нервам. Окрім тих є ще інші солі, як от поташ, залізо, марганець.

Так, загально беручи, вітаміни й солі зберігають наше тіло в здоров'ї, хоронять нас перед деякими хворобами, а коли ми й захворіємо, допомагають нам видужати. Вони всі є в овочах, городині, молоці та яйцях, і тих харчів треба їсти якнайбільше.

ІЖАК ІЧОК.

В горах ,у нашому славному Розлучі, була хатка. В тій хатці жив Старий Пан і господарили Ганя й Ілько. Ганя старша, Ілько молодший. Була там корова Бинька, свинка Хрунь, безліч псів, що їх рід пішов від Мімі, яка приїхала з старим Паном зі Львова. Була там киця Боя, найважливіший звір у господарстві. На літо ми приїздили до Старого Пана. Та про всі справи, ви, певне, читатимете в іншій книжці під назвою: «Звірі Старого Пана». Тепер же про Ічка.

Одного осіннього дня, Ганна приїхала до Розлуча, може, на рижики, може, на підпеньки, а, може, так собі. В неї часом появлялася туга за горами. Ви знаєте, що таке туга? То дуже неприємне почування. Люди кажуть, що вона сидить біля серця та в'ялить його. Це не хвороба, хоч дехто заповняє, що з туги можна вмерти. Так, Ганнина туга за горами не смертельна хвороба, а така собі легша, як у вас, скажімо, грипа: прийде, побуде трохи й піде. А щоб швидше її позбутись, треба поїхати в гори. Так і зробила Ганна. Поїхала до Розлуча, посиділа на лавочці Старого Пана, погрілась на сонечку, пішла на Кізявицю та в Кечеру, і від того їй зараз же полегшало.

Одного ранку приніс Ілько щось завинене в мішку. Виглядало воно, наче мала хлібина.

— Оце, видите, ймив у стайні. То їж, ци якесь...

— Покажи, покажи! — попросила Ганна.

Ілько розгорнув свою здобич та поклав на підлогу. Кругле хлібена лежало, наче неживе. Було наїжене голками, а на них і між ними — Воже ти мій! — скільки було пороху, бруду, соломи, листя, навіть гною! Повзало воно й

вчалося всюди, тож не диво, що набрало на голки стільки нечистоти. Колір його кільчастого кожуха був брудно-бурій, і запах не дуже приємний. Здавалося, що оця купка бруду нежива, але за хвилину з-поміж голок показався чорний, порепаний ніс, а далі ціле рильце, як у свині, і жваві чорні очі. Ніс нюшив, а очі пильно розглядали хату. При найменшому шерехові голова негайно зникала в кожусі, не бажаючи знайомитись із небезпекою. Так, ціле життя їжака є втечею до власної шкіри, постійним хованням перед ворогами. Коли вже м'який живіт і дорогоцінна голова сховані між голками, тривога минається. Лежить собі таке кільчасте гарбузена серед дороги, чи де в рові, і що йому зробиш?

Хитра й бойова сучка Боська прискочила до звірати, та мабуть мала вже сумний досвід, бо тільки гавчала тонко й гостро. В її голосі була якась жалісна скарга. Зараз же вона задкувала й ховалась до кутка. Мабуть, її ніс добре зазнав, чим пахнуть їжаківі голки.

— Що з ним вчинити? — питає Ілько — Бо мовлять, що він коровам молоко відбирає. Може б, його вбити? Рубану два рази сокирою, і по нім!

— Дурень ти! Молока він не має як відбирати й бити його не треба. Він корисний в городі, де поїдає комах, навіть мишей, а шкоди не робить жодної. Хоч який він не гарний, проте це гідна тваринка, і навіть дехто держить його в хаті, бо він полкє на тарганів. От і добре, що нагадала! У нас, у Львові, в кухні є таргани. Візьму його до нас, хай виловить.

— Та фе! Хто би таке віз у місто? — здивувався Ілько.

Проте, наступного дня Іжак лежав у кошичку на полиці залізничного вагону. Колеса потягу котилися по рейках і вибивали радісну пісеньку: Ічок! Ічок! Чок! Чок! Ічок! Ічок! Ічок!

2. НА НОВОСІЛЛІ.

У Львові, ще на порозі стоячи, повідомила Ганна:

— Маємо нового добродія на господарстві! Всі збіглися до неї, і тоді Ганна викинула з кошичка їжака.

Всі стали розглядати прибулого й розпитувати, чка його історія й що він їсть? Тільки Зоська реготалась, аж сльози ставали в очах так смішила її паннина охота тримати в хаті такого звіря. Зоська штовхала його держаком щітки, а він загрозливо їжив голки.

— Лиши, не страши бідного звірка! — просила Ганна — Він мусить звикати до людей. Бачиш, який боязкий.

І справді: як тільки на хвилину всі затихли, Ічок виставив ніс, але зараз же сховав його знову; тільки з-поміж голок видно було очко, що дивилося на світ.

Як усі інші, й Мая підійшла до звіряти. Принюхалась до нього здалека, але мабуть його запах був немилый, бо чхнула й стала вилизувати свою шерсть, наче боячись, що до її гарного, чорного кожуха пристане щось брудне. Все ж, за хвилинку підійшла й обережно торкнула новий предмет лапкою. Голки наїжились, і Мая плюнула з пере-

сердя та жалісно м'явнула: її лапка відчула, що таке Іжавів кожух. Швиденько стрибнула Зосьці на коліна та стала вилизувати лапку, при чому з обуренням позирала на колючу біду. Вона ж їй нічого не зробила, може, разом би грались. Киця була молода й весела, і товариство б їй придалося. Але яке може бути товариство з таким неввічливим заволокою?!

— Як він називається? — питав Роман, — яка його історія та що він робитиме в нас?

— Це Ічок. Скромний ловець із Кечери. Був там пострахом різної комашні, мишам теж наганяв страху. У нас дістане ловецькі терени в кухні, де запанує над тарганами.

Таке пояснення викликало пошану до гостя, і навіть Зоська погодилась його прийняти.

Філько побачив нового звірка підчас обіду. Його внесли до їдальні й поклали на підлогу. Відтепер він їстиме не в кухні, а в кімнаті, де більше спокою. Як не як, Ічок був нервовий, і від цієї хвороби треба було його лікувати.

— Він дурень — вирішив Роман.

— Ні, це не глупота, а така в нього вдача. Обережність нікому не зашкодить, і він це знає. Так він відстрашує ворогів. І хоча він не великий, ворог боїться його, як от Бабусина Красуля. Філько боронив їжа. На доказ, яке це мудре звіря, він розповів історію про Іжака Дідка.

ПРО КОРОВУ КРАСУЛЮ Й ІЖАКА ДІДОЧКА

Вранці бабуся виходила косити траву для своєї корови. Хоч бабуся й старенька, та праця йде в неї справно: ко-сою тільки черк, черк! Аж дивиться — в траві якийсь влубок. Добре, що впору стримала косу, а то бідний їжачок не дожив би до своєї смерти. Своім звичаєм він з'їжився, склубився, та лежав, мов неживий. Бабуся помітила його в траві і зраділа. Вона любила всіх звірів, то й вирішила забрати їжачка до себе в хату. Кожен господар тішиться, коли худібки прибуває. А бабуся й поготів. Вона була стара й самотна, любила тварин та розмовляла з ними.

— Підеш з бабусею додому? Ти сам, як бачу, а бабуся теж сама. Умер наш господар, і все запустило з тої лори. Але тепер ти будеш у нас господарем. Ти такий горбаченький та нечепурний, як справжній дідусь. Але біди тобі в мене не буде.

Не відомо, чи Дідочок думав собі те саме, бо він не боронився й спокійно лежав у плахті, якою бабуся його завинула. Не відповів він нічого, бо це не в звичаю їжаків. Бабуся понесла його додому і примістила в стайні, під жолобом. Мабуть Дідочок добре розумів бабуся, бо він не лякався й не збирався втікати. Випорпав собі ямку під жолобом, прикрив її сіном, і там заховався.

Перші дні його й зовсім не видно було. Мабуть звірок він розсудливий. і спочатку розглядає житло та його мешканців. Він ще потроху лякався та ховався між голками. Але згодом перестав боятись, вилазив із своєї хатки та

ходив собі по стайні. Тепер уже його боялись. Власне, боялась його Красуля. Коли він бігав по стайні, Красуля їжила шерсть і дивилась неспокійно своїми баньчастими очима. Навіть копала копитом одним та другим, наче обороняючись від чогось немилого й страшного. Бабуся заспокоювала її:

— Не бійся, маленька, він тобі нічого злого не зробить. То наш господар, повиганяє мишей і всяку нечистоту. А те, що він трошки негарний, а, може, й страшний, не біда. На тобі свіжої травички, поїж собі!

Бабуся заклала за драбину скошену траву, що пахла м'ятою, чебрецем, та свіжою зелениною, і була пересипана гарними польовими квітками. Красуля стала їсти, час від часу оглядаючись позад себе. Бабуся приставила стільця, сіла на ньому, та, взявши між коліна дійницю, почала доїти Красулю. Молоко дзюркотіло тонесеньким струмочком та біліло в дерев'яному відерці.

— Чемна бабусина коровка дбає про свою господиню. Коли б не твоє молочко, бабусі, певне, вже й на світі не було б. А так бабуся зробить собі сирку, маслечка, та ще й продати щось знайдеться. Годуєш ти бабуся й дбаєш про неї, але й бабуся доглядає тебе, як свою доню.

Коровка повертала голову до бабусі, дивилась на неї великими вогкими очима, й здавалося, хотіла щось відповісти. За неї говорили її очі. О, Красуля розуміла свою господиню!

— Хоч ти й не дуже шануєш отого нашого Дідочка, але молочка йому даси, правда? Він любить молочко й ми зараз його погодуємо.

Закінчивши доїти Красулю, бабуся налила в мисочку свіжого молочка та поставила її біля нірки Дідочка. Спершу він не вилазив, а далі набрав відваги та радо приймав харчі. Їв молочко, м'яскаючи голосно язиком.

— Добре молочко, правда? Наша Бурка теж його любить. Де ж вона сьогодні?

Ого, Бурки б не було! Як тільки вона чула скрип дверей від стайні, зараз же прибігала, хоч би як далеко була. Тепер вона також моталася біля бабусиних ніг. Вигинала спину, лащилася та ласково муркотіла.

— Ага, ти тут? Не подаруєш свого молока? Ну, на тобі!

Киця хлентала молоко, помуркуючи від задоволення.

— Молишся? Молись, молись! Треба Бога хвалити за те, що дає нам здоров'я: мені, Красулі й тобі, Бурочко. Ну, та й нашому Дідочкові.

Щоправда, Бурку Дідочок аж ніяк не цікавив. Не від сьогодні вона знала їжаків. На них не можна полювати, тож не варто навіть звертати уваги. А потім киця була чистенька, дбайливо вилизана та зачесана й з таким брудасом вона не могла дружити. Отже, Бурка хлентала своє молоко, Дідочок своє, а коровка жувала жвачку. Бабуся пішла в хату. Тільки чутно було, як порастється з мисками та горщиками.

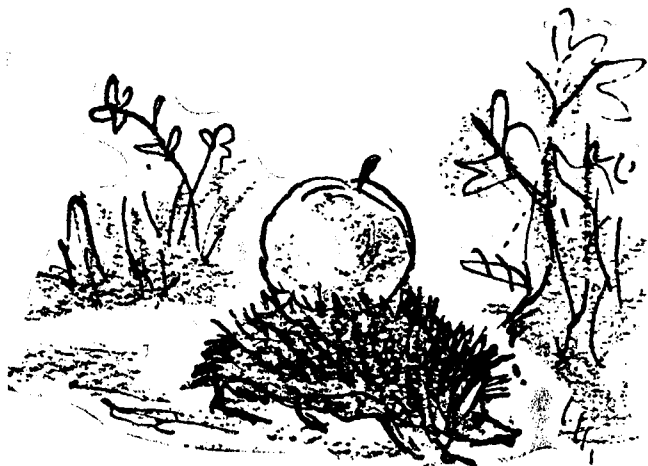
Якщо йде про Дідочка, то він любив не лише молоко. Він був невибагливий і їв усе, що йому давали. Так само голосно м'яскав язиком, поїдаючи картоплю, буряки та інше, що приносила бабуся. Не був він і лінивцем, що їсть тільки готове. Обізнавшись з новим житлом, він ви-

порвав собі хідник із стайні в садок. Ходив ним тепер на прогулянки й лови. Часто можна було його бачити в садку, як біг осяяними сонцем стежками. Завжди кудись поспішав, і на обличчі в нього були наче журба, чи заклопотання. Може й справді у Дідочка була якась своя журба? Може, де занастились йому жінка й діти? Бабуся не раз пильно слідувала за ним та не могла дізнатись, куди він біжить і чим займається. Вона б і дізналась, але в неї було мало вільного часу, бо вона мусіла сама вести ціле господарство. Поле, город, корова, курчата, свинка. Тож коли вона могла ходити за Дідочком?

Отже, жив собі Дідочок у стайні. Вже й Красуля звикла до нього, і всі вважали його за свого.

Прийшла осінь. Погідна українська осінь, що палає золотом і червінню листя та капає ними на ситу зелень отав. У садку зажовтіли й забагряніли яблука. В тиші тільки й чутно було: гуп! гуп! Це падали стиглі яблука, наліті соком. Чудова осінь, і благословенні її дари!

Одного дня побачила бабуся в стайні, біля жолобу, червоне яблуко. Хто міг занести його туди? — дивувалась. Бабуся підняла яблуко й подала Красулі. О! Красуля була ласунка, яких мало! Коли паслася в садку, то хоч яка вона велика та тяжка, старалась завжди підстрибнути, чи хоч витягнути шию й поласувати яблуками. Тільки й чутно було, що: хруп, хруп, хруп! При тому текла їй з рота слина — це знак, як дуже їй смакувало яблуко. Бувало й таке, що вона ловила гілку губами, і не задовольняючись одним яблуком, смигала її, як збиточний хлопець. Це, очевидно, як бабуся не бачила. А то ворко-

тіла б та ще й дубця б показала. Красуля ж над усе любить спокій. Вже краще крадькома яблучко погризти.

Отже, Красуля дістала яблуко. Видоївши її, бабуся хотіла побалакати з Дідочком. Відхилила сіно, зирк у його хатку, а там... що таке?! Яблук з двадцятєро, поскладених одне біля одного, рівненько, по господарському. Зверху прикриті сіном. Аж сплеснула долоньями бабуся. Так це Дідочок заніс? А ви скажіть мені, яким чудом він це робить?

Тут уже бабуся не мала спокою, аж доки не довідалась. Увечорі вона вийшла потихеньку в садок і стала під яблуньку, що з неї були яблука в їжаківій хатці. І от побачила: Дідочок крутиться, вертиться, вовтузиться. Біля нього велике, червоне яблуко. Котить його носом, аж доки

не припер до яблуньки. Тоді кидається спиною на яблуко, і — гляньте, ще діється! Надів яблуко на голки, швидко повертається і йде гордовито стежкою. На спині несе яблуко й зникає з ним у тайному ході до стайні. А там — шусть до своєї ямки! Так дбайливий господар забезпечує себе на голодний час.

Ну й скажіть тепер: дурний він? Ви знаєте, війна вибухла в тому році. Прийшли голодні часи, сталося навіть таке, що бабусю примусили покинути село. Але Дідочок залишився на господарстві й не боявся голоду. Хто знає, може й далі там живе і господарить.

Вислухавши це Фількове оповідання, Роман, завжди недовірливий, дивиться на Ганну й питає: чи то правда, бо наш Філько любить часом підбріхувати.

4. ДАЛЬША ІСТОРІЯ ІЧКА.

Ічок жив у кухні. Вдень він більше спав, згорнувшись клубком, десь у кутку. Був тоді схожий на неживу річ, якусь іграшку. Коли прокидався, простував до мисочки й їв усе, що там приготували, не розбираючи. Був дуже скромний, на харчі зовсім не вибагливий, не так, як Роман, що його не можна було допроситися, щоб їв.

Наївшись, бігав швидко, наче був чимсь заклопотаний, і тупав ногами. Його копитці стукотіли. Носом він фукав голосно, найголосніше тоді, коли хвилювався. Так і чути: шкряб, шкряб, шкряб! — це ногами, і фу, фу, фу! — рильцем. Треба сказати, що в таку пору він залишав позад себе щось, що не пахнуло приємно...

Найбільше оживлювався під вечір, і тоді бігав і шукав чогось по кутках. Вночі він найрадше полював на тарганів, і жив собі своїм нічним життям. І все було б гаразд, якби можна було його привчити до порядку. Та він з погордою ставився до всіх спроб примусити його ходити до скриньочки з піском, як це робила Мая.

Зоська спершу мовчала, а далі каже:

— Не можу я вже довше терпіти! З Маїної скриньки теж не фіялками пахне, а від цього смердюха хоч гинь! Не можу! Або я, або він! Так сказала Зоська, що прибирала хату й готовила їжу. А що вже смачні варенички робила! Як же ж без неї? Ічок не відзначався жодними героїськими вчинками, не зробив ніяких винаходів. От такий собі звичайний громадянин.

Тож довелось Ганні вирішувати, що з ним зробити.

— Бачиш? — говорила вона до Ічка, — скільки ти промандрував, доки сюди дістався, а тепер тебе хочуть викинути. Чи не ліпше б тобі було ходити до скриньки з піском та жити собі в нас спокійно, їсти борщ, картопельку та м'ясо? Тільки одного від тебе вимагають: щоб ти ходив у пісочок.

Ічок мабуть слухав цю промову, але так, як і всі ми, не любив докорів. Одним чорним очком він дивився з-під кожуха, а врешті й його заплющив та й задрімав. От і договорився з таким! Тож не було іншого способу, як викинути його. Самі знаєте, це не страшна кара: Ічок повернеться на поле. Не буде це Розлуч і гори, тільки Стрийський парк у Львові. Але ж і там можна жити, ми його

відвідаємо та ще принесемо чогось доброго поїсти. В парку ж живе і Павло Слимак.

Отже, поклали його до коробки, причому він не боронився й мовчав, та винесли до парку. Зажив там Ічок над ставком, і живе досі, здоровий і цілий. Навіть жінку придбав і двоє малих — Іченят. Не вірите? Підемо зі мною відвідати його!

В хаті у Ганни тим часом прибрали та добре вивітрили, а потім Роман пішов до ставка й приніс щось у склянці. До великої скляної бутлі наляв води та висипав те, що приніс. Це було нове життя, новий світ під водою. Наверху була ряска, потім три малюсенькі рибки, водяний павук Ткач, а на дні трохи водяних рослин. На одній з них проживав водяний павук Ткач. Він сидів на гілці й мав над собою срібну кульку повітря, завинену в павутиння. Інколи ця кулька була більша, інколи менша. Потребував її, щоб дихати. Дуже розсудливе сотворіння. Вміє навіть у воді жити, чого не вміємо ми, люди. Вже не казати про котів; Мая взагалі води не зносить.

Так оце замість смердюха Ічка був підводний світ. Рибки їли ряску, павук Ткач сидів собі на гілці, Зоська робила добрі вареники, і в хаті панував порядок та спокій. Для таких громадян, як Павло Слимак і їжак Ічок у хаті немає місця. Краще хай собі живуть на дворі.

ПІСЛЯСЛОВО

Нема другої України,
Немає другого Дніпра.
Тарас Шевченко

Велика буря розігнала нас по світі. Промандрували ми майже через цілу Європу, дехто побував і в Азії чи Африці, тепер же доля загнала нас у Новий Світ — Америку. Бачили ми красу різних країн і вміли її оцінити; ми навіть захоплювалися нею. Альпи — чудові, альпійські квітчасті луки — одна радість. Озера альпійські сині, прозорі чи молочно-зелені-гарні. Океан — незміряний, потужний. Моря сині, глибокі, визолочені сонцем — чарівні, Ніагарський водоспад — могутній. Оцінювати їхню красу — ми навчилися, але не навчилися любити їх. Їхня краса залишила нас холодними і не зворушувала нас глибоко. Вона була, як скарби чужої людини, чи її розкішні палати. Ми оглядаємо їх і — йдемо далі. І що далі йдемо, то кращою, чарівнішою й дорожчою видається нам Україна, батьківщина наша. Ми любимо її, ми тужимо за нею.

Оце ліси наші, там, у Болехівщині, де стоїть лісни-

чівка. Які потужні дерева, як вони шумлять — моляться при вітрі, і як грізно ревуть у бурю! Яка таємно-чарівна лісова гущавина, і як пахне живицею і сухими шишльками чатина!

Оце наші луки. Ви пригадуєте їх? Які вони розквітлі, які запашні! Це одна велика радісна китиця різнокольорового квіття. А коси тільки — шмаг! шмаг! Лежать свіжі покоси, а ви йдете і вибираєте відтіля незабудьки, ромен, дзвоники, зозулинець, і всі оці жовті й білі, червоні й рожеві квітки, як кольори веселки. Ви складаєте їх у китицю, і на них ще сяє роса. Ні, немає таких луків ніде!

В тих лісах, на тих луках — наші села, там і наша лісничівка з її людьми й звірями. Оце біля стіп горбка — село, а там і церківця з старим цвинтарем, і стежечка до неї серед піль. Іде нею старий ловець Рибак, і його губи шепочуть благословення всьому, що живе. А там знову пан лісничий і його сім'я. По той бік річки стоїть Сільва, що забула стежку до хати, де виросла, і Цапуньо готовий кожної хвилини забігти туди й наробити шкоди.

Але що це?! Бура розігнала всіх. Помер старий Рибак, кудись на захід помандрували Вірстюки, а Славко, що вже є лісним інженером, заїхав з дружиною й донею до Америки, до Дітройту. Оце одного дня я захворіла, і він прийшов та розказав мені деякі історії про звірів. Інші я й сама знала. Потім прийшла його дружина, сіла біля мого старого друга Ремінгтона, — і я диктувала їй про всіх звірів — їхніх і моїх знайомих. Їм обом — вони тепер називаються панство Ярослав і Ірина Вариводи

— я й ми всі дякуємо за те, що причинилися до появи цієї книжки.

Що діється в селі, де стояла лісничівка, і в лісах, що ними Славко ходив з батьком, вивчаючи життя лісу й його мешканців?

Може, нам пощастить колись вернутися туди, знову дихнути рідним повітрям наших луків і лісів та зустрінути хоч дітей людей отих, що там залишилися. І дітей Сільви, Двох Матерів, малих ластовеняток, борсучаток, лисеняток, і синів гарного дятеля Стукача. Вони і ми знаємо: яке б не було гарне життя в неволі — воля найцінніша. Тому й з лісничівки відходять усі звірі — на волю. Тому пішли й ми, хоч і як любимо наш край!

Editorial Mykola Denysiuk
c. Curapaligüe 790
Buenos Aires, Argentina

Se terminó la impresión de
este libro el día 15 de
Mayo de 1954 en los
Talleres Gráficos Kalifón S. R. L.
Miró 749 - Buenos Aires

Queda hecho el depósito
que marca la ley.

PRINTED IN ARGENTINE.

Зворушлива краса цього найновішого твору письменниці Софії Парфанович передається нам у тендітній атмосфері гармонії між звірятами і людиною. З кожної сторінки цього твору промінює таємнича сила природи, відтворена в оповіданнях, що складаються на життя у лісничівці.

Ми глибоко відчуваємо переживання маленької саренки Сильвії, дятля Стукача, папужки Старого і повільного черепахи Іллі Даниловича та багатьох інших героїв твору, які заселяють нашу далеку батьківщину.

Якесь інтимне тепло спливає на нас при описах світу природи, який авторка переповідає нам з великою добротою і щирою любов'ю. Повна краса нашої природи, карпатські ліси, квітисті левади і багаті поля, наші ластівки і сарни, дятлі і борсуки знаходять милий відгук у наших серцях: Не забувайте нас! — кличуть звірята нашої землі, і ми розуміємо цей світ, що його з таким тонким мистецтвом відтворила Софія Парфанович.

Він прагне свободи і, хоч почуває себе добре серед людей золотого серця, все таки покидає солодку неволю та відходить у поля й ліси, на свободу.

Книжка для всіх: для дітей, юнацтва і для старших. Чарівна книжка!